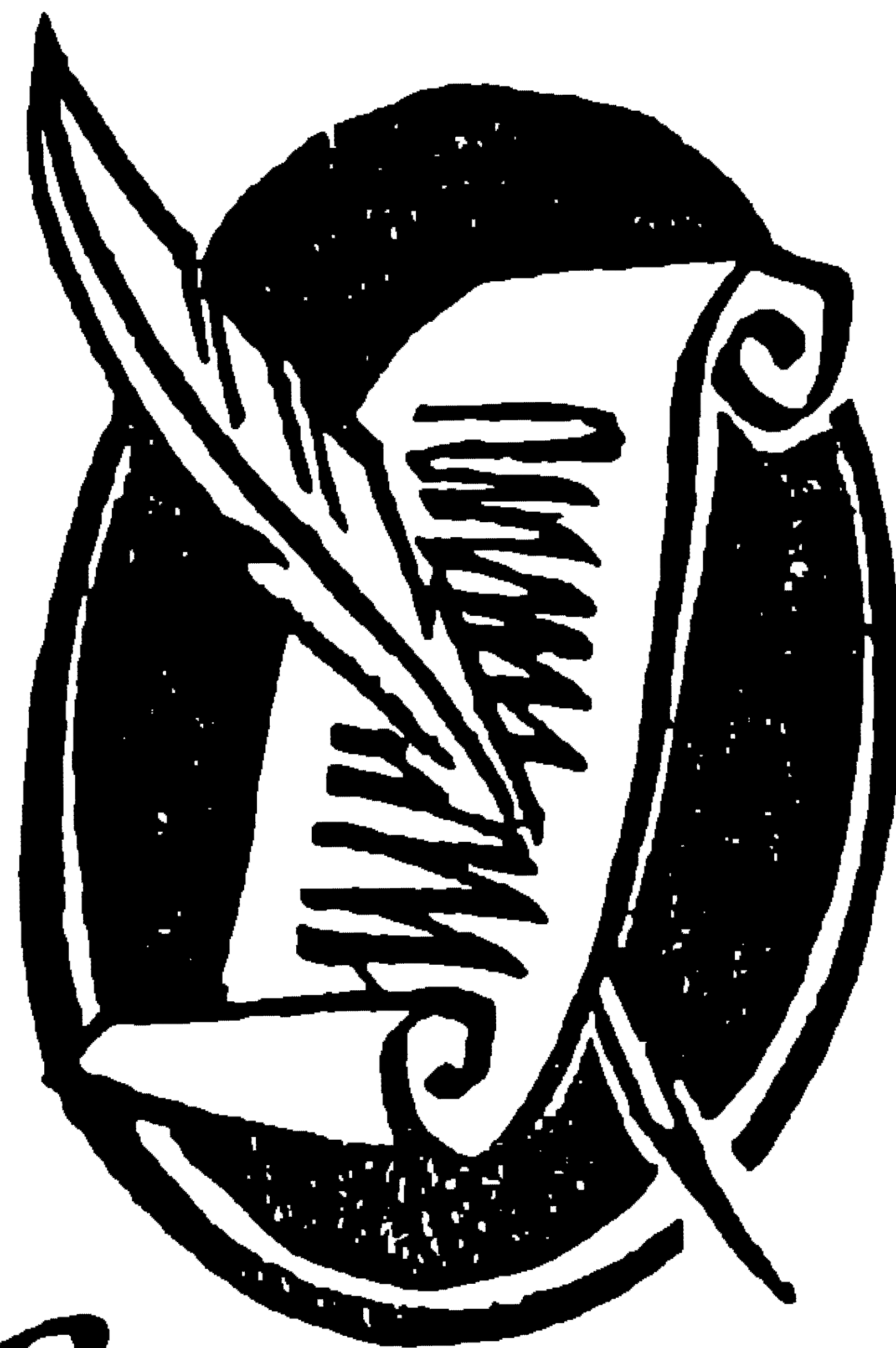

ЛИСТИ ДО ПРИЯТЕЛІВ

*Letters
to Friends*

РІК XII. ч. 147-148--149

Книжка 5-6-7, 1965

diasporiana.org.ua

ЛІСТИ до ПРИЯТЕЛІВ

LETTERS TO FRIENDS

1957 — 1958 Мистецькі обкладинки Зенона Голубця 1959 — 1960

З М І С Т :

Носни Гіриак: УСС на службі Мельпомені	1
Д. Козій: Правда поетова	21
М. Шлемкевич: Один шлях, чи чотири	26
М. Добрянський: Більше свободи	31
М. Д.: Банкрутство примусового переселення	42
Р. Срібний: „Так, що ж робити?“	45
Юрій Дивнич: Новини до 10-ліття молоді поезії за кордоном	49
прот. І. Губаржевський: 1000 крилатих виразів української літературної мови	55
Р. Пачовський: Ювілейна вистава УСС у Нью-Йорку	58
Д. Горняткович: Едвард Козак	61
Різне: А. Швайцер. — А. Айнштайн (Із книги „Ідеї і думки“). — Некрологи	65
В. Дорош: Нотатки з лектури Прислане до редакції: (Як не треба рекламувати. — Нові видання.)	72
Вісті з Публ.-наук. Інституту	74
Нова форма пластування	76
З політичного гумору і поетичні мініатюри	77
Інст під редактора	78
Чому?	79

В-во „КЛЮЧ“

За редакцію: М. Шлемкевич

За редакцію мови: Б. Човновий

За в-во Д. Кузик, Л. Ломпш, О. Олесницький, Ом. Тарнацький

Посипи Грняк

На шляхах Леся Курбаса (3)

УСС НА СЛУЖБІ МЕЛЬПОМЕНИ

У станиціславівській „Селянській бурсі” поширилась між учнями небезпечна й затьняна хвороба очей. Бурсу ізолювали, а учнів, замість до школи, кожного дня водили до лікаря д-ра Яновича, який немилосердно випалював хворобу „сипім каменем”. Не минула ця біда й мене. Батько, за порадою брата Юліяна, який був „настоєм” тієї бурси, забрав мене додому, де місцевий лікар доліковував мої очі. Несподівана хвороба перервала на рік мє навчання. Помагаючи батькові в дяківстві, я розносив по цілій парохії просфору перед Різдвом та обходив усіх парохіян із хрестом у час Великодня. Весною, ще поки на шкільні вакації з'їхались старші брати та їхні і мої колеги, доводилось і матері підсобиляти по господарстві. Одинокa корівчина на нашому господарстві була здана під мє клопотання. Базою її прохарчування була трава із струсівського кладовища, за яку батько платив „кривавих” тридцять „ришєвських” до парохіяльної каси. І ось у розгар першого дозрівання пахучої трави, занадився якийсь злодюжка і кожної ночі викинав чималний шмат трав'яної території. Батько задумав доглядіти того шкідника, взяв мене на підмогу, і однієї ночі ми залягли на кладовищі між могилами, біля стежки, по якій мусів пройти струсівський аматор краденої трави. Якби не батькова рука, що пригорнула мене до себе, і не його захисне тепло, то мої зуби напевно б повискакували з рота від цокотіння...

— Ти що? Бойшєся покійників? — питає батько.

— Ні, це тільки чогось зуби скачуть по роті, як дурні!

— Не бійся, ось почекай трохи, і скоро побачимо, хто нашу хопту краде.

І справді: незабаром щось забовваніло на стежині і, тихесенько підспівуючи святу пісню „Пречистая Діво-Мати руського краю”, почало сунути до нас. Батько прикрив мені долонею рота, щоб я не зрадив нашої засідки. І ось по стежці йде з серпом та мішком під пахвою... церковний „старший брат”, що кожної неділі світив свічки біля престола й помагав о. парохові облачитись у ризи.

— Бачиш, хто нашу траву жне? Мовчи, підождемо, поки він з повним лантухом знову пройде повз нас; тоді вся його здобич опиється в наших руках.

Здавалось, ціла вічність пройшла, поки богомільний „старший брат”, угинаючись під важким лантухом та далі мурликаючи набожну пісню, знову наблизився до нашої криївки. Сердега, мабуть, хотів цією піснею власкавити кладовищенських квартирантів, щоб вони не потурбували його нічного походу. Тільки но він пройшов біля нас, як батько могильним голосом спитав його:

... А куди ти того несеш?!

Кладовище стрепенулося від нелюдського крику, а вслід за ним пролунали на бігу скорострільні фізіологічні відзвуків звіринного переляку... Коли нічний жнець уже був далеко за кладовищем, ми вилізли із засідки, підібрали покинутого лантуха з травою та її понесли щоденний пай нашій корові.

Раннім-ранком, коли я прийшов у церкву замінити батька при Службі Божій, у храмі ще нікого не було, тільки у „притворі“, перед великою іконою св. Миколая лежав ниць хрестом нічний аматор чужої власності, і в глибокому каятті перепрощував покішника, який своїм замогильним голосом спрямував його на путь праведних.

Дякуючи і понасаючи корову, дочекався я приїзду на канікули гімназистів і студентів. Знову закипіло безтурботне, веселе життя на нашому піддашші. Цього разу організувався драматичний гурток, який узявся виставити п'єсу Грінченка „Степовий гість“. За браком відповідних виконавців, мені доручено було ролю старшого селянина-п'янички Мусія. Перед виставою мені, дванадцятилітньому, найменшому ростом, наліпили довгі рясні вуса, наділи на мене великого кобеняка, імпазантну овечу шапку та наділили всіма атрибутами сторожа тюрми, куди запроторено було героя драми — козака Степана.

Усі мої однокашники з народної школи — українці, поляки і жиди — проявили зворушливу товариську солідарність та співчуття до мого дебюту. Здається, ще жоден із театральних новаків не мав такої здисциплінованої „кляки“, як я під час того мого першого виступу на струсівській сцені. Однак найвищим суддею-критиком був о. канонік Теодор Цегельський. Його доня і два сини виконували головні ролі. Отець парох зайшов в антракті за куліси, щоб підбадьорити й заохотити артистів до дальшої дії, і тут же, показавши пальцем на мене, сказав:

„А оце во грає, як правдивий комедіант“.

Ця його заввага була для всіх несподіванкою, бо ж було загально відомо, що о. канонік не був високої думки про мої здатності. Свого скептичного наставлення до моїх здібностей він не скривав, і кожного разу, коли я служив йому до Служби Божої, він категорично заявляв батькові, що дяка з мене ніколи не буде. Його виводило з рівноваги моє читання Апостола. Кожне перебріхане мною святе слово доводило доброго отця до краю, і бувало, коли в нього рвався терпець, він безцеремонно виривав у мене книгу з рук і сам дочитував ту частину літургії. Батько наш був іншої думки про таланти своїх нащадків, і тому не дуже то близько брав собі до серця гіркі слова о. каноніка про незavidне моє майбутнє. На мене ж він дивився крізь рожеві окуляри, бо ще в день мого народження, ранньої години Великодня 14 квітня, 1895 р., батько дякуючи Господеві за таку щедроту (я ж був уже дванадцятим з черги потомком) та молячись з Псалтиря, виворочив мені блискучу професію: сан єпископа. Його первенець, Юстин уже був священником, для мене ж батькові всміхалась єпископська „мітра“. Ніде правди діти, того світлого пророцтва я ніколи не міг відшукати в тій святій книзі. Таким даром проникнення в тайни писань святців володів тільки наш благородний батько. Проте, як видно, на цей раз — інтуїція його немилосердно обманула.

Рогатинська гімназія

Шкільна зоря завела мене до Рогатина. Славна гімназія „Рідної школи” на батьківщині турецької султанши Роксолани — варта того, щоб хтось із наших новітніх літописців присвятив їй свій хист і час. Неодного невдачника-нетягу вона пригріла й захистила у своїх привітних мурах. Неодип вільнодумець, якому тісно було в державних пенатах науки, поніс свої „несправедливі двійки й поправки” до Рогатина, де чуткий і терпеливий король педагогів — директор Михайло Галушинський виліковував зневіру і скорботу. Це був великий майстер свого діла. Цей благородний педагог, стоячи спиною до класи бачив, як я відписував латинську та грецьку задачі від сусіда по лавці — Буса Кудрика. Навіть у такому випадку він добродушно просив мене:

— Гірнячок, не псуй собі очей, вони тобі в майбутньому будуть дуже потрібні.

Словом, це був батько — не директор! Дякуючи його педагогічному хистові, тактові й любові до молоді, сотні учнів понесли у світ широкій щирі любові і добру пам'ять про рогатинську гімназію і її надзвичайного керівника.

Між кількома десятками молодих ідейних учителів був там Лев Смулка, якого після славнозвісного процесу „101” учасників університетської демонстрації у Львові, доля закинула на короткий час до театру „Української Бесіди”. Недовго він там пробув, але й того було досить, щоб театральний черв'як загніздився в його серці і щоб згодом у своїй педагогічній праці культивувати й цей рід мистецтва. Учитель Смулка в рогатинській „Альма матер” проявив себе неабияким режисером-організатором. Коротке перебування в театрі і справжній режисерський хист допомогли йому оживити цікаву ділянку праці тієї школи. Лев Смулка склав з учителів (аматорів-музикантів) добірну оркестру, а силами своїх учнів вивів на імпровізованій сцені в гімнастичній залі п'єсу Кропивницького „Невольник”. Рогатинські глядачі й актори-учні кілька років згадували і заново переживали ту подію. Необорна сила обплела і мене густим театральним павутинням і я довго не міг забути того шкільного видовища.

Лев Смулка мав на своєму утриманні велику родину: стареньких хворих батька і матір та три дорослі сестри. Щоб звести кінці з кінцями, він, крім обов'язків учителя, виконував ще працю адміністратора бурси. Так склалося, що в цій установі знайшли притулок учні — „актори”, яких Смулка обдаровував особливою увагою та опікою. Кожну вільну від щоденних обов'язків хвилину, він залюбки проводив між нами бурсаками і той час присвячувався приманливим розповідям про театр „Української Бесіди”, про життя акторів, про закулісні звичаї, про циганські мандри галицьких комедіантів.

Оповідання про театр, про тодішніх майстрів сцени, знайомство із драматичною літературою — мене більше манили й чарували, ніж скучна грецька чи латинська граматики. Сусід мій у бурсацькій кімнаті (наші ліжка були впритул), Юліан Соколовський, перевищував усіх нас своїм акторським чаром. Граючи роллю козака Степана в „Невольнику”, він став любимчиком не тільки режисера Лева Смулки, але й неприступна учениця рогатинської гімназії, доня міщевського о. пароха — проявляла йому свою прихильність... Такі успіхи колега Соколовський завдячував тільки своїм акторським здібностям. Його героїська смерть у рідях Українських Січових Стрільців під

Потураторами — принесла неоплатну втрату українському театрові. Можна бути певним, що коли б він жив, то, хоч і був дуже талановитим учнем, театральна стихія все ж таки його захлинула б. Неодну нічку, коли адміністратор бурси, після романтичних розповідей, покидав нас, щоб докінчувати щоденні провірювання „шкільних задач”, і коли тридцять п'ять бурсаків у нашій кімнаті засинали сном праведних, Соколовський і я нішком домріювали свої театральні видіння.

Під впливом того богемського клімату й побратимства з прем'єром шкільного театального гуртка — росли і мої акторські аспірації. В 1912 році, батько мій писав, що під час Різдвяних свят струсівся „Просвіта” плянує театральну виставу, в якій „просить” мене взяти участь. Якщо я погоджуюсь на ту пропозицію, то „зворотною поштою” вишлють мені текст ролі. Тоді у п'ятій класі, я вже пройшов мутацію голосу, мені засіявся ріденький чорнявий вус, зарисовувався здецидований баритон, я виспівав на церковних хорах і на концертах, присвячених Шевченкові, всі баритональні сольо. Щоб не відставати від друга Соколовського, я писав вірші-посвяти учениці четвертої класи. Це була молодша доня о. пароха, сестра героїні роману мого колеги. Нарешті, не без впливу тих обставин та зацікавлень, я провалився при „поправці” з латини. „Зрізав” мене вчитель Омелькович. Цей педагог-формаліст послухав мого брата Никифора, який — від'їжджаючи на однорічку відпустку до Відня, щоб закінчити там свої студії докторатом, — порадив своєму колезі Омельковичу завершити мою „клясичну едукацію” таким найрадикальнішим засобом.

У цій межовій ситуації мого вишкільного періоду врятував мене такт і чуткість нашого батька. Він мене переконував, що й кінч на чотирьох ногах спотикається, і що мені корона з голови не злетить, коли посиджу ще один рік у тій самій класі.

Другого року навчання в п'ятій класі, з учителем клясичним мов Омеляном Онофером я був у найкращих відносинах. Він співав басом і ми чергувались на хорах, виконуючи „Іспольн небо і земля”. Перед концертом у честь Т. Шевченка, на своїх лекціях він не турбував мене, і я успішно закінчив навчальний рік без драстичних перебоїв. Учитель Омелян Онофер був втіленням товарисько-професійної етики!

1914 року, в Станиславові на академії присвяченій століттю народина Тараса Шевченка деклямував поему „Кавказ” молодий актор театру „Української Бесіди” — Леся Курбас. Вістка про цю деклямацію долетіла й до нас, рогатинських гімназистів. Очевидець і слухач не знаходив слів, щоб змалювати постать цього небуденного виконавця твору безсмертного поета; високого росту, палаючі пронизливі очі, м'який баритонального відтінку голос, поривисті-нервові жести і нові незвичні, своєрідні інтонації. Шукаючи належного окреслення, оповідач висловився, що „якимсь одухотвореним аскетизмом і релігійною екстазом повіяло від постаті декляматора на концертній естраді!”. Знову ЛЕСЬ КУРБАС! Це ж той актор „Гуцульського театру” Гната Хоткевича, що так ридав над мертвою матір'ю в п'єсі „Верховинці”!

У тих часах, театр „Бесіди” до Рогатина не навідувався, тому цього актора ніхто з учнів нашої гімназії не бачив. Учитель Лев Смукла чував про студента філософії на віденському університеті Леся Курбаса, однак за часу його перебування в театрі актора Леся

Курбаса ще там не було. Наша група рогатинських театроманів ки- нулась на розшуки по газетних рецензіях за цією новою зіркою. Соколовський і я склали по цих слідах навіть життєву силуету новоявленого кумира: В містечку Старому Скалаті, народився в ак- торів Степана і Ванди Курбасів (Янович — театральний псевдонім) 12 вересня 1887 р. син Лесь. Закінчивши університетські студії у Відні в 1909, почав акторську діяльність у „Гуцульському театрі", а згодом в театрі „Української Бесіди". З перших своїх кроків на сцені завоював увагу і прихильність глядачів, а вся театральна гро- мада інстинктивно прочула в молодому акторові свіжий подув вітру, який розбурхував застоєне плесо.

З розмов із Смунком нам було відомо, що в галицький театр рідко попадали люди з університетською освітою. Смунка опинився в театрі „Бесіди" тільки тому, що після судового студентського про- цесу „101" вступ на львівський університет був йому закритий, а на студії поза Галичиною не мав матеріяльних засобів. У час перебу- вання за театральними кулісами він мав змогу приглянутись до тих протиріч, які підточували основи тієї установи. Постійні циганські мандри по містах та містечках, без нормальних театральних при- міщень, без постійного власного житла, без жодного забезпечення на випадок хвороби, завжди на очах широкого громадянства, що апльодувало в час вистави, захоплювалось талановитою грою, але одночасно цуралось слуги Мельпомени, як покидька, недоука-лице- дія, якому доступ у порядні дома був дозволений тільки з „чорного входу". Слуги муз з жалем та гіркотою несли той горб суспільного поділу й намагались допивати чашку терпкого напою у своєму богем- ському середовищі, яке завжди було під гострим та осудливим по- глядом громади.

Поява в театрі людини з університетською освітою, представника молоді генерачії, яка вносила нові революційні ідеї в усі галузі життя, пророчила великі зміни у праці і навіть у побуті тієї мистець- кої установи. За всіма проявами відшпешення до театру цього актор- ського нащадка, можна було сподіватись, що він є не тимчасовим, не випадковим членом ансамблю, а навпаки, все свідчило, що театр його призначення і стихія. Наш опікун Лев Смунка, який боляче переживав педолу українського актора та театру, а зокрема легко- важне відношення суспільства до того упослідженого клану, сприй- няв появу Леся Курбаса на рідній сцені з ентузіазмом і великими надіями.

На сторінках газети „Діло" появилися повідомлення, що на чолі театру „Української Бесіди" став Роман Сірецький, а йому на під- могу прийшов режисер і мистецтвознавець Антін Чернецький. Усе частіше в рецензіях про вистави стало появлятись ім'я: Лесь Курбас. У репертуарі театру поважне місце зайняли нові п'єси рідної та чужої драматургії. Широком резонансом пролунали вісті про „Чорну пан- теру та білого ведмеда" В. Винниченка, про „Сонце Руїни" В. Па- човського, про надзвичайно оригінальну гру у головних ролях Леся Курбаса, про режисерську інтерпретацію цих творів А. Чернецького.

Після зміни керівництва театру, колишній директор Йосип Стад- ник покинув цю самотню на західних землях сцену і з своєю дружи- ною Софією Стадниковою та з актором О. Залуцьким і кількома аматорами підготував невеликий репертуар з двох-трьох п'єс з не- багатьма персонажами та став мандрувати по Галичині. Рогатин,

куди за часів існування нашої гімназії театр „Бесіди“ не навідувався, привітав групу І. Стадника щирим серцем. У місті театрального дому не було, а до польської залі „Сокола“ українці не вчашали; тому директор Михайло Галуцїнський запропонував Стадникові гімнастичну залку в нашій школі. Актор Залуцький улаштував там сценічні помости, за одну ніч розмалював на паперах декорації і другого дня відбулася вистава п'єси Г. Ібсена „Нора“. Наступного ж вечора артисти групи Стадника відіграли мелодраму під сентиментальною назвою „Сирітка Ася“ Подія ця вивела з нормальної колії ціле місто Рогатин, усі прихорства деканату та культосвітні товариства повіту. Залю тріщала, багато глядачів стояли в коридорі, бо потрапити в середину не було можливості. Серед учнів по класах і бурсах було тільки й мови — про чарівну дружину директора Софію Стадникову та про її партнерів. Директор І. Стадник, окрилений успіхом на сцені і в касі, придумав обрадувати зголоднілих рогатинців шедевром народного репертуару — „Ой не ходи, Грицю, та на вечорниці“.

Колишній співробітник театру „Бесіди“ Лев Смукла став у великій пригоді при влаштуванні вистав групи Стадника. Він знову склав невеличку оркестру з учителів-музикантів, без якої не могла б відбутися вистава такої складної драми, як „Ой не ходи, Грицю“. Весь наш театральний гурток був відданий у розпорядження режисера Стадника. На ролі Гриця викликано телеграмою корифея львівських аматорських вистав, продавця з книгарні на Руській вулиці, прізвище якого, на жаль, не збереглося у моїй пам'яті. Цей похожий на Аполлона красень перевищував усіх „Гриців“ галицької землі. Після однієї тільки проби, вистава цієї неперевершеної мелодрами пройшла бездоганно в такому складі:

Мати — Стечинська (незмінна касирка театру Стадника)

Маруся — Софія Стадникова.

Гриць — львівський Аполлон (личаківський прем'єр).

Хома — І. Стадник.

Дмитро — О. Залуцький.

Потоп — Л. Смукла.

2-й парубок Угрин-Безгрішний (учитель гім.)

Парубки — Ю. Соколовський, Й. Гіряк, І. Горянський, П. Лижогубський, І. Кержицький, І. Вербяний, Д. Данькевич,

Ярина — С. Пеліх (дружина о. катехита).

Відьма — Стечинська.

В оркестрі брали участь учителі:

Н. Гіряк — флейта, Познанський — віолончеля, Занькевич — скрипка, Романішин — контрабас, В. Кудрик — фортепіан (учень), В. Потапшик — диригент.

У костюмерній рогатинського драматурга збереглися козацькі жупани та шаравари з „Невольника“; в них одягли тепер нас, парубків для гуртових сцен „Ой не ходи, Грицю“, і п'єса з побуту дев'ятнадцятого століття пересунулась у козацьку добу.

У гуртовій сцені другої дії мені припала фраза (яка чомусь на театральному жаргоні звалась „квестія“): „Сім літ хліб не родився, поки він появився“. Ті слова я мусів виголосити у присутності Марусі-Стадникової, Хоми-Стадника і цілої трупи акторів. Відповідальність за ту фразу, разом із свідомістю присутності на сцені таких кори-

феїв, мене зовсім приголомшили. Відколядувавши з парубками під вікном горбатого Хоми у першій дії, ми всі смиренно чекали свого виходу у сцені вечорниць у другій дії, в якій рушійною силою всієї масової сцени являється Дмитро. На сцені Маруся з дівчатами чекають появи парубків, чи пак — судячи по одягу — козаків. Чарівна фея, неосляжна мрія всіх галицьких гімназистів Стадника ось тут, за паперовою стіною! Провертівши в стіні пальцем дірку, я вліпив очі в цю божественну красуню. Та ба, моя короткозорість застесувалась мені красу і чар тієї вестальки вічного вогню. Миттю надіваю окуляри і знову крізь дірку у стінці слідкую за дією на сцені. Знічев'я сусід потягнув мене за комір на сцену; де ми, парубки у козацьких жупанах, разом з весельчаком Дмитром проспівали молодецьку пісню. Почалась весела розмова про те, кому слід майнути до корчмаря і принести барильце горілки, на яку щедрий Хома жертвував гроші. Коли жеребок випав на Дмитра, я мав своєю „квестією” „сім літ хліб не родився, поки він появився” підкріпити цей одноголосний вибір. Та тільки я відкрив рота, коли всевидючий Хома, проходячи повз мене, зручним непомітним рухом стягнув мені окуляри з носа. Котрий з парубків схвально гримнув кулаком мене по плечу; мовляв, молодець козак, а чарівна Маруся-Стадникова пирснула сміхом та прикрила собі очі барвистими стрічками дівочого віночка. В наступних діях Гриць, Маруся, Хома і затійливий Дмитро своєю професійною грою згладили всі аматорські недоречності своїх випадкових партнерів. Ми з однієї проби заграли, як зуміли, а все ж ми подихали на сцені одним повітрям з такими артистами, якими не без права гордилась галицька земля.

Наступного дня вчитель латинської і грецької мов Омелян Онофер, увійшовши в класу, заговорив до мене:

— Юзик, я вже багато бачив у своєму житті, але козака у „двікері” ще мені ніколи не довелося оглядати. Ти подаєш великі надії!

Таке пророцтво вся класа прийняла верескливим сміхом, а мій суперник Петро Лежогубський заіржав мов лоша на пасовиську. Після лекції товариші продовжували обговорювати дебют із професійними артистами, при чому мені й далі не жаліли в'дливих шпильок та саркастичних дотепів. А все ж мені пощастило відгризтись, що мій вихід на сцену в козацькому жупані і „двікері” звернув на мене увагу „самої” Марусі, ніхто інший тільки директор театру сам знав його з мого носа, а вчителі в конференційній залі говорять про цю подію з більшим запалом, ніж про концертну гру на фортеп'яні Буса Кудрика. Після такої резонної заяви, дотепи на мою адресу припинились і я з виглядом переможця зайняв своє місце між: припіншкними напасниками.

**

Після подорожі спеціальним рогатинським поїздом на величавий здиґ у Львові, присвячений століттю з дня народження Тараса Шевченка, роз'їхались ми на довгожданий вакації. Ніхто з нас і не думав, що більше вже не повернемося до цієї незабутньої і дорогої нашому серцю школи. Продовж усього життя, серед бурхливих подій, не раз тяжких пережитань, ця цитаделя рідної школи, з її незвичайним директором і милими вчителями, світила мов маяк у повній, нічим не пригтьмареній красі.

Українські Січові Стрільці в полоні Мельпомени

Вакаційна атмосфера 1914 року була неспокійна, насичена нервовістю, туманними віщуваннями, воєнними небезпеками. Не встигли струсівські однолітки як слід викупатися, погрітись під промінням подільського сонця, коли грянула перша світова війна. Кілька днів після свого весілля, мій брат Никифор мусів покинути молоду дружину, і, одягнувши офіцерський мундир, помандрував до 15-го полку австрійської армії. По кількох днях батьки впряджали на „війноньку” мене й молодшого брата Володимира. До нас долучився друг дитинства Михайло Герман, нащадок струсівських гончарів, і пішли ми пішки до Тернополя, добровільно голоситись у ряди Українських Січових Стрільців.

На невеликій спортивній площі тернопільських організацій роїлось гімназистами, семінарйстами, студентами та молодими міщанами й селянами. Усіх нас, рабів Божих, поділили на рої, чоти, сотні, курені та стали навчати військової премудрости: дотримувати в поході кроку та віддавати шану командирам. На сході, під Сатановим гули гармати, загравні пожеж зганяли сон у переляканих людей, московська армія стала переходити Збруч. Темної ночі повели нас новобранців на станцію, загнали у товарні вагони, але шлях на Захід був перегружений стратегічними транспортами, і добровольцям довелося чекати до другого дня, поки найшлась щілина і для нашого поїзду. Наш поїзд пробрався до Львова через Потуртори, і ось о 4-ій годині дня сонце заволіклося чорною пеленою, як у час походу князя Ігоря на половців, віщуючи й нам не добро!...

Наша струсівська трійця сиділа біля дверей товарного вагону, ми востаннє проїжджали під мостом „царської дороги”, що вела до Микулинець. Прощаючись з рідною стороною, ми глянули вгору на міст... аж там наш батько стоїть і стурбовано махає нам у слід капелюхом. Невимовний біль здавив серце, і ми, скриваючись один перед одним, обсушували непрохану сльозу. По трьох роках, коли нам знову пощастило прикластись устами до ласкавої батьківської руки, він згадав цей момент на микулинському мосту; це ж прийшов він зі Стусова, щоб завернути з дороги наймолодшого свого нащадка, якому тільки стукнуло 16 років. Мати благала повернути їй хоч „мізинка”, коли всі вже розлетілись з-під рідної стріхи. Однак доля свої дороги мітила, не посів наші батько; він встиг тільки здалеку поблагословити нас на далеку дорогу.

Двісті п'ятдесят гімназистів-рогатинців, між ними всі старші бурсаки Лева Смукли, злетілись до Академічного дому у Львові, де й організувалась „Рогатинська сотня” УСС. Двісті п'ятдесят не старших дев'ятнадцяти років молодців, хвацько маршуючи з Кайзервальду, гриміли молодими голосами по вулицях Данилового града. Ми співали по вулицях Львова пісень про те, як розірвемо московські кайдани і здобудемо волю Україні, і в цьому ніхто з нас не сумнівався, бо начальним вождем Легіону Січових Стрільців став директор нашої гімназії — Михайло Галушинський, а сотником рогатинської сотні мій брат, учитель тієї ж гімназії, Никифор. Іх, як і інших українців запасних офіцерів австрійської армії, влада прикомандирувала до цього новоствореного козацтва. Ніякі москалі не були нам страшні, ми свято вірили, що червону калину піднімемо і Україну розвеселимо.

Але не довго тряслись мури Львова під наших пісень. Після

кількох таких ентузіастичних днів, нас знову загнали на товарну залізничну станцію, посадили на відкриті „льори“, на яких залізниця розвозила рінз з берегів гірських річок, і в наших, вітром підшитих гімназійних мундирах, повезли до Стрия, для дальшого муштрування та формування.

Наша сотня своїм складом відрізнялась від інших; у нас переважалою більшістю були учні середньої школи та кілька селян. Ні одного „академіка“! Ми не дуже розбирались у політичних зовнішніх і внутрішніх справах, та подіях того часу. Та все ж одна подія примусила нас глибше призадуматись над питанням, які нам не дуже то були по плечу. Одного дня, після приїзду до Стрия, команди повели нас на великий майдан за містом, де ми мусіли скласти присягу вірності австрійському цісареві і його прапорам. Між куреями блискавкою рознеслась вістка, що група старших студентів, чи як їх у Галичині величали „академіків“, не захотіла присягати вірності чужим прапорам. Вони заявили, що Україна їхня батьківщина і їй вони принесли свою кров і життя. Ініціатором такої постанови мав бути молодий актор театру „Української Бесіди“ — Лесь Курбас. Знову ЛЕСЬ КУРБАС! І тут, серед куренів січового стрільцтва це прізвисько перелетіло із уст в уста. Факт відмови від присяги електричним током вразив не одного із майбутніх лицарів „залізної остроги“, не один став призадумуватись над тим, чи вірний шлях він вибрав до волі батьківщини... Однак на спокійні міркування не дозволяли ні час, ні події; зі Сходу сунула московська лавіна, що заливала всю нашу землю. Але серед тих гарячих і хвилюючих днів так хотілось хоч глянути на того сміливця і молодого чародія нашої сцени. Всі розпити та розшуки були даремними. І тут не повезло! Нарешті, хтось із його шкільних друзів став розпитувати, що після відмови від присяги, він з однодумцями подався шукати тимчасового захисту під теплими крилами галицьких приходств. А нас знову загнали на відкриті „льори“ і повезли через Лавочне на невідоме Закарпаття.

Літньої ночі паровозні гудки поміж карпатськими горами не давали заснути. Страхітливі чорні тіні величезних скель вітали галицьких подоляків у своїх нетрях. Отут десь царював Захар Беркут, скидав у гірські провалля східні та північні орди. Тут, мабуть, і нам, його кволим потомкам, прийдеться поміряти свої сили з московською навалюю. Покищо ми рогатинські бурсаки щільніше горнулись один до одного і шукали захисту від нічного карпатського холоду. Ми старались сон зганяти з очей, бо чудові Карпати прийняли нас у гостину не для того, щоб серед них проспати першу ніч. Далеко, позаду заграви палаючих сел. Серед тих пожеж покинули ми стареньких матерів та батьків, а перед нами загадкове невідоме. По невеличких гірських станціях переганяли нас савітарні поїзди, які везли повічечених воїнів, що вже встигли помірятись з солдатами північного царя. Кругом усе дивне, нове, привабливе, загадкове, холодне і страшне...

Раннього-ранку проїхали тунель за Лавочним і стали скочуватись карколомними серпентинами в Закарпаття. Небо засіріло, замаячили долини та гірські хатини, вкриті хмарами та ранішніми туманами. Ми дрижали від холоду і чудових, уперше бачених пейзажів гірської України. Під кінець того дня, за Мункачем, у селі Страбичево, галицькі добровольці порозлазились по клунях та свинюшниках закар-

патських одноплемінників. Перша ніч по той бік Карпат привітала нас легеньким інеем, що віщував недалеку зиму. Новобранці виїшли з дому без теплого одягу, надіючись на козацькі киреї, а селянські клуні по той бік полонини були скромніші та бідніші, як галицькі; ні соломи, ні сіна, захиститись від холоду не було де. Знову довелося шукати товариського тепла. Тулячись один до одного, у снах згадували ми батьківську стріху, тепло і ласку.

Восні наші будні почалися з того, що наступного дня після приїзду роздали нам велетенські, старі австрійські рушніці на один олов'яний набій. Коли до неї прикріпили ще й довжелезного ножа-багнет, тоді цей кріс ставав двічі довший мого росту. Тією зброєю мамунця-Австрія в минулому столітті воювала з прусакми та приборкувала мадярських патріотів. Тією ж модерною зброєю ми мусіли завоювати московську імперію. Перший мій вистріл із того самопала викликав у мого четаря великі застереження щодо моєї майбутньої геройської кар'єри. На імпровізованій стрільниці наказано було лягти долі черевом на довгу дошку, приладнатись до вистрілу в мету, і на команду „Огонь!” натиснути спуск. Як тільки я це все точно і справно виконав, геменська рушніця так садонула мене в плече, що я полетів із дошки стрч у калюжу. Куди моя куля попала, я так і не вгледів за густим димом мого пострілу і грязюкою, що залила мої окуляри. Свого кріса із стрільниці я вже не був у силі нести, виручив мене брат Влодко, який, скриваючись у колоні стрільців від суворого погляду четаря, ніс на плечі два „веридлі”. З опухлим як колода ramenem я ледве долетавсь до польової кухні на тяжко заслужений обід. Після таких військових вправ, я з братом Володком нишком закрадалися в осінню кукурудзу і, соромлячись товаришів, вибивали з самотньої домашньої сорочки „нужду”, яка стала безцеремонно поводитись з героями першої світової війни.

Другий геройський подвиг остаточно вирішив мою військову кар'єру. Крім вишкільних занять, наша сотня несла вартову службу біля „стратегічних об'єктів” у селі Страбичеві: біля нашої польової кухні, біля клуні з незavidними запасами харчів та за селом на шляху, що йшов кудись у глибину Угорщини. Кожної ночі вартуві берегли спокій і порядок цілої монархії. Припала й на мене черга з першої до третьої години ночі стати на стійці край села й охороняти сон усієї хороброї залоги. Господиня клуні, де розквартирувався штаб вартової чоти, змилосердилась над вояками, які, вартуючи в холодні ночі у своїх домашніх літніх одягах, мерзли, як цуцики. Вона дала стару гуньку, яку одягав той, хто стояв на чаті на краю села. Ця біла, овечою вовною зверху вкрита кирея, не одного з нас звела на манаівці. Жаль, що в тому часі, в легіоні УСС не було фотографів. Я, із своїм веридлем, у закарпатській гунці й гімназійній шапці, мав напевно дуже переконливо-хоробий вигляд!

Вістун-комендант вартового роя, залишив мене темної ночі ген за селом і суворо наказав зорити пильно за ворогом. Я мужньо стиснув довжелезну рушніцю і свято вирішив тут, на місці класти трупо кожного, хто лиш зважиться потурбувати спокій хоробрих добровольців і мирних громадян Закарпаття.

Темно — око виколи! Десь здала туркотять колеса залізної підводи. Я — весь увага і слух. Гунька розігріла тіло, як маминя перина. В придорожньому рівчаку травичка дурманить осіннім ароматом. Хіба ніхто не вгледить, коли я трішки присяду у рівчаку і

прикрию теплою гунькою ноги в підтоптаних батьківських черевиках, Тільки той чортівський гуркіт воза турбус, і ніде правди діти, таки трохи моторошно від нього. Ех, Бог з ним; хай живе закарпатська гунька!

...І не стямився я, коли в тому блаженному стані знечев'я щось бевхнуло мене в потилицю так, що я зразу опинився на рівних ногах. О, Господи! Передо мною, у сірому передранковсму тумані стоїть... сам четар Бородасвич!

— Ось як ти, козаче, оберігаєш сон українського легіону і вхідні ворота в мадярське королівство. Відвічний ворог уже в Карпатах, а ти на чатах спишш сном праведників у придорожній канаві?! Я цілий вік простояв тут над тобою, чекаючи поки ти, несусвітня офермо, прокинешся!

Глянув я; моя рушниця в руках четаря, а мою стратегічну позицію вже заняв неменш хоробрий лицар — Левко Чубатий, який ще в бурсі славився як добрий „фербліст". Тут же мені наказано явитись до сотенного звіту.

На звіті четар подав характеристику військових прикмет, які я за час вишколу продемонстрував перед своїми інструкторами. Ця характеристика остаточно визначила мій майбутній геройський шлях. На думку четаря Бородасвича, я мав усі прикмети для виконання обов'язків джурі, до яких з місця був призначений. Моїм завданням, з того дня, було берегти чистоту та порядок у сотенній канцелярії і приносити старшинам їжу з польової кухні; згодом я став вістовим скремих доручень та наказів.

Події на карпатських фронтах ставали дедалі трагічніші, і на- дійшла пора, коли УСС повинні були прийти до слова. Одягли їх не в козацькі жупани чи киреї, а в польові австрійські мундири, і стали формувати в похідні курені. Однак у штабі корпусу генерала Гофмана хтось із стратегів чи радше „приятелів" стрілецтва й усього нашого народу, придумав більш почесну і відповідальну роллю для Легіону. Напередодні відходу перших куренів на фронт прийшов „фантастичний" наказ реорганізувати всі частини УСС на малі відділи, не більше двадцяти стрільців, і всі ці групи перекинути у вороже заплілля для розвідки та підриєних терористичних акцій. На щастя, з того диявольського плану нічого не вишло, бо стрілецтво, про- крутившись кілька днів по карпатських нетрях, попадало в свос заплілля, бо такий напрям вказували їм компаси на їхніх військових картах! Однак уся ця підступна затія на деякий час внесла у ряди добровольців замішання та дезорганізацію.

У тому часі брат Никифор тяжко захворів і, за рішенням лікарів, мусів піддатись хірургічній операції. Сотник М. Баран, який перебрав команду рогатинської сотні, вирішив, що кращого і вірнішого джурі для хворого старшини за мене не знайти, і сотенним наказом відра- джено мене на службу до рідного брата. Так я з червоним кутом на лівому рукаві поїхав у Відень, де в лікарні після операції Никифора став обслуговувати старшину, як це й було обов'язком кожного джурі. Це не було для мене новиною, бо дома, в час вакацій, мої старші брати часто мене ганяли, як соленого зайця.

Ні війна, ні стратегічні невдачі, ні болючі поразки в кінці 1914 року не впливали на ритм кипучого життя столиці австрійської

імперії. Відень, один з європейських культурних та мистецьких центрів, ще не здавався. Музеї, високі школи, театри Європи завзято змагались з цією духовою твердиною Габсбургів, які віками громадили скарби людської творчості й заплодливо культивували всякі роди мистецтва. Маючи такого гіда, як Никифор, якій під час студій на віденському університеті чимало часу присвячував пізнанню джерел мистецтва, я використовував кожну вільну хвилину для відвідин музеїв, художніх галерій та театрів. Юнак, який, поза рідним містечком, бачив Львів тільки із лави колон в час святочних здвигів, міг би послужити персонажем для новели про його переживання під час вистав у Гофопері чи Бургтеатрі. Справді бо: всі уяви, всі фантастичні мрії, всі казки та легенди блідли перед реальним Парсифалем, перед Аїдою або Отелло у віденських царських театрах. Ні воєнні події, ні турботи зв'язані з ними, не могли вирвати мене з полого чарівного театру. Всі щоденні інтереси зосередились біля однієї тільки проблеми: як і до якого театру потрапити на вечірню виставу, де роздобути ті жалюгідні дві „шістки“ на вхідний квиток до стоячого партеру чи гальорки.

У Рогатині перші літературні вправи я присвячував гімназистці, блондиночці з синіми очима. Багато клопоту і жертв довелося скласти на жертвнику цього першого роману. Однак Арістотелева кульмінація трагедії розігралась на площі перед церквою св. Варвари у Відні. На цьому передцерковному майдані рогатинська блондинка, вгледівши на мого лівому рукаві відзнаку офіцерського джурки, обдала мене нищівним поглядом і навіть не відповіла на мій військово-геройський привіт. Цю першу романтичну невдачу я заліковував у віденських театрах. Красуню з рогатинської плебанії замінила Єріца — Аїда, на яку я годинами вичікував біля Гофопери, щоб тільки зблизка глянути на цю богиню воєнного часу. Журнальні вирізки з фотами та поштові листівки з портретами світової співачки заповнювали мій військовий напечник до того часу, поки інші театральні божки не замінили Єріци. Шлезак, Носалевич, Бассерман (Отелло) стали згодом виштовхувати із моїх архівів представниць ніжної статі. На зміну ліричних героїнь прийшли мужі завойовники й інтерпретатори людських пристрастей.

Чимала українська колонія у Відні проявляла неабияку життєздатність. Щоденно вечірніми годинами, збирались у каварнях цивільні й військові, старші й молодші представники галицької землі, бурно продискутовували політичне положення. Для молоді, яка тільки що скинула гімназійні однострої, це була несподівана нагода перескоку у зріле, кипуче суспільно-громадське життя. Військовий одяг відкривав двері до старшого покоління, до якого в нормальних часах треба було пройти цілий ряд бар'єрів і перешкод. Мої однолітків ентузіастично кидались у ті ворота і скоро стали завойовувати висоти суспільної ієрархії.

Мене це не манило. Військова кар'єра, старшинські чини, сййва медалів, від яких неодним паморочились голови — мене не діяли. Я в той час, на театральних верхогір'ях, волів приглядатись до віденський юнаків і юначок, які, зосередившись над клавіром, слідували за тим, як диригент інтерпретує те чи інше місце опери. Мене дивувало, чому ті молоді люди, дивлячись на тексти п'єси, що тримали в руках, лише вухами сліdkували за тим, що діялось на сцені. Я не міг відорвати очей від актора, а вони його тільки слухали. Як

тільки актор дозволив собі незвично наголосити ту чи іншу фразу, обсерватори негайно відмічували у своїх примірниках таку свосвільність. Майже вся галерка була заповнена такими уважними слухачами. Коли я попадав удруте чи втретє на ту саму виставу, я зустрічав тих же людей з тими ж текстами і за тою ж самою роботою. Вони спокійно сиділи рядом, з очима вліпленими у книжку. У мене волосся дибки ставало від переживань, коли Бассерман-Отелло давив своїми лапищами чарівну Дездемону, а мої сусіди, похилившись над текстом, спокійно доїдали бутерброди. З їхньої поведінки можна було догадатись, що вони вже давно пережили те, що мені довелося тут-же переживати сьогодні. В антрактах розгорталась жива дискусія між тими театроманами. Одні схвалювали, другі засуджували виконавця, інші захоплювались його відвагою й оригінальністю. Як видно, театр не тільки розвага, не тільки сприйняття готового, це активна участь у тому, що драматург подав, і в тому, що актор пропонує і діє! Це активна участь цілої театральної залі у грі! Шоправда, кожний діє по-своєму, але діє. Як тільки завіса пішла вгору, ти миттю забуваєш про все: про світову різню, про нужду й голод, про покинутих жінок і дітей, про море крові й гори трупів. Що значить одна зрада рогатинської красуні? На сцені їх десятки, і ти зразу ж разом з ними починаєш жити їхнім життям, їхніми горями, їхніми радостями. Які ж всесильні чародії-актори, коли вони можуть порвати за собою тисячі глядачів і повести їх у далекі сіки та казкові світи. Хай це ілюзія, хай це тільки гра! Але хай живе ця шляхетна, прекрасна гра!

Недалеко від Бургтеатру, у виставовім вікні висів великий портрет покійного німецького славного актора Йозефа Кайнца. Брат Никифор розказував, що коли цей актор грав у „Юлії Цезарі“, то в час темпераментного монолога, його уста і підборіддя заливала піна. Виходить, що він не тільки грав, він жив у тому образі і діяв. Довго я стояв перед тим портретом і не помітив, що за мною стоїть старший, пристойно одягнутий добродій. І раптом чую слова — ніби сказані до мене слова, ніби так собі:

— Я, ес вар айн менш!

От тобі маєш. Не Гсцендорф, не Людендорф, не Гінденбург — а тільки Йозеф Кайнц „вар айн менш!“

Після операції і одужання, мій сотник Никифор заходився біля організації Запасного Коша УСС. По довгих клопотаннях у найвищих військових установах, після переборення всяких ворожих українству інтриг — ідея поповнення новобранцями легіону до певної міри увінчалась успіхом і новоорганізована сотня стрільців вирушила з Відня на Закарпаття, де в селі Варпалінка біля Мункачева розквартирувалась, як зв'язок Запасного Коша. Тут відбувався вишкіл новобранців, сюди збігались всі ранені з лікарень на доліковування і заслужений відпочинок, тут ведено облік і контролю всього складу стрільцтва. У Коші зародилась Пресова Квартира з редакціями видань календарів та сатиричних журналів, біля яких гуртувались мистці слова й пензля. У Коші організовано шкільні курси для тих, які позалишали свої навчальні заклади, і, по відповідній підготові, воляки складали в найближчих школах іспити й завершували свою перервану війною освіту. Не занедбано в Коші й мистецької само-

діяльності: стрілецький хор і оркестра розважали не тільки фронтове та запільне вояцтво, але й довкілля населення.

Проходили дні, тижні та місяці виповнювали роки, восні успіхи й невдачі перекочувались з однієї лінії фронту на другу, і російська армія пересунулась назад „у свояси". Хоч ще й не вся, але все ж велика частина галицької землі знову повернулась під крила австрійського двоголового орла. У звільнених містах, у холоді й голоді, мов після страшної пошести чи повені стало нестерпимим проліскам проки́чуватись суспільне життя. В час московської інвазії, майже два роки, люди те й робили, що прислухались до гуків гармат, і стривожено приглядались до адміністративних русифікаторських заходів на останньому клаптику мазепинської волинці. Школи почали відкривати свої двері для учнів, які із-за ворожого окупації втратили два роки. Академічна гімназія у Львові звернулась до Коша УСС з проханням прислати інструкторів військової муштри для учнів, які ось-ось мали заповнювати ряди поріділх полків армії. Команда Коша з власної ініціативи відрядила всіх стрільців-учителів роґатинської гімназії до тієї рідношкільної установи, де вони по приватних домах, (бо шкільний будинок був зайнятий під військову лікарню), продовжували свою працю.

Мені припав жеребок і я разом з підхорунжим, тож учнем роґатинської гімназії, Іваном Поритком був відряджений до Львова навчати молоденьких гімназистів військового мистецтва. В тому ж часі і ми самі мали доповнити свою гімназійну освіту „іспитом зрілості", який загальмувала світова війна.

Тільки появився я у стрілецькій станиці на Руській вулиці, в старинних мурах Ставропігії, як тут же налетів на мене коршунюм січовий стрілець Ярослав Барнич, що вже зумів завоювати диригентський пульта у відновленю театру. Він запропонував мені почесне звання хориста театру „Української Бесіди". Ця авторитетна назва прикрашувала кількачленний гурт актрис львівського театру. Весь ансамбль чоловічої статі поглинув восний молох, а осиротілі прислужниці Мельпомени залишилися від опікою військових інвалідів та оферм аматорів, що час від часу „пописувались" на сцені Інституту ім. Миколи Лисенка. Січові стрільці і тут стали у пригоді. Кожного з них, хто тільки попадав до Львова, невтомний Ярослав Барнич приєднував, у тому чи іншому характері, до того своєрідного театру. Мій баритон здався диригентів пригожим і з першого дня на мене посписали навіть сольові партії.

У черговій виставі, за дві підготовчі проби, я вже виступав у відомій „Циганці Азі" в ролі молодого циганчука, брата героя тієї мелодрами — Тумрія. Відспівав я циганську пісню і ще мав сказати одну невелику фразу. Співав я, вліпивши очі у Славка Барнича і в його диригентську паличку, як у спасальний маяк на бурхливому морі, і нічого більше не бачив, ні не чув навіть власного голосу. В антракті дружина режисера Василя Коссака, актриса Ірина Коссакова, підбадьорюючи деб'ютанта, похвалила мене, але з хитрою усмішкою запитала, чому я так невпинно розмахував розпростертими руками, неначе шуліка крилами? Герой п'єси Тумрій (півінвалід австрійської армії) Онуфрак підійшов до мене з більшими партнерськими претенсіями. Він заявив, без усякої товариської етикетки, що більше з таким „дванадцятим туманом" на сцену не вийде! Ця нетовариська заява не дуже мене дійняла, бо я був певним, що диригент

УСС Барнич не дозволить першому з краю австрійському „ляндверистові“ викурювати УСС-а з театру. Претенсії Тумрія-Онуфрак були, на мою думку, невиправдані. Невже він не бачив, що, закінчивши свій спів і приєднавшись до гурту молодих циганок, які тут же на сцені стали тиснути мені руки за уопішний деб'ют, я був зайнятий тільки собою, і все, що діялось на сцені, мене вже не цікавило!

Тумрій і Аза продовжували свою сцену центрального драматичного конфлікту, в якій я своєю фразою мусів посприяти їхньому замиренню. І ось, коли настав час моєї репліки, голос застряг мені в горлянці і хоч тут убий — не хотів прозвучати. Нещасний Тумрій у напруженій позі, з протягнутою до Ази рукою зазмер на обірваній фразі, бо тут саме моя репліка мала розвіяти сумніви щодо вірності й кохання Ази до нього. Гордість і самолюбство Ази не дозволяли їй самій це підтвердити. Це мав зробити молодший брат Тумрія (моя скромність), свідок любовних терпінь героїні. А я мовчав мов камінь. Уже й хористки-циганки штовхали кулачками в бік, заохочували мене, мовляв, чого мовчиш?... Це ж твоя репліка, без твоїх слів вся п'єса пропала! А я мовчав — мені заціпило! Я й сам збагнув, що за цю трагічну павзу вся відповідальність впала на мене. Успіх мого деб'юту полетів у безодню. Так ганебно зарізати кульмінаційну драматичну сцену героїв-любовників, може тільки безнадійна нездара, якій немає чого шукати в театрі. А диявольська павза ось уже триває вічність... але ні, тепер уже я її на свій рахунок не візьму. Це ж уся зала глядачів зразу збагне, хто винувник скандалу, коли я тепер відкрию рота і скажу:

„Не вір їй Тумрію! Вона весь наш табір привела сюди, щоб тільки зустрітись з тобою! Вона тебе любить!“

Але я цього не кажу, я мовчу, як сфінкс! Скам'янілий Тумрій з протягнутою до Ази рукою, постукуючи ногою давав мені знак заговорити: мовляв, давай, чортова личино, чого мовчиш? Хіба ти не бачиш, як ми з Азою погибаємо? Вся зала вліпила в нас очі, а ми чекаємо, поки земля під нами провалиться від такого сорому! О, ні! Хай цю найтрагічнішу з павз хтось інший бере на себе, тільки не я! Не я!

Аж ось із суфлерської будки громовий голос найкращого суфлера світу: „Не вір їй Тумрію! Вона весь наш табір привела сюди...“ і т. д. І то повним голосом, на всю залу. Ні актори, ні глядачі не збагнули, відкіля ці спасенні слова впали. Хто їх ізрік? Сцена ледве освітлена, гурт циганів у її глибині лежить та мурличить циганську мелодію. Це певно хтось відтілював ситуацію. Облитий холодним потом Тумрій обняв трепетну Азу, помічник режисера закрив спасенну завісу, із залі почулись неспілі оплески. Степан Хомик, січовий стрілець і король суфлерів, вилізавши з будки, категоричним тоном заявив:

— Юзьку, марш до буфету і принеси дві бомби пива! Це тільки від тебе я так мало беру за спасіння такої ситуації, бо з тебе такий актор буде, як з рака жеребець!

Усі хористки на чолі із сестрами Пархоняківними кинулись до суфлера і стали його безцеремонно обніматися й цілувати. На мене ніхто й не глянув. Ніхто не привітав із першим виступом в театрі та ще й на львівській сцені. Одна тільки пані Ірина Коссакова другого дня розвіяла мої тяжкі думи та сумніви:

— То, що ви не сказали свої „квести“ і тим у нас усіх мало не

зарізали, то це не свідчить добре про вашу театральну розторопність, але голос ви маєте файний, іно не махаєте так широко руками, як будете ще коли співати!

Із Славком Барничем було гірше, він таки не на жарт розгнівався на мене за мою неумісну впертість. Тільки моя чарка „гріотки” в каварні Сан-Сусі склеїла щербину в наших відносинах і знову підняла мої акції за його диригентським пультом.

**

Незабаром виявилось, що мене терпіли в театральному ансамблі не тільки із-за браку чоловічого персоналу і не тільки тому, що мій молодий неотесаний баритон заповнював прогалину в хорі і масових сценах; на мене покладено більш відповідальне завдання по адміністративній частині. Начальником станиці УСС у Львові був сотник д-р Волошин. У його завідуванні була невелика лікарня для реконвалесцентів і ще менша казарма в будинку Ставропігії на Руській вулиці. Документальне оформлення службового персоналу тих установ переводилось в Коші УСС. Театр не міг формально приналежати до станиці, яка була під безпосереднім контролем австрійської комендатури міста Львова, тому перебування стрільців-акторів у тому місті вимагало особливої документації. Сотник Волошин, юрист по фаху, добре знав, чим пахнуть усілякі відхилення від військових розпоряджень у час війни, тому ризиковану частину оформлення театральних опіровітників він вважав за доцільне і безпечніше передати в канцеляріях Запасного Коша. Команда Коша находилась у тому часі біля Стрия в селі Пісочна. Адміністрація театру, за згодою коменданта станиці, доручила мені делікатну місію: добування військових документів із Коша „ін блянко”, щоб ними легалізувати військовозобов’язаних акторів у Львові, і тим самим уможливити існування театральної групи, яка систематично давала вистави у Львові, а згодом по тих містах Галичини і Буковини, що були звільнені від московської окупації. В тому часі я не з’ясував собі, на яку небезпеку наражаю брата-команданта Коша, який і без цього мав чимало клопотів з різними подібного роду нелегальними громадськими інституціями. Я вірив, що службовці головної канцелярії Коша Лесь Гринішак і Михайло Герман роблять благородне потрібне діло, видаючи потрібні документи для акторів. Та не тільки документи, але й однострої і харчові приділи були тоді необхідні для тих слуг театального мистецтва. Не завжди це проходило гладко і спокійно. Не раз доводилось комендантові Коша відбувати не дуже приємні розмови у військових судових інстанціях. Усе ж, завдяки такому винахідництву, театр, який знов прибрав назву „Української Бесіди”, під дирекцією артистки Рубчакової проіснував до Листопадових Днів 1918 року. Українська муза не замовкла навіть під гуком гармат першої світової війни.

Одягнули в однострої Січових стрільців акторів театру „Української Бесіди”: Василя Коссака, Амвросія Нижанківського, Євгена Коханенка, а згодом, після відступу російської армії з Тернополі, наділи „мазепинки” Іван Рубчак, Микола Бенцаль. Із кадрових УСС-ів наспіли: Новіна-Розлуцький, Ярослав Барнич, Лесь Гринішак, Володимир Демчишин, Степан Волинець, Ярослав Грикевич, Степан Хомик, Луць Лісевич, Прибельський, Танчаковський, Андрій Мороз, Степан Онуфрак, Євген Вахач, славнозвісний бас-профундо

львівських хорів Зенон Попель, та ентузіаст-меценат нашого театру поручник д-р Гриць Ничка.

Жіночий ансамбль був менше числений, але творчо-мистецьки без порівнянь вищий від чоловічої частини. Катерина Рубчакова, Антоніна Осиповичева, Ольга Левицька (сестра А. Бучми), Наталя Левицька, Катерина Пилипенко, Марія Козакова, Ірена Коссакова — це неперевершені стовпи галицького театру, які несли весь тягар багатогранного й багатожанрового репертуару.

Молодечі мрії та думи про акторство, про чарівних лицедіїв, що несли світло правди і краси — все це ожило й зударилось з реальним театром. Ось він тут, і, я в ньому! Без підготовки, без вишколу, сирій, сирій матеріал. Ролі сипляться, як град з неба; драматичні, комедійні, вокальні, навіть танцювати довелося в оперових та опереткових баладах. Словом, один з акторів, якими рясніє Україна.

Старицький, Тобілевич, Кропивницький, Зудерман, Гальбе, Ростан, Мольєр, Чехов, Штраус, Оффенбах, Монюшко, Аркас, Гуно, Гулак-Артемівський — ось котел, у який я попав, неначе у водяну безодню, не вміючи плавати і без рятувального пояса. Однак у кожній виставі я стояв рядом, я дихав одним повітрям з такими велетнями, як Антоніна Осиповичева і Катерина Рубчакова. Їхня присутність і свідомість того, що я повинен подати їм реквізит, підтримати своєю реплікою їхню гру, їхні переживання, їхню радість і сльози, якими вони потрясали глядачів — робили мене якимсь містичним співучасником того священнодійства. Не пам'ятаю як я тоді виглядав, як я діяв, як тривав на сцені. Пам'ятаю тільки, який я був безпомічний, стоячи рядом з тими зірками сцени! Інтуїтивно я відчував, що такої нагоди не смію недооцінити ні змарнувати. Адже того, що ти бачиш біля себе, не встані дати жодна школа! Гляди ж, не зруйнууй своєю присутністю цієї грандіозної ілюзії!

(Далі буде)

ПРИВІТАННЯ ЮВІЛЯТОВІ — ЙОСИПОВІ ГІРНЯКОВІ

ВІД УКРАЇНСЬКОЇ ВІЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК у США СВОЄМУ ДІПСОМУ ЧЛЕНОВІ

Високоповажаний і Дорогий Йосипе Постовлчу!

Українська Вільна Академія Наук у США щиросердно вітає Вас з 70-річчям з дня Вашого народження і 50-річчям діяльності на полі українського театру і культури.

Увесь Ваш творчий шлях органічно і нерозривно був пов'язаний з добою найвищого розквіту українського театру, а саме з театром Березіль під керівництвом Леся Курбаса. Ваш творчий шлях, починаючись у лавах Українських Січових Стрільців, проходив великим історичним трактом життя українського народу: від відновлення Української Держави, через культурний ренесанс двадцятих років, крізь велику трагедію тридцятих років, другу світову війну і еміграцію. На всіх цих етапах життя Ви не припиняли своєї творчої праці, виявляючи невичерпність енергії та творчих сил.

Ваша творчість назавжди залишиться на золотій сторінці в історії українського театру.

З великою вдячністю ми високо оцінюємо Ваші мистецькі виступи в Академії і Вашу готовість допомогти в її діяльності.

Бажаємо Вам здоров'я, сил та успіхів, зокрема успішного завершення таких цінних спогадів про Ваш творчий шлях і театр Березіль.

МНОГАЯ ЛІТА!

З глибокою повагою і щирим привітом до Вас і Вашої славної Дружини Олімпії Остапівни.

Олександр Архімович
Президент УВАН у США

Іван Зампа
Секретар

ВІД ОБ'ЄДНАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ В ЕМІГРАЦІЇ „СЛОВО”

Вельмишановний і Дорогий Йосипе Йосиповичу!

Зважаючи на півсторіччя Вашої самовідданої творчої праці в українському театрі та на Ваші великі заслуги в розвитку модерного театрального мистецтва, зважаючи на Ваші друковані праці з історії українського театру („Двадцятиріччя Народного Малахія”, „Лебедина пісня Леся Курбаса”, „Народження і смерть українського модерного театру” — англійською мовою), на Ваші літературно цінні мемуари („З Остапом Вишнею”, „На шляхах Леся Курбаса”) та на багато інших Ваших есеїв, статтів і виступів на мистецькі та суспільно-культурні теми, позначених життєвою правдою, глибиною думки і мистецтвом викладу, та, нарешті, зважаючи на Ваше семидесятиріччя життя, Президія Об'єднання Українських Письменників „Слово” ухвалила надати Вам заслужене звання

ПОЧЕСНОГО ЧЛЕНА

ОБ'ЄДНАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ „СЛОВО”.

Прийміть, Дорогий Йосипе Йосиповичу, цю нашу ухвалу, як вияв глибокої поваги до Вас від усієї нашої письменницької громади, як побажання від нас здоров'я і творчої праці ще на довгі роки і як вислів надії на дальшу ще тіснішу й активнішу Вашу співпрацю з нами.

Президія ОУП „СЛОВО”

Гр. Костюк — голова

Остан Тарнавський — секретар

ДОРОГОМУ СПІВРОБІТНИКОВІ

Редакція „Листів до Приятелів” приєднується до оцінки, що П дали творчій праці Йосипа Гірянки — УВАН і „СЛОВО”. Щиро дякуємо за статті-спомини, які щедро збагачують зміст журналу і стали його дорогоцінною оздобою.

На сцені Йосип Гіряк був речником людської душі, її почувань, її правди. У своїх писаннях він був і залишається оборонцем правди історії. Своїми відважними й одвертими виступами в суспільстві, він, серед сучасного загального приниження, рятує правду-честь української людини-громадянина.

З нагоди 70-ліття вітаємо Вас, Дорогий Йосипе Йосиповичу, і Вашу Шановну Дружину, паню Олімпію Добровольську, співтворця Ваших, спільних Ваших, мистецьких і життєвих досягнень.

Редакція „Листів до Приятелів”

ЖИТТЯ СПОВНА ВІДДАНЕ ТЕАТРОВІ

Олімпія Добровольська: актор-режисер-педагог

70-річчя з дня народження Олімпії Остапівни Добровольської збіглось із 50-річчям її праці в театрі. За цей час вона заграла 212 ролей (і то частину з них в таких вершинних театрах як „Молодий театр” і „Березіль”). Як режисер — вона створила 10 драматичних вистав і коло десятка вистав „театру слова”. Як педагог — Олімпія Добровольська випустила з-під своєї руки цілу плеяду учнів-акторів, з них декотрі провадять театри в Австралії (Залеський і Варцаба), в Канаді (Юрій Бєльський), в Нью-Йорку (Володимир Лисняк і Лариса Кукрицька). Крім того, Добровольська вчила мистецтва українського слова групи молоді, починаючи від малят і кінчаючи дорослою молоддю.

Річниця, навантажена такими доробками, в здоровому суспільстві не може бути приватною справою ювілята.

Народилась Олімпія Остапівна Добровольська в Одесі 12 серпня 1895 року. Вчилась в Одесі й Києві, де закінчила гімназію і драматичну школу (1915).

Щастя рано веміхнулось молодій акторці: вкінці 1916 року Олімпія долучилась до групи учнів школи Миколи Лисенка в Києві, які працювали з Лєссем Курбасом у приміщенні однієї шорної майстерні на Васильківській вулиці над „Царем Едіпом” Софокла і „Базаром” Винниченка. З цієї юної групи, очоленої коням генієм Курбаса, почався „Молодий Театр”, який означав вихід театральної України на європейську арену. Перший сезон „Молодого театру” (1917-18) почався п'єсою Володимира Винниченка „Чорна пантера і білий ведмідь”, а другий сезон (1918-19) — „Царем Едіпом”. Олімпія Добровольська належала до тієї групи дев'яти акторів, що видала в 1918 році Статут „Молодого театру”.

Олімпія Добровольська виконує в „Молодому театрі” ряд здебільшого перших ролей. Видатними її акторськими успіхами були ролі: Сніжинка в п'єсі Винниченка „Чорна пантера і білий ведмідь”, Ганюся в п'єсі Гальбе „Молодість”, Равтенделайн у „Затопленому двоїні” Гавтмана. У цих перших осягах виявились уже дві характерні риси акторського мистецтва Добровольської — вдумливість і стильова цілеспрямованість гри. Тут вона заслужила собі славу одного з піонерів модерного українського театру.

Революція робить побут актора й театру мало що відмінним від побуту збройних загонів молоді української держави. На якийсь час Добровольська розлучається з „Молодим театром” Курбаса. В 1920 році ми бачимо її в числі організаторів театру ім. Івана Франка (разом із Гнатом Юрою, Авмрозієм Бучмою, Йосипом Гірняком).

Коли 1922 року Лєсь Курбас організував театр „Березіль”, Олімпія Добровольська разом із своїм чоловіком Йосипом Гірняком, стала серед перших його співробітників. У „Березолі” вона працювала аж до його фактичної ліквідації в грудні 1933 року, коли було заарештовано самого Курбаса і Йосипа Гірняка.

В кінці 20-х років автор цих рядків, бувши молодим студентом Харківського університету, бачив Олімпію Добровольську у виставах „Березоля” в ролях Зосі („Сава Чалий” Івана Тобілевича),

Леонори („Змова Фісско в Генуї" Шіллера) та Соні („Хазяїн" Тобілевича). Деякі з тих ролей виконували також інші акторки „Березоли", в тому її Валентина Чистякова. В цьому сузір'ї акторські образи Добровольської мали свій індивідуальний чар, шляхетність, чіткість, своєрідний клясцизм.

1934 року обезголовлений театр „Березіль" було ліквідовано і формально. Його перейменували на Театр ім. Шевченка. Добровольська працює в цьому театрі до 1937 року, коли її арештували і після піврічного слідства запропонували виїхати в невідомий табір у Чібію, де опинився ще з 1934 року її чоловік Гіряк. Тут, в суворих умовах концтабору, заполяр'я, вони обоє будують театр для невідомих НКВД. Добровольська створила в цих умовах чимало акторських образів.

1940 року Олімпія Добровольська повертається з Гірянком на Україну, працює недовго в обласному „колгоспному театрі" в Черкасах, переживає фронт другої світової війни і опиняється у Львові, у Львівському театрі.

А потім світові мандри. Австрія, Німеччина, США. У цій безупинній неспокійній дорозі втікача-вигнанця Добровольська виявила незвичайну витривалість творчої праці. Вона стає режисером-педагогом у створеній нею і Гірянком Театрі-Студії. Новий театр складається виключно з початкувочої молоді. Добровольська і Гіряк мали щастя в пошуках молодих талантів. Театральна культура і досвід Добровольської, її пристрасть до перфекціонізму позначились на професійному рівні її драматичних вистав, якого вона досягла попри цілком невідповідні матеріяльні, а то й суспільно-моральні обставини еміграційного бездомного театру. В „Театрі-Студії" (що існував від 1945 по 1955 роки) Добровольській належать такі постановки: „Слуга двох панів", „Оргія", „Примари", „Господиня заїзду", „Лісова пісня", „Тартюф", „Пересаджені квіти" „Хміль", „Мартин Боруля", (а пізніше і „Князівна на горосшині").

Олімпія Добровольська з її любов'ю до мистецького слова стала на еміграції піонером „театру слова". В цьому плані, самими засобами акторського слова Добровольська створила такі речі, як „Гайдамаки" (за інсценізацією Л. Курбаса), „Мойсей" Франка, поезії Юрія Клена, „Людина і герой" (Мазепа в світовій поезії), „На Білій Горі" (поезії Маркіяна Шашкевича), Із лірики Лесі Українки, „Неофіти" Шевченка та ін. Разом з Гірянком Добровольська створила в останні роки своєрідний „Театр Шевченкового слова". Зокрема її виконання ролі відьми в одноіменній поемі Шевченка було на висоті цього Шевченкового поетичного образу. Добровольська видала дві платівки казок для дітей у своєму справді мистецькому виконанні.

Не зважаючи на енциклопедичний стиль переліку головних фактів, наша ювілейна нотатка розростається і все одно не охоплює всього головного в 50-літньому доробку Олімпії Добровольської. Наприклад, вона зібрала і зберегла театральний архів. Якби з того архіву опублікувати лише матеріяли Театру-Студії, то вийшла б прецікава книжка. Побажаймо собі і ювілятові, щоб еміграція могла привітати Добровольську до її наступного творчого 55-ліття виданням такої книжки.

Юрій Лавріненко

Д. Козій

ПРАВДА ПОЕТОВА

Пані Софія подякувала за іменинні вітання й налила чарки:
— In vino veritas... et in poësi!

— Правда і в вині, і в поезії однаково мінлива, — озвався Скептик (так його прозвали в товаристві).

— Невже вона однакова і в глибокій чарці, і в глибокій поезії? — зажартував Ентузіаст.

Пані Софія рада була такій зав'язці діалогу, бо любила літературно-мистецькі спори й сама брала в них активну участь. Але несподівано її викликали до хворого. Це нас збентежило, і ми хвилину сиділи мовчки. Аж ось Пластик устав, підійшов до полиці з книжками і дістав невелику книжечку.

— Послухайте! — сказав, перегорнувши кілька сторінок. — "В затінку жайворонка"... вірш із однойменної збірки поезій.

Він читав, і тоді як знадвору долітав до нас пронизливий гул і шум великого міста, під безнадійно-сірим небом, ми поринули думками в безгомінні і ясності безкрайого українського степу.

Коли читання було закінчене, Ентузіаст не втерпів і вигукнув:

— Як чудово! Як правдиво!

Скептик: Яка тут правда? Вигода та й тільки!

Ент.: Правда в переживанні, в одноразовій, неповторній ситуації.

Ск.: Даруйте, але "затінок жайворонка" — це щось таке далеке від дійсності... Образ такої несхоплюй...

Пластик: А я беруся його хоч зараз намалювати. Поет наш мислить конкретно, як мало хто інший. Мене завжди захоплювала пластика й рельєфність його малюнків. Так і тут: степ, гаряча літня днина, повітря аж мерехтить. Дорожній пил зривається з-під машини. Подорожніх мучить спека та спрага. Очі блукають по безмежному степу, шукаючи дерева чи хоч куща, що дав би холодок. Перевтомленим маряться сині ріки, срібні озера, логка прохолода, відпочинок під гіллям вербовим чи в зелені березового гаю, тихий сон на западному сіні під невгамовний нічний шум осик та осокорів. Цей образ має стільки конкретних деталей, що встає як живе перед очима.

Ент.: Малюючи образ за поетом, ви — непомітно для себе самого — вийшли за межі зовнішньо-конкретного. Я й не дивуюсь, бо справді, як провести межу між зовнішнім і внутрішнім? Але, на мою думку, властивий зміст цієї поезії — в чомусь внутрішньому. Він зосереджується в образі — щоправда, трохи незвичайному — жайворонкового затінку. Поет заповнив нас, ніби в затінку жайворонка подорожні знайшли відпочинок для душі й тіла. Бо, бачите, в ту пору

*"я небі, незважаючи на спеку,
Вилися жайворонки і співали
Прозоро так, немов джерела чисті
Холодної, пахучої води
Там, угорі, безжурно лзюркотіли."*

У поезії від віків діялися чудеса — і тут теж сталося чудо: в затінку жайворонка повівся холодок і подорожніх огорнув "блаженний спокій". Хтось назве цей момент іраціональним — нехай! Але є в ньому глибока правда переживання.

Ск.: Ви надто дослівно берете слова поета. У поетів є своя прикраса — зводити читача чи слухача поетичною імлою, бентежними парадоксами, невластивим причиновим зумовленням явищ. Там, на степу, може в дану хвилину налінула хмарина і повівся вітерець, а поетові захотілось викликати ілюзію, що це зробив жайворонко, друг поетів.

Пл.: Ні, тут маємо просто справу з метафорою. Добре, що наші літературознавці звертають уже більше уваги на поетичні засоби виразу. Яке багатство і різноманітність метафор знаходять, наприклад, в поезії Швеченка!

Ент.: Признаюся, що посилення на метафору мене не задовольняє. Це чисто формальне вияснення, а не по суті. Сама метафора вимагає відповіді на питання: яка ж її суть? А суть метафори, здається, прихована в тому, що вона є виразом означеного світовідчуження. Метафора засвідчує своєрідний спосіб дивитись на світ, наявність у душі інтимного зв'язку з речами й істотами людського довкілля. Метафоричне висловлення стає, таким чином, виразом онтологічних зв'язків, незбагненої єдності, що лежить в основі речей. Коли в народній пісні співається про те, що "розмовляє калинонька з дубом", то я бачу в цьому не просто уособлення дерев, не само тільки перенесення переживань людини на дерева, але й щось більше: дерева розмовляють — значить, природа шукає вислову для себе в людській мові, бо тільки людське слово може передати тугу всього живого.

Ск.: Що вам на це сказати? Ви хочете бачити те, чого тут немає — ні в народній пісні, ні в поезії Рильського. Поет творить фікцію, свідомо підсуває нам оману — і на цей гачок, як наївна рибка, читач дається спіймати. Але ж поет тільки грається словом, бо його — і декого з нас, може, — тишить гра слів і гра уяви. Не докопуйтесь до глибин, яких тут немає. Коли хтось доконче прагне дотриматися в Рильського якихось метафізичних фікцій, то я пригадую, що Рильський — скептик, ніби отой "чернець без божества і жрець без молитов", про якого він говорив у одній своїй ранній збірці поезій. А втім, поет уміє розрізнити правду і поетичну фікцію. Він — це його привілей, як поета — милується, коли Муза нашіптує йому "суміш правди і брехні", як милувався своїми вигадками дядько Тодось, один із його улюблених персонажів, що, пустивши віжки уяви, „і сам, звичайно, вже не міг сказати, де правда закінчилась, де брехня розпочалась." Ота суміш „правди і брехні" вбила поета, за його власним признанням, ще з дитинства:

*"Тож не дарма до хати
Тодосової бігав я щодня,
Готуючись, видимо, у пости!"*

Тим то поетові раз-у-раз „в думках снується дійсне й небувале”.

Я не хочу знецінювати поетичні фікції, хоч і не маю наміру посуватись так далеко, як поет, що заявляє:

"За радість поетичної облуди,
що оживляє голови й серця,
я істину віддати вам готовий",

маючи на думці, як видно з контексту, математично-точну, наукову істину.

Ент.: Ніхто не відбирає вам права захищати наукову правду, але я мушу застеретися з усією рішучістю, коли хтось намагається інтелектуалізувати поезію, втискати її в рамки суворо раціональних понять. Я не протиставлю поетичної фікції правді, як чогось недійсного — дійсному. Поетична фікція має своє зовнішню оболонку, але для неї важливіша — внутрішня правда, що її не можна схопити точними поняттями. Поетична фікція не тільки задовольняє потребу мистецької гри, але має її пізнавальне значення, бо вона промовляє — шляхом через емоції — до нашої цілісної духовної істоти.

Ск.: Алеж поет хіба свідомий того, що затінок жайворонка — це насправді тільки ілюзія.

Ент.: Так, він свідомий і того, що й читач чи слухач не бере його слів у дослівному значенні. І поет, і ті, до кого він звертається, акцентують ілюзію тому і тільки тому, що крізь її серпанок просвічує внутрішня правда, справжня, неілюзорна сутність явища. Властива сила образу — в його чародійстві: він заворожує людину, щоб вона могла за почуттєвим добачити духове — в їх нерозривному зв'язку; в ньому розкривається сторінка дійсності, чимось особливо важлива для нас. Дійсність „фактична“, „об'єктивна“, перевірена методами точних наук, ніби перетворюється „в затінок жайворонка“. І хоч ми знаємо, що такий затінок — не „дійсний“, проте ми піддаємось його чарові. Може навіть не йдеться тут про перетворення дійсності, а про розкриття її глибини. В поезії ми дошукуємось саме третього розміру — глибинності. У кожному разі „в затінку жайворонка“ переживаємо дійсність по-новому, глибше, єднаємось з нею.

Ск.: Яке буяння уяви! Сягаєте до недосяжних глибин, з незначного робите бознащо!

Ент.: Не я роблю, а поет, що вмів в незначному відкрити значуще, що досягає сфер, до яких не має доступу вчений. Покличуся не на божественного Платона, а на „тверезого“ Арістотеля, який твердив у своїй „Поетиці“, що поетична творчість правдивіша, ніж наукове дослідження буття. Я не тверджу, що Рильський — шукач вічного. Поет вмів в кожній речі добачити „щось більше“, її невичерпність, бо, справді, хто вичерпає зміст найдрібнішої навіть істоти? Правдива поезія є покликом: углиб!

Ск.: Ми з вами говоримо різними мовами. Я знаю, що сьогодні суворі критичні рації часто не знаходять послуху. Що вам здається ясним, не зовсім ясне мені. Ви шукаєте в поезії Рильського чогось несхотного, іраціонального, а я бачу в ній те, що там є незаперечно позитивне, а саме абсолютне життєствердження, ясний погляд на світ і людей. У наш час апокаліптичних візій і дегуманізації людини в цій поезії на кожному кроці ви відчуваєте щось близьке й рідне, щось людське-надто людське.

Пл.: У мене вже давненько склався погляд, що Рильському з повним правом належить звання сьогошнього поета. Авжеж, соня-

шного. Я прочитаю завтра на цю тему доповідь у Літературно-мистецькому клубі. Хочете, я познайомлю вас з уривком доповіді. Ось що я пишу: Він любить сонце, ясність, тепло — і фізичне, і ще більшою мірою тепло одуховлене: тепло рук, очей, осяйної усмішки, тепло дружнього довір'я. Поза суворого барда йому не підходить. Усією душею він там, де „уміють і любити, і усміхатися, і мислити, й шукать.” Він любить тихі озера й ліси з їх багатством життєвих форм, любить слухати вигадок рибалок, і мисливців, але рибальство і мисливство цінні для нього через те, що вони дають йому естетичне милування природою й акцією, багатство спостережень і переживань, нагоду до дружньої розмови при вогнищі, далеко від світових умовностей. Холодна відчуженість людини від людини, яка викликає стільки драматичного патосу в екзистенціалістів, йому невідома. Людині Рильського притаманна задушевність, сердечність і довірлива безпосередність, „чуттів і мислей повнота”. Її душевне тепло переноситься на предмети:

*“Тут фортеп'яно з теплою душею
Стоїть і жде, що приторк білих рук
В йому пробудить півзаснулий звук.”*

Тепло пробивається і в голосах, і в руках:

*“в наших голосах
тепло якесь заграло оксамитне.”
“Дивлюсь, ще кволий у вікно:
Як тепло люди метушаться!”*

З подібним почуттям поет звертається до землі:

“Земле! Як тепло нам із тобою!”

Голубина чистота й прозорість сердець виражена панівним у поета білим кольором:

*“Заснула мати, і на білім чолі
Спинився спокій, милий та ясний.”
“В смерканні голубому
Мовчали чорні гільястії граби.
Ти в білому була, і в світі голубому
Усе молилося, радіючи тобі.”*

Хоча поет знає, що „людська душа — тисячозвук”, що „кожне серце має інший ритм одмінний, інший біль і іншу радість”, проте найближче ріднить його з людьми все ясне, що ясністю своєю опромінює істоти й речі.

Можливо, що через властиве поетові однобічне світосприймання його правда набирає рис однобічності. Це правда дня.

Ент.: Дивне явище! Соняшний — як його називаєте — поет з'являється в похмуру, страхітливую добу історії українського народу! Який парадокс! Адже соняшна радість пов'язується напівіронічно з наївністю. Якщо у Рильського була колись наївна молодецька радість, то вона мусіла пройти пізніше крізь дантєйське пекло. Коли ж вона знову появилася на світ, то це була радість, але вже не та: вона включила в свою істоту смуток, біль і, може, навіть розпач.

Визріла радість, скупана в джерелах мудрости. Їй не чужа полярність буття з його трагічним обличчям. Поет знає й відчуває не тільки правду дня, але й правду ночі, яка кристалізувалася „в смутку тихий час, у розпачу години” („Зимові записи”). Може, ніде правда ночі не висловлена так по-людському просто й глибоко, як у вірші „Ніч, і вітер віти рве вербові”. Варто зупинитись на цьому з усякого погляду гідному уваги й характеристичному вірші. Зверніть увагу на надзвичайну стриманість поета в відтворенні власних переживань, як і в малюванні бурхливої ночі.

*„Ніч, і вітер віти рве вербові,
В снах тривожних мечеться земля” —*

В цих двох тонально наснажених рядках замкнута ціла симфонія ночі. В таку ніч серце не може не розкрити своїх тайників. Проте поет волів би мовчати, хоч не спроможний заглушити тугу. Тугу за вірними, шляхетними, незабутніми друзями. Отож він відчиняє їй двері, хоча й застерігається, що впускає її до себе тільки „на короткий час”. Слідус строфа, яка може або роззброїти декого своєю ніби банальністю, або — збудити подив простим і тонким мереживом переживань. Поет нібито промовляє до туги:

*„Подруго неспівна, сідайте.
можете за мною закрутитись...
Але вранці уклонюсь вам, знайте,
І — надовго!... Сядьте і мовчіть!”*

Ск.: Містифікація не дуже складна і досить прозора. Поета опанує вночі туга, але він замикає її уста, а вранці прощається з нею надовго, — отже треба гадати, відмовляється від неї.

Ент.: Мені ця містифікація не видається такою простою й прозорою. Поет удає тільки, ніби він не слухає туги, каже їй мовчати, але чого ж він просиджує з нею цілу ніч? Насправді він накладає на себе печат мовчання, бо не має слів, щоб висловити свою тугу. Мовчанням він прикривається, щоб виразити невисловне, щоб навіяти читачеві настрої побитої тривогою душі. Чи може він хотіти, щоб читач повірив його містифікації і з легким серцем промайнув, над його скорботою? Своєю містифікацією поет досягає того, чого не досягнув би прямим висловленням болю. Недоговорення має інколи свою особливо сильну вимову.

Ск.: Недоговорення може мати в даному разі більш конкретні понуки: можна припускати, що поет має на думці друзів, знищених жорстоко і глупо тиранами.

Ент.: Такий здогад не безпідставний. Але сама поезія не дає на це вятку, і тому їй не можна відмовляти загальнішого значення.

Пл.: Ваші міркування про „правду ночі” у Рильського досить переконливі, але ви не заперечте, що нашому поетові бракує сили виразу для трагічного. Трагізм, наприклад „Марини” — це ніби зроблена чужою рукою пляма на барвистім малюнку. Він поетові неорганічний. Ріднішими й інтимнішими нотками бринить у нього меланхолія, але й вона раз-у-раз переростає в радість, як та „осені прешедної журба, що у безмежну радість виростає.” Не оглянешся, як його смуток уже й прояснився, як ото восени, під спів журавлів, „смуток тоді щасливим повнниться серце людини”.

Поет готов усе перетворити в радість. Тільки тоді, коли він підносить "чашу радості, дорогоцінний дар", він може бути собою.

Ск.: Вути собою... Пам'ятасте того лікаря божевільні, що хотів бути собою, а врешті сказав собі: "Ні, не витримаю. Я бачу, що уподібнююся до своєї публіки!"

Пані Софія (з'являється в дверях): Вибачте, що вам перерву. Підемо до телевізора. Виступають космонавти!

Ент.: Подивимось і поміркуємо над невагомим. Чи воно з того роду, що невагоме в поезії „В затишку жайворонка“?

Ск.: Критична думка не зупиниться перед жадним невагомим.

Ент.: А може, колись таки доведеться зупинитись перед Великим Невагомим і в мовчанні наслухати так, як поет наслухав, що нашіптувала йому туга.

М. Шлемкевич

ОДИН ШЛЯХ, ЧИ ЧОТИРИ

(На церковні темп)

У кого болить справа української Церкви, той перебуває тепер у стані натягнутої струни, що чекає удару. Яка буде мелодія? Просвітку й радості, а чи грози серед темряви?

Восени відбудеться остання сесія Ватиканського Собору. Під час неї радитиме конференція українського католицького єпископату. Від її вирішень, великою мірою, залежить дальша доля Української Католицької Церкви. Суспільство це відчуває, а перед його речником, незалежною публіцистикою, постає завдання висловити ці почуття виразними думками.

Хай не дивуються нам добрі, справді добрі, душі, які остерігають нас і намовляють говорити тихіше, щоб не викликати гострих реакцій. Запевняємо їх, що наші слова будуть спокійні і стримані. Та що ж, стримані почуття іноді вражають глибше, ніж неопанований розряд. Зрештою, пам'ятаймо, що і в божественного Чоловіколюбця благодущність уступала місце гнівові на вид фарисеїв і спекулянтів, розпаношених у Божому храмі.

І хай простять нам щирі, релігійні душі, які хотіли б охоронити ніжні квітки Божого царства у своїх серцях від грубих політичних чобіт. Це правда, політика вбивала і вбиває українську релігійність. Політика протягом століть наступала на релігію. Найперше від сторони польського шовіністичного католицизму. Згодом від сторони російського шовіністичного православ'я, тепер насильно накинута Україні комуністичним режимом. А нині, зокрема в США, чи то релігійні мотиви казали єпископатові знехтувати розпорядження свого верховного архієпископа і розбивати єдність Української Католицької Церкви? Це знову і також „політика“, політика вічного раба, який не визнає над собою своєї влади, зате готовий покоритися чужому. Три прокляття української історії: польський наступ із заходу, московський із півночі і рідна анархія серед нас.

Від наступу політики не охоронимося втечею. Це можуть зробити окремі одиниці, відвернувшись від світу й поринаючи в думки про вічність. Але тоді пропадає і їм дорога ідея церкви-релігійної спіль-

ноти. Наступ можна відбити — залишаючись у політичній термінології — тільки спротивом і протидією, а не епізментом — задобрюванням, не уступками тим, які зривають Божий мир.

Рішучої протидії сподівається суспільство від конференції українського єпископату. Воно чекає ясного засудження церковної отаманщини. Тільки така мужня й одностайна постава може врятувати Українську Католицьку Церкву в США від хаосу, навіть розколу. Знову обов'язок публіцистики допомогти учасникам конференції єпископів бачити й розуміти цей загрозливий стан.

Куди покотиться Українська Католицька Церква в США, якщо теперішні тенденції її владик і частини духовництва розгортатимуться без стриму?

...Неділя в одному з міст США. Блакитне небо вгорі, і погода в душі. Відомого нашого мистця, що гостює у знайомих, супроводять до церкви, яку називають українською. Богослужба в ній — англійською мовою, проповідь також. Схвильований мистець виходить у середині богослужби. Він іде до недалекої православної церкви. Гарна українська мова молитов і проповіді поволі втихомирює болочу образу.... — Це одна дорога, що стелиться.

Щирорелігійна душа признається: — Не знаю, що має в'язати мене з „римо-католицькою Церквою візантійського обряду“ (це обережно відсувана назва!), Церквою, в якій немає сліду українського слова і духа. Ця людина — ревний католик. Він залишиться в Католицькій Церкві. Але не бачить розумної причини, чому мав би милами доїжджати на богослужби, коли має зараз у сусідстві також римо-католицьку церкву і також із чужою йому мовою. Що сказати? Адже чесний англісець із роду, італісець чи ірландець, за престолом кращий посередник між ним і Богом, ніж рідний відступник-апостат, що з нехиттю, навіть із презирством ставиться до української культури. — Друга дорога, що стелиться.

Це дороги одиниць, окремих гуртів. На широких масових дорогах також рух. За єпископатом США, відколотив від єдності Української Католицької Церкви, піде значна частина вірних. Це передусім ті, що належать до Церкви по традиції, по безвладності, і для кого релігія — це, головним чином, забезпечення від неприємного випадку після смерті. Виконуючи церковні приписи, вони заспокоюються свідомістю вчасно заплаченої асекураційної рати. Підуть люди без теплового почуттєвого відношення до релігії, до великого таємного й невідомого, що оточує людину. Це люди, що не думають, навіть не хочуть думати про ці справи, бо вірять, що відмова від думання — це шлях до спасіння. Дотеперішні матеріальні надбання Української Католицької Церкви залишаться в розпорядженні ієрархії і цієї частини вірних. Їхніми будуть храми-будівлі, парафіяльні дома, школи, будівельні фонди й існуюча преса, що називає себе релігійною, а по суті є „голівудською“ із завданням рекламувати свої митрофорні зірки. — Це третя дорога, що стелиться просто до казана, де перетоплюється недороблений, душевно невизначений, або духово і морально вже вилинялий людський крам.

Але також значна частина вірних не схоче зривати зв'язку з Українською Католицькою Церквою, церквою своїх предків. Ці вірні самі і їхні батьки твердо обороняли цю свою церкву від польського наступу. Цим вірним було б особливо тяжко тепер покладати свою церкву, освячену мучеництвом під большевицьким режимом. І то

покидати без усякого примусу! Ці вірні хотітимуть далі зберігати духовне єднання з церквою в катакомбах душ своїх рідних і близьких в Україні. Вони шукатимуть доріг до того, щоб зберегти український характер церкви в єдності з Українською Католицькою Церквою всього світу, під проводом верховного архієпископа. Це буде церква спочатку дуже вбога матеріальними засобами, але багата незримим духовним капіталом. Церква очищена, звернута обличчям до Бога й України.

Чотири шляхи. Важливо, щоб учасники конференції українського єпископату ясно бачили ці перспективи, а не ховалися від них, потішаючи себе мудрістю Купер'яна з народної пісні, мовляв, якось то буде... Важливо, щоб бачачи перспективи, вони в повній свідомості, отже і відповідальності за долю церкви, сказали своє слово. Їх виразна постановка може спинити розтіч. Їх виразне засудження отаманщини отверезить частину суспільства, яка, вихована до послуху, боїться протиставитися злу. Їх одностайне засудження може отверезити і тих владик, добрих у душі, але незорієнтованих, які безвольно плентаються за отаманською столицею у Філядельфії. Врешті такий одностайний спротив матиме вплив і на римську юрію і вона не благословлятиме затії щойно найменованого „асистента папського престолу”.

Коли цього довгожданого мужнього слова не буде, події в США покотяться далі у прірву розтічі і розколу. Співвідповідальність за це впаде на совість тих, хто у вирішальну хвилину, в годину „страшного суду”, ховався за дипломатичні, імлісті вихилися.

Трагічні перспективи! Трагічність поглиблена ще тим, що це діється в історичну хвилину, коли відкривалися ясні можливості упорядкувати й організаційно вивершити Українську Католицьку Церкву, у зв'язку з реформами Ватиканського Собору і завдяки присутності в Римі авторитету кардинала Йосифа Сліпого. Церковний розкол розпорозгуватиме українські самостійницькі сили і прискорить повну аспірацію частини суспільства. Хаї нікого не обмакують щораз частіші й голосніші патріотичні заяви верховодів церковної отаманщини. Також політичні отамани під час боротьби за державність 1919-1920 років і аж до сьогодні, демагогічно перелічувувались і перелічуються патріотичними закличками...

Ці перспективи повинно бачити, якщо це зовсім не осліпло, світське представництво українського суспільства в США. Його двосудуше, дволике і двоязыке становище, становище нейтрального боягуза в рішальну хвилину, допомагає розбивати церкву і громаду. Недавно велися суперечки за те, чиї прізвища вписати в грамоту, вмуровану в пам'ятник Шевченкові у Вашингтоні. Може статися, що українська історія ще раз перелічить усі ці прізвища, а їх список, на вічну пам'ять вмурує у надгробник Української Католицької Церкви в США.

Настрій серед українських католицьких мирян ми порівняли до стану натягнутої струни, що чекає доторку; чекає слова „парламенту” Української Католицької Церкви, конференції її єпископату. Без цього виразного слова виконна влада верховного архієпископа повисатиме в повітрі, як повисла вона в США. Однак це не значить, що миряни мають пасивно чекати. Передусім провід мирян повинен ясно бачити світлі можливості й небезпечні прірви на дорогах церкви.

Провід повинен відкривати очі мирян, організувати їх, щоб одностайною, дисциплінованою поставою і розумною тактикою впливати на розвиток подій.

Розумна тактика вимагає зосередження на головному завданні: — допомогти верховному архієпископові відновити й утвердити організаційну єдність Української Католицької Церкви. Перешкодою для розумної тактики був би з однієї сторони — максималізм, з другої — дрібнення сил і скеровування уваги на різні похідні справи, вирішення яких повні залежать від того, чи буде виконане те перше, основне завдання.

Суспільство живо підтримує і напевно підтримуватиме ідею українського католицького патріархату, символу рівності цієї церкви у спільноті католицьких церков. Але необхідним щаблем до патріархату є саме єдність Української Католицької Церкви. Зрештою, що значив би титул патріарха, коли б його влади не визнавали дисциплінарні папські республіки?! Декрет про Східні Католицькі Церкви, схвалений на 3-ій Сесії Ватиканського Собору, 21. 11. 1964 р., визнає владу верховного архієпископа. Отже закон схвалений. Чергове завдання — перевести цей закон у життя, а не домагатися нового закону про створення патріархату, коли ще попередній не діє.

Друга небезпека — це, як сказано, дрібнення сил. Кожна дисципліна, навіть парафія, має свої болі. Ясно, що вірні мусять протиставитися самовільному введенню англійської мови в богослужбу, диктаторській зміні календаря і т. д. Але ці справи не повинні затінювати першої і головної. Адже маємо нагальні приклади, як виглядала б богослужбна мова і традиція, коли б перемогли прихильники нинішніх самособіпанських дисциплінарних удільних князівств...

Провід мирян повинен усвідомити собі ці дві небезпеки. До нього, до нас усіх, промовляє Мойсей у поемі Івана Франка:

„Ти далеко в минуле глядиш,
І в будучі дороги,
Та на близькі терни і пеньки
Все збиватимеш ноги...”

Задивлені в минуле й будуче, у зроджену з минулого і скеровану в майбутнє ідею патріархату, і збиваючи ноги на терни і пеньки календаря, мови, celibату і т. п., розпорошуємо сили, потрібні для досягнення вище наголошеного, основного і великого завдання наших днів: сили потрібні для віднови і утвердження єдності Української Католицької Церкви під проводом верховного архієпископа, згідно з уже ухваленим декретом про Східні Церкви.

Друге велике завдання наших днів — це встановити християнський мир між українськими християнськими церквами. Виявляється, що сьогодні ще трудно думати про діалог українського православ'я і католицизму на ієрархічних верхах. Для розмови треба двох! Але такий діалог повинен негайно початися між інтелектуальними колами обох віровизнань. На щастя, тут уже два партнери дозріли до розмови. Це нагода для незалежної преси: вона повинна стати органом цих розмов. Вона ж володар громадської думки. Ієрархічні верхи не зможуть довго легковажити її натиску і натиску переконаного нею громадянства.

Початкові труднощі не повинні знеохочувати. Зустрічаємо в часо-

писах іронічні завваження про оптимістів. Але пам'ятаймо, що особливо гостро глузують із оптимістів... розчаровані, недавні ентузіясти. Перебільшені, невинуватені надії приводять до пригноблення. Ресантименти, вирощувані століттями, не можуть зникнути від кількох приязних запрошень і жестів. Зрештою, відомо з Святого Письма, що найзавзятіші вороги нового духа зустрічаються між первосвященниками... Сумно, що саме в цьому — українці виявляють найбільшу ревність. Протестантські достойники, різні православні й католицькі ієрархи фактично вже ведуть діалог... Маймо надію, що християнський екуменічний рух нашої доби також у нас проб'ється через опанцирені проти нього серця і уми.

Однак в обидвох українських церквах трапляються вчені і невчені, які розуміють екуменізм по-своєму. Для них „один пастир і одне стадо” — це не Христос і сукупність його вірних, але це члени, ієрархія і остаточна перемога тієї церковної організації, до якої ці вчені і невчені належать. Все ж таки і вони повинні пам'ятати історичні досвіди. До вимріяної нимби, одностайної віровизнансвої єдності не дійде Україна через допоміжне насильство чужинців. Не октоличили всієї України польські жорстокості, не оправослав'ять усієї України московський білий і червоний терор. Не дійде Україна до бажаної ними єдності почерез власні віровизнаневі ізоляційні зони, з християнськими вивісками, але оточені колючим дротом ненависти, яка не допускає до приязної розмови братів. І не дійде Україна до тієї, для тих учених і невчених дорогої, зрівняної єдності — хитруванням патріархальними титулами. Ми хотіли б, щоб майбутній патріарх Української Православної Церкви називався Київським і Львівським. Але це не означало б, що вся Україна — православна. Так само титул Київського і Галицького (чи Львівського), який носив би український католицький патріарх, не означав хрестоносного походу українського католицизму на Схід. Ці титули наголошують нашу українську соборність, розривану ворогами, а не віровизнаневу одностайну зрівняність. Шляхи до єдності мусять бути чесні й одверті.

Українська державність сьогодні привалена нагробним каменем. На ньому московські печаті і московська сторожа. А світ визнає ці печаті і не хоче слухати скарг живцем погребаної свободи. Але перед українськими церквами дороги відкриті. Чи виявлять вони зрілість, щоб перемогти, кожна у себе, відосередні, самособіпанські тенденції; чи знайдуть вони в собі душевну силу, щоб побороти комплекси ненависти, створені давноминулим? Це ваговиті питання, що ставить їм історія. Від того, яку відповідь дадуть вони на цей історичний виклик, залежить: чи вони, за словами Івана Франка, простуватимуть українському духові шлях у будучину, чи навпаки: за їх співдією збудеться страшне видиво поета, і українська спільнота, роздерта в середині, розтоптаного, красою змією здихатиме на шляху історії...

Щодо православних, вірних Автокефальної Православної Церкви в Польщі, то мені здається, що більше треба дивитись на душі, які моляться, ніж на святині, в яких моляться.

Митр. А. Шептицький
(із інтерв'ю у польській газеті,
„Дзєнь Польскі”, 1930)

Михайло Добрянський

БІЛЬШЕ СВОБОДИ!

Зміст: Догматизм це ворог правди. — Наука без заборон і обмежень. — Страшно, що слова розходяться з ділами. — Атмосфера для підлабузників. — Дискусія це не спокій, а боротьба. — Факти це зброя. — Покінчити з радянською обивателщиною. — Перелом у радянській біології. — Войовниче неучтво. — Сучасні інквізитори. — Плями на білих халатах учених. — Шарлатанство під маскою науки. — У культурному центрі, Львові. — Наука не терпить гримання. — Серпнева буря 48-го року. — Геть реакційну біологію. — „Сама не вірю в те, що говорю.” — Карколомна кар'єра українського вченого. — Майстерне пристосуванство. — „Реакційна попівщина”. — Сіють ліси квадратно-гніздовим способом. — Фатальна теза. — Мрія про „тверду владу”. — Апологія „великого государя”. — Ревізія поглядів на опричнину. — Організований грабіж. — Масакра в Новгороді. — А тиранові все це миле. — Майстри чорних справ. — Цар зачав „гніти на корені”. — Чи рівноправна українська народна пісня? — Провідна ролля української музики в давнину. — Нав'язання до традиції. — Українська революція в російському церковному співі. — Розкріпачували піснярів, щоб закріпити пісню. — Дипломовані графомани. — Цифри говорять. — Фонди народних пісень у глухому куті. — Наслідки централізму. — Де ж амбіції тих, що при владі?

Сталінське насліддя в радянській історіографії

Хочу звернути Вашу увагу на велику статтю Ф. П. Шевченка в „Українському історичному журналі” (1965, ч. 3): „Дискусія — неодмінна умова розвитку історичної науки”. Такої палкої оборони принципу свободи в історичній науці я ще не зустрічав у радянській літературі. З цього погляду стаття Ф. П. Шевченка має історичне значення. Головний вираз свободи в науці — дискусія. Автор всебічно розглядає це питання, кладучи його в основу основ усякої наукової праці.

„Встановлення істини — пряме завдання історика... В процесі пізнання світу з відносних істин складається абсолютна. У кожній науковій істині, незважаючи на її відносність, є елементи абсолютної істини, що знаходить своє відображення в теоретичних узагальненнях... дискусія є закономірністю і необхідністю розвитку історичної науки. Ідеться про відкрите зіткнення протилежних думок... бо тільки так народжується істина в науці.

Догматизм — ворог пізнання правди, бо це задубілість (автор яживас російського слова „косність” — М. Д.) думки, схематизм, вузькість і однобокість у розумінні явищ і процесів. Догматизм — це безглузде повторення заученої формули, „мумії істини”, як говорив В. І. Ленін.... Одним з дійових засобів боротьби з догматизмом у науці є дискусія, творчі обговорення проблем.”

Боротьба між старим і новим не припиняється. Вона лише набирає інших форм і змісту: це боротьба думок, а однією з форм цієї бороть-

би в науці є дискусії. Перед історичною наукою стоять відповідальні завдання. Настав край „похвальби” і „парадному галасові” в історичній науці. Боротьба думок і свобода критики „служать дальшому розвитку марксистсько-ленінського світогляду в радянській історичній науці”. В цій науці може бути різний підхід і різні оцінки одного і того ж явища.

Прикриваючись ленінізмом, Ф. П. Шевченко рішуче виступає проти такої „єдності”, коли цілком поглинається індивідуальність, коли все виглядає сірим і одноманітним. Він виступає в обороні „школ”.

„...хочеться згадати і той час, коли слово „школа” в історичній науці подавалось у лапках. Але чи було це вірно? Можна відповісти — ні. Школи і напрямки в радянській історичній науці мають право на існування... Байдикуєш до питання про школи в історичній науці є одним з проявів залишків культу особи Сталіна. Настав час остаточно з цим покінчити... В науці неможливо діяти заборонами, обмеженнями або наданням привілеїв одному з напрямків... Наукові проблеми можуть розв'язуватися не адміністративним шляхом, а тільки шляхом дискусій.”

І за Сталіна говорили про необхідність критики, дискусій, боротьби думок. „Але страшне було те, що слова розходилися з ділом. Про яку дискусію могла йти мова, коли роль істориків зводилася лише до одного — підбору фактів для ілюстрації раз і назавжди встановлених тверджень і положень... В умовах культу часто замість творчого обговорення питання, декретувались різні положення і теорії, під які вже після цього підганялись факти... Культ особи породжував культ слів і фраз, безкінечне повторення завчених істин, паралізував мислення... Всіляко гальмували творчий розвиток думки, проводили товариських дискусій такі негативні явища, як догматизм і антиісторизм, спрощення складного історичного процесу, начотництво і цитатництво, кон'юктурність і „викривальна” крикливість... Нестерпно дошкульною і тяжкою була атмосфера дрібної ошкі і грубого адміністрування, підозрілості і недовір'я, безпідставні репресії до багатьох істориків... В такій атмосфері могли себе добре почувати бюрократи-перестраховики і підлабузники... Особливо великої шкоди завдав культ особи історичній науці”.

Автор добре розуміє, що в радянській дійсності ще мало даних для справжніх дискусій, тому він широко роз'яснює, яких умов потрібно для цього: „Дискусії не можуть вестися за закритими дверима. Сила дискусії та її результат значною мірою залежить від участі в ній широкого кола науковців... Ділове обговорення актуальних проблем не може зводитись до марнослів'я, не може підмінятися парадними засіданнями, на яких шпаргалками говорять давно відомі істини. Дискусія — це не безтурботність і спокій, бо вона зв'язана з певним ризиком, це бій з космістю (відсталістю — М. Д.). За своїм характером дискусія виключає фальш, безпринциповість і компроміси. Дискусія — це боротьба з схематизмом, догмою і штампом”. Не мають значення такі дискусії, де учасники тільки пераговують безперечні істини, щоб обмінити суть спірного питання. В дискусії авторитет мають лише факти, не якісь „внутрішні відчуття”. Факти — „це та зброя, якою користуються під час дискусії”. За Сталіна вихтували фактами і використовували тільки дуже вузьке коло джерел, ігнорували одні факти, а інші безкінечно повторювали. Замість виводити положення з аналізу фактів, вдавалися до безмірного цит-

тування, вживали „міцні” слова. А це призводило до інертності мислення і догматизму.

Дискусії не тільки сприятимуть ліквідації залишків культу. Вони стануть засобом, щоб піднести теоретичний рівень історичної науки. Бо „існує своєрідна взаємобумовленість між рівнем та станом науки і розвитком дискусій”.

Але щоб дискусії стали справді засобом оновлення історичної науки, мусять бути відповідні люди. Тимчасом „не перевелися і в наші дні люди, яким байдуже, хто переможе в дискусії... І як було б добре, щоб у ході дискусії все менше і менше ставало людей байдужих до того, „чия візьме”, щоб з обивательщиною покінчити назавжди... Є ще такі, з дозволу сказати, науковці, які почувають себе добре в умовах „тихого життя”,... не беруть участі в дискусіях, але при цьому всьому користуються благами і правилами, що належать працівникам їх категорій... Це люди посередні, але зате вони зміють хвацько обминати гострі кути. Такі обивателі в науці виступають і, друкуються, але без дерзання, без ризику, сіро... Пишуть без помилок, але й без натхнення і взагалі обходять пристрасні скиття... Розвиток науки йде повз цих людей і настане час, коли догми, за які вони тримаються, від яких вони танцюють, розваляться”. Автора дивус і непокоїть тільки те, що в числі цієї категорії людей зустрічаються також молоді науковці, „перед якими відкрито широкий шлях у науку. Слід зробити все можливе, щоб дискусії відігравали важливу роль у вихованні громадської (наукової теж) мужності, принциповості, (щоб) сприяли згуртованості тих, що спорять і полемізують навколо вирішення кардинальних питань”.

Стільки з цікавої статті Ф. П. Шевченка. Цього вистачає, щоб побачити найважливішу сьогодні проблему історичної науки на Україні: це проблема дискусії і проблема відважних людей. Стаття дає якнайкраще свідчення її авторів: вона свідчить про його громадський стаж і моральне обличчя.

Статисяська інквізиція в біології

Ф. П. Шевченко показав наслідки сталінського режиму в історіографії. А ось молодий, талановитий журналіст Юрій Щербак (правдоподібно українець) проливає жмут яскравого світла на стосунки в біології („Юність”, 1965 ч. 6.). Він порівнює становище в радянської біології, з часами інквізиції, коли за наукові переконання падали вчених на вогні.

У Женеві 1553-го року згорів за наказом Кальвіна вчений Мігель Сервет, згорів тільки за те, що відмовився відкидати свої наукові твердження. 1948-го року в Радянському Союзі викинули з Інституту цитології ученого зі світовим іменем, професора генетики І. А. Рапопорта, який не побоявся виступити на оборону своїх наукових теорій і не хотів покаятись. Ю. Щербак зіставляє разом тих двох учених, що їх розділюють чотири століття, бо їх споріднює „непохитність в обороні своїх наукових поглядів.”

У радянській біології стався перелім 1948-го року. Те, що відбулось на сесії Академії сільськогосподарських наук, вийшло далеко за рамки наукової дискусії. „Це була безприкладна в історії природознавства спроба монополізувати один напрямок в біологічній науці і ліквідувати, закрити, перекреслити, зганьбити другий напрямок,

спотворити теорію генетики та замовчати факти — факти!”

На голови радянських учених, які притримувались генної теорії спадковості, звалилась лавіна розгнужаної демагогії і важких погроз. Тимчасом генетика, немов у помсту її зневажникам, робила гігантські кроки вперед у пізнанні тасмних механізмів спадковості. Робила величаві відкриття, але, на жаль — за кордоном.

„Велетенської шкоди завдали радянській біології вороги генетики. Ідеться не лише про ті тонни зерна і цукру, яких не отримала країна, не лише про ті тисячі студентів-біологів, яких нема; ідеться про те, що режим, встановлений в біологічних науках, породжував кар’єризм, підлабузництво, пристосованство. А чи війовничче неуцтво деяких апостолів агробіології було менше?”

Ю. Щербак веде далі:

„Сервет і наші генетики — чи не абсурдне таке зіставлення?”

Правда, нікому в 20-му столітті не спаде на думку колоти дрова і роздувати полум’я примітивних вогнищ, аби палити біохеміків, які досліджують нуклеїнову кислоту.

„Не такий тепер рівень. Сучасні гонителі генетики користувались багатим арсеналом засобів приборкання тих, що інакше думають. В рух пускали все: виганяли з праці, проробляли на засіданнях місцевому, розорювали дослідні ділянки (так знищили в Києві засівні цінніших сортів цукрового буряка), цькували в пресі, обвинувачували політично”.

Ось два приклади: президент Української Академії Наук, Олександр О. Богомольць, і львівський професор Андрій С. Лазаренко. Ледве великий учений закрив очі, як закопшились та підняли голову пігмеї і заздрісники, які до часу тихо сиділи. „Нещадні конюнктуристи шарпали чисте ім’я академіка Богомольця, вони проголосили його вчення ідеалістичним і метафізичним, вони грозили, викривали, робили організаційні висновки... Може б сьогодні і не варто було копиратись в усіх цих неприємних історіях, якщо б вони не залишили помітних плям на білих халатах деяких наших учених... Чого-ж могли навчити молодь такі ділки від науки? Уроки, що вони давали молоді — це уроки цинізму. Тому не треба робити драматичних жестів, зустрічаючи юнаків, які дивляться на науку як на автоматичну кормушку або автопілку.”

Скромно живе професор-ботанік, спеціаліст нижчих рослин. Генетикою він не займався і тому серпнева буря 1918-го року прошуміла десь поза ним. Андрій С. Лазаренко, людина широких поглядів, щиро зацікавився вченням „мічурінців”. І став вивчати їхні твори, зустрічатись у лабораторіях і на полях з представниками цього напрямку. Він побачив, що „зустрівся з неуцтвом, зі свідомим викривленням фактів на догоду догми, (зустрівся) зі звичайним шарлатанством. Тоді він рішив сам перевірити експериментально деякі положення панівного тоді вчення. Перевірив. І дістав результати зовсім протилежні. Він виступив з публічною доповіддю, де відкрито, чесно, як годиться справжньому вченому, розповів про свої пошуки і сумніви.”

Тут і почалося. Проти непокірного професора поспішали стріли з газетних гармат університетського та обласного каліорів. Постановлено відібрати йому змогу навчати студентів і підготувати аспірантів. Він утратив усе: катедру, співробітників, можливість працювати за спеціальністю. „Професора, члена-кореспондента Академії Наук УРСР, з ганьбою вигнали з університету.”

Коли ж це сталося? „Ви, очевидно, думаєте, що це все творилось давно. Зовсім не так. Вся ця історія трапилася у великому культурному осередку країни, у Львові, релятивно недавно, 1959-го року.” Але професор Лазаренко не бив себе в груди, не каюся. Він пішов у тісну кімнатку і там далі досліджував „надзвичайно важливі проблеми”. „Тепер”, за рішенням Академії Наук УРСР, професора Лазаренка реабілітували й повернули йому лабораторію.

На закінчення Юрій Щербак додає кілька завваг.

Наука споріднена з поезією тим, що вони обі відкидають перестарілі правди, відкривають нові фантастичні світи. Наука, як усяке творче діло, не терпить „генеральського” гризання ані самоправності. Проти цього в науці є тільки одна випробована зброя — вільне висловлювання думок, принципова наукова дискусія. „Помітився би, хто б думав, що час великих боїв у науці за нами... Бої напевно будуть... всюди, де можуть процвітати 'культи' і 'культпки' більших і менших вельмож від науки, які уявили собі, що тільки їм однім дано право бути останньою інстанцією для правди.”

Гарну статтю Юрія Щербака треба доповнити. Бо він мусів дещо промовчати. Він нічого не каже, що багатьох прихильників класичної генетики за Сталіна засилали до концтаборів. Він не каже, що головним винуватцем були не стільки вчені-догматики, як партійне керівництво. „Більші і менші вельможі від науки” були тільки знаряддям у руках тих, що мали політичну владу. Щербак нічого не каже, що ще 1963-го року, тобто десять років після смерті Сталіна, ЦК КПРС підтримав біологів-догматиків зі школи Мічуріна-Лисенка (постанова ЦК „Про заходи дальшого розвитку біологічної науки...”, Правда, 25, 1. 1963). Досі (20. 7. 1965) нічого не відомо, чи ці постанови скасовано.

У царстві Трохима Лисенка

„Серпнева буря 1948-го року...” Що має на думці Юрій Щербак?

У серпні 1948-го року відбулася спеціальна сесія ВАСГНІЛ (Всеюзна Академія сільсько-господарських наук ім. Леніна), яка мала завдання ліквідувати „буржуазну” школу біології і закріпити позиції „матеріалістичної” біології. На сесії була єдина доповідь Т. Лисенка „Про становище в біологічній науці”. Сесія Академії була як слід підготовлена за сталінськими зразками: пороблено заходи, щоб небажаним особам утруднити участь у сесії і не дати змоги висловитись тим, хто мав іншу думку ніж Лисенко, який репрезентував позиції сталінського Політбюро. Все таки академік Б. Завадський мав відвагу сказати, що сесія була підготовлена в ненормальних умовах і що ті, яких слухно або й неслухно зарахували до вайсманістів-морганістів, не могли сказати свої думки. Виступ Лисенка викликав ряд заперечень, але Лисенко змусив опозицію покоритись, заявивши, що його доповідь схвалена Центральним Комітетом. Лисенко „відіграв визначну роль у боротьбі з лжетеоріями в біологічній науці, в творчому розвитку матеріалістичного учення І. В. Мічуріна...” Його доповідь на серпневій сесії ВАСГНІЛ 1948-го року „завдала удару реакційним метафізично-ідеалістичним ученим А. Вейсмана, Т. Моргана та інших”, — так оцінює роллю Т. Лисенка „Українська Радянська Енциклопедія”. Після сесії з Академії усунуено всіх, хто не визнав єдиноправильною школу Мічуріна-Лисенка. Адміністративни-

ми засобами накинено цей напрямок всім сільсько-господарським школам СРСР, змінено всі навчальні плани, замінено всіх учителів, які не прийняли Лисенкових теорій. З волі Сталіна, Т. Лисенко став диктатором усіх біологічних та агрономічних наук. Проти всіх інших напрямків пущено всією силою машину терору (включно з концтаборами) і пропаганди. Юрій Щербак дає деякі зразки: „Ми не будемо дискутувати з морганістами. Ми й далі будемо їх викривати як представників шкідливого та ідеологічно чужого псевдонаукового напрямку...” — „Менделізм-морганізм уже цілком виявив свою зліяну порожнечу, він гниє і ніщо не може його спасти”. — „Вайсманізм-морганізм, виконуючи соціальне замовлення імперіялістичної реакції та мрякобієся, прикриваються маскою глибокої науковості.”

Цей похід терору проти західних шкіл у біології викликав страшенне враження серед учителів. „Ви розумієте, Дмитре Кириловичу, як я можу дивитись їм (учням) в вічі? Адже ще минулого року я вчила їх щось зовсім інше... Повний поворот на сто вісімдесят градусів. Я сама не вірю в те, що говорю... а це ж тортури...”

Трохим Денисович Лисенко (67) зробив просто фантастичну кар'єру. Син українського селянина з Карлівки (Полтавщина), він, до свого падіння, мав вісім орденів Леніна, тричі відзначений сталінською премією, наділений званням „героя соціалістичної праці”, незмінний депутат Верховної Ради СРСР усіх скликань, президент ВАСГНІЛ 1938-56 і 1961-2 рр.

Т. Лисенко дуже рано став відомим як новатор у сільському господарстві. Коли закінчив Уманське училище садівництва і Київський сільсько-господарський інститут, його скерували до Одеського селекційно-генетичного інституту. Ще до 1930 р. він розпрацював метод „яровізації” озимих культур: насіння озимого збіжжя через відповідну підготовку сіється навесні і воно досягає прискішеним темпом, даючи, як твердив Лисенко, збільшений урожай. Партія захопилася за яровізацію і розпропагувала її в грандіозних масштабах. Фальшивість цієї теорії викрито щойно минулого року (стаття В. Ефромсона в „Лит. газеті” 24. 11. 1964). 1934 р. Лисенко став дійсним членом Академії Наук УРСР; 1935 р. дістав орден Леніна і номінацію (без вибору) на академіка ВАСГНІЛ, 1938 р. вже був її президентом, а 1939 р. членом президії Академії Наук СРСР; ще рік пізніше він став головою Інституту генетики АН СРСР.

Тасмниця карколомної кар'єри Т. Лисенка в тому, що він зміг майстерно пристосовувати свою наукову діяльність до ідеологічних вимог партії. Як Лисенко кінчив свої студії, І. Мічурін, якого „відкрив” Ленін, був першим авторитетом партії у справах біології та агрономічних наук, і основоположником матеріалістичного напрямку в біології. Лисенко став на сторону Мічуріна, проголосивши клясичну генетику „реакційною попівичною”. І того року, коли помер Мічурін, Лисенко вже був членом ВАСГНІЛ. Його чергова теорія, спадкові прикмети живого організму можуть мінятись під впливом зовнішнього оточення, організм може наслідком того діставати цілком новий характер і передавати його у спадковість. Ця теорія дуже відповідала Сталінові. І він її всебічно підтримав, бо вона давала наукові основи для його програми „перетворення природи”.

Своє становище головного комісара ЦК партії в біологічних науках Т. Лисенко втримав неподільно аж до 1964 року. Його експерименти коштували народному господарству дуже дорого. Неславно завалив-

ся його проєкт „сіяти дуби квадратно-гніздовим способом"; цим способом засіяно 60-80% усіх дібров, але на осінь 1956 р. з цього залишилось тільки шість відсотків. Держава втратила на цьому один мільярд карбованців. Інший, невдалий, проєкт — сіяти в Цілинному Краю жито на неораній стерні — так коштував дорого.

Коли настала відлига після смерті Сталіна, почалась кампанія проти Т. Лисенка, але за ним станув Хрущов. Лисенко, щоправда, мусів віддати головування в ВАСГНІЛ, але зберіг за собою Інститут генетики. У грудні 1958 р. як доказ довір'я партійного керівництва, його, людину неспартійну, покликали з доповіддю на пленум ЦК КПРС (про це у „Правді", 18. 12. 1958). 1961 р. він знов став президентом сільсько-господарської академії а Хрущов, відвідуючи його досвідне господарство в Ленінських Горках, наголошував його „успішні експерименти."

Кінець кар'єри Трохима Лисенка прийшов швидко після усунення Хрущова. Проти нього почалась кампанія в пресі: на сторінках центральних газет явно заговорили про недоліки радянської біології і про „культ особи Т. Д. Лисенка". На початку лютого 1965 р. проти Лисенка виступив президент Академії Наук СРСР М. В. Келдіш, а „крапку над і" поставив перший секретар ЦК КПРС, Брежнєв, на березневому пленумі. (Більше про Т. Д. Лисенка у записці С. Кабіша, що її видав „Інститут для вивчення СССР") С. Кабіш завважає, що Т. Д. Лисенко увійде в історію сільсько-господарської науки, як яскравий приклад особистого угодівства і пристосуванства науки до партійних вимог. Основну вину за шкоди, яких зазнала ця наука, несе ЦК КПРС а не тільки „культ особи" Сталіна чи „суб'єктивізм" Хрущова, як тепер кажуть нові керівники партії.

Царство Трохима Лисенка це була лєнінська теза про партійність науки на практиці здійснена, теза, яку досьогодні визнає КПРС. Якщо так яскраво не доводить антинаукового характеру цієї тези, як дві статті — Ф. П. Шевченка і Ю. Щербака, хоч автори мали зовсім інші мети на увазі.

Десталінізація Івана Грозного

Хто не бачив фільму Айзенштейна про Івана Грозного, той, на жаль, не зможе якслід оцінити того, що зробили два історики з „великим царем" після смерті Сталіна. Ревізія поглядів на Івана IV справді чин революційний. Про цю ревізію інформус професор С. М. Дубровський у журналі „Знамя" (1965, ч. 1).

Еволюція в поглядах істориків на ролю Івана Грозного та його опричнину має цікаву історію.

Від князя Курбського, який „от царского гнева бежал". переважало негативне ставлення до „звірств" Івана IV. Воно почало мінятися в реакційнім таборі перед лицем революції, коли практично поставлено питання не про обмеження самодержавства, а про його знищення. Хоч Іван IV зрубав багато вельможних голів, проте він зберіг царство і свою необоможену владу. Цю думку про „великодержавний кулак" висловлювало багато представників реакційного білогвардійського табору. Але мрія про „тверду владу" і таких царів як Іван IV з його опричниною, знайшла свій вираз також у творах пізніших істориків, навіть після перемоги революції, напр. у Р. Ю. Виппера, якого твори осудив Ленін. Та сама жовтнева революція

викинула до смітника історії царів з їх генералами. І взагалі царі „вийшли з моди”.

Та сталося так, що мода на царів відродилась під час розквіту культу особи Сталіна, який у минулому шукав виправдання для своєї політики репресій, — і знайшов її в кривавій опричнині. Сталін дуже звеличував Івана Грозного та наголошував „прогресивну ролю опричнини”. В розмові з С. М. Айзенштейном, який ставив фільм про Івана Грозного, Сталін сказав: — Якби Іван Грозний ліквідував ще п'ять більших феодалських родин, на Русі не було б так званого „смутного времени”. Важко уявити собі дивовижніший погляд на добу кінця 16-го і початку 17-го віку.

Не дивно, що за культу особи апологія „великого государя” сильно зросла. Вона поширилась на літературу, кіно і театр. Всюди представляли Івана Грозного як великого царя, що врятував Русь від боярської „смути”.

Після 20-го з'їзду партії сталися важливі зміни також в історичній науці. Тоді, як настав час переоцінки поглядів на Івана Грозного, з'явилися дві важливі праці про опричнину: С. Б. Веселовського і А. А. Зимина. Між обома істориками є істотна різниця: Веселовський не був марксистом, а Зимин підійшов до своєї теми з марксистсько-ленінських позицій. На відміну від Веселовського, Зимин не тільки наводить цінний фактичний матеріал, але й дає „потрібні узагальнюючі висновки”.

В чому ж суть опричнини? Звичайно історики виправдовують її тим, що вона зберегла централізовану державу, створену Іваном IV. Тимчасом нові дослідження показують — на відміну до панівних досі поглядів, що різні групи бояр, які правили в імені малолітнього Івана IV, зовсім не використовували своєї влади, щоб повернути урядовий лад з-перед централізованої держави. Боротьба між цими групами провадилась не за поворот до феодалного роздрібнення, а за те, хто з них має правити в централізованій державі. Іван IV створив опричнину з тією метою, щоб закріпити абсолютну монархію з необмеженою царською владою і щоб розвинути централізоване рабовласницьке господарство, як базу для цієї влади. Головною діяльністю опричників став грабіж майна селянського і боярського. Крім землі і селян, володар потребував грошей і цінностей, бо за умов натурального господарства велике значення мали такі скарби як золоті і срібні предмети, хутра, дорога одіж і т. п. Конфіскації в бояр, що попали в неласку, поповнювали царську скарбницю. За рахунок грабежів росли теж багатства опричників. Відомо, що наслідком грабежу під час опричнини одним з найбагатших людей у країні став пізніший цар Борис Годунов. Зокрема треба звернути увагу на грабежі, що їх чинили опричники серед селян.

В цій ділянці Веселовський опублікував надзвичайні матеріали. Наприклад, документи про ліквідацію людей: „В Івановську Великому 17 чоловік, у 14 людей відтято по руці. В Івановську Малому 13 чоловік, у семи відтято по руці... У Бежецькому 65 чоловік, у 12 по руці відтято, а імена їхні ти сам, Господи, знаси”. Таких безіменних жертв тільки в одному Новгороді одні нараховують десять тисяч, інші — дев'яносто тисяч. А точні цифри невідомі. Веселовський опублікував „послужной” список ліквідованих, який цілком заперечує версію про нібито демократичну орієнтацію Івана IV, коли він організував опричнину. В її рядах були царські слуги, „подонки” і також

представники панівної верхівки, для яких опричинна служила доброю нагодою розправитися з політичними супротивниками.

Веселовський пише: „...А тиранові все це миле, і він нікого не слухав так радо, як донощиків і наклепників, не турбуючись — чи вони правдиві а чи фальшиві, щоб лиш мати сприятливу нагоду нищити людей, хоч багатьом і на думку не спадало чинити злочини, за які їх обвинувачували". За таких умов багато людей з почуття самозбереження намагались дістатися до опричинни; „щоб не стати ковадлом, кожний волів бути молотом."

І не дивно, що „звиродіння опричника в розбишаку, а всієї опричинни в кошмарний погром було природним і неминучим наслідком тієї похилої площини беззаконності і терору, на яку вступив цар Іван і нестримно покотився" (Веселовський). Вкінці опричинна довела до запусіння цілих районів країни. Веселовський розглядає деякі історичні фальсифікати, що стосуються цієї доби. Часто на доказ „демократичних тенденцій" Івана IV наводять його промову на „соборі" 1550 року. Але Веселовський „переконливо доводить", що такого собору взагалі не було.

Далі рецензент зауважує: „У книгах С. Б. Веселовського і А. А. Зимина багато й інших правдивих даних, які каменя на камені не залишають від якої б то не було ідеалізації діяльності Івана IV. Так, наприклад, в обидвох книгах наведено моторошні описи тортур і смертних кар, які застосовував Іван IV та майстри його чорних справ. У Новгороді по-звірському „метали в Волхов" тих людей які викликали гнів царя, а тих, що випливали, вбивали без усякої пощади. Під час масових езекуцій, звичайно після нелюдських тортур кати вдосконалювались у великих формах катування: здирали із живих шкуру, вирізували реміні на тілі. Деяких кресли по суглобах... Деяких убивали, обпарюючи їх гострим окропом, інших палили на кострищі, ще інших саджали на палі. Під час тортур разом з катани „работал" нерідко і сам Іван Грозний з царевичами Іваном та Федором."

Великий цар перебив, замучив, закатавав величезні маси людей; він був багатоженець, насильник, п'яниця, розпусник. Все це врешті довело Івана Грозного до передчасної старості. Як видно з тексту духовного заповіту царя, він зачав „гнити на корені" як морально так і фізично."

Веселовський зауважує: Надзвичайна підозріливість Івана і його лютість стали такими небезпечними для оточення, що, за поголосками, його забили „його ж таки любимці" Богдан Бельський і Борис Годунов. Перевірити ці поголоски неможливо, але в них нема нічого неймовірного.

У пісні — душа народу

„Зміна", журнал ЦК Комсомолу України, з 7-им номером 1965 р. має назву „Ранок". В цьому числі журналу є стаття Миколи Холодного про українську пісню. Вона заслуговує на увагу, бо дає ряд відважних думок і цікавих інформацій.

„У пісні — душа народу. Свята істина, якій не всяк наважиться пред'явити претенсії. Щоб не брати на себе такої сміливості, залишимо в спокої питання про душу в пісні, а поговоримо про інше: про пісню в душі. Поцікавимося, передусім, наскільки рівноправною є україн-

ська пісня серед решти складників суспільного духового комплексу...”

Випереджую думки автора і відразу кажу: далеко не є рівноправною. Автор починає від того, що наголошує провідну роллю української музики в ширенні музичної культури в Росії. Характеристичне, що Микола Холодний нав'язує нитку розвитку до „праукраїнців”, які не мислили без пісні ні трудової діяльності ні „значимих на тоді ритуалів”. Потім згадує перших речників народної ідеології „співців-скоморохів”, предтеч пізніших козарів. Уже це нав'язання до стародавньої традиції заслуговує на відзначення, а ще більше відважне ствердження позитивного внеску українських музик у розвиток музичної культури в Росії, і ще підкреслення позитивного впливу західноєвропейської музики на музику України 16-го сторіччя. Київський композитор Микола Дилецький своїм теоретичним трактатом про музику (1667 р.) викликав „революцію в російському церковному співі”, донісши до тамтешньої людности техніку українського хорового мистецтва. Таких прикладів М. Холодний називає більше. Але й цього досить, щоб оцінити відвагу автора й редакторів, які публікують такі думки — сретинні з поглядом пропагованого партією культу „старшого брата”.

„...Не випадково над північними містами запанувало захоплення партесною, або як ще казали на неї — „київською” музикою. Захоплення переростало відразу в попит на самих майстрів... На Україні, в Глухові, центрі глибших мистецьких і моральних традицій, відкривається перша в імперії „певчая школа”. Звідусіль стікається туди обдарована молодь, не відаючи, що далі на неї очікує... На директора придворної капелі до Петербургу виманюють композитора Дмитра Бортнянського (1751-1825). До нього цей пост 33 роки посідав український соліст Марко Полторацький. Написані Бортнянським понад 100 творів церковної та світської музики, в тому числі досі не знайдені опери, гинуть. Ще безвідрадіше складається доля глухівського композитора Максима Березівського (1745-1777), „всі твори якого, — за свідченням французького композитора Гектора Берліоза, — приводили слухача до великого захоплення”. Член Булонської та інших академій, Березівський, чия ім'я золотими літерами викарбуване поруч з ім'ям Моцарта на мармуровій плиті у ряді почесних членів Булонської філармонії, повернувшись на батьківщину, не знаходить визнання і у відца накладає на себе руки. Разом з ним стає прахом, так і не втілений потім у життя, проєкт української музичної академії у Кременчуці... Нераз галасливо розкріпачували піснярів, щоб покріпачити їхній спів... Та ні в реакційних валуївському та емському указах, через які Лисенків „Дощик, дощик” доводилось виконувати... французькою мовою, ні в ув'язненні (за збирання революційних пісень) київського композитора Веделя (1767-1806), що перед тим на прохання московського генерал-губернатора Єропкина, організував у Москві хор, — не поховали української пісні. Тривалі намагання скомпромітувати її, витіснити з душі народу псевдопіснями — також не увінчалися лаврами.”

Згадавши заслуги Олександра Кошиця, М. Холодний переходить від минувшини до наших днів. „І по сей день знаходять, і головню в Будинках народної творчості, неабияку підтримку графомани-лікпелівці або ж дипломовані графомани, що товпляться їм на зміну.”

Халтуру музичну видають не в одій і не в двох тисячах примірників, тимчасом мізерного тиражу буковинських народних пісень

(1964) „не вистачає навіть для київських бібліотек“, а дослідження Людвіга Куби про українську пісню видано в 600 примірниках, хоч, як визначає передмова, це праця, світової ваги. Незадовільний стан українських пісень у грамзаписах. Автор сам з цим познайомився: у крамниціх Одеси серед 400 назв платівок — вісім назв українських народних пісень. На половину менше їх у Тернополі. Стільки ж серед 60 тисяч платівок у Донецьку. У центральному універмазі міста Львова нема жодної. „Можуть заперечити: мовляв, з 1960 по 1965 рік записано 2223 творів. Але одверто кажучи, це не так уже й багато як для України, до того ж ця продукція, очевидно, нерівномірно розподіляється по магазинах, а, можливо й зовсім не потрапляє до них“.

„В глухий кут забилися численні фонди народних пісень та мелодій. В Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії імені М. Т. Рильського лежить близько тисячі магнітофонних плівок з унікальними зразками народної поезії. Ніби гриби після дощу, родять на них дисертації. Але людині потрібен насущний хліб, а не реферати про його калорійні властивості... в чому ж причина консервації пісенної спадщини, такою дорогою ціною піднятої із забуття? Чому їй досі ніяк не доступуються в двері грамзаписних установ і та ж Соломія Крушельницька і той же Український хор Олександра Кошиця? Черга тягнеться аж до обрядових пісень включно. Річ у тім, що на Україні ще досі немає свого платівкового заводу, і покищо гучульські коломийки доводиться замовляти в Апрелівці (в Москві, М. Д.), Ризі та Ленінграді.“

Тут М. Холодний вказує на одну з головних болячок української музичної культури. Один з найбільш співучих народів світу в добу масової продукції грамплатівок не має на своїй території власної грамзаписної установи. На цей кричущий недолік на Україні вже віддавна нарікають. Наприклад, В. Кузнецов („Правда України“, 10. 2. 1957) різко критикував республіканські органи, що вони не дбають про музичну культуру, ні про українську народну музику. Заважає також централістична система. Репертуарний плян для продукції платівок виготовляє союзне міністерство культури в Москві. Аналогічне міністерство в Києві тільки те й робить, що передає ці пляни до заводів на території УРСР. Але, зауважує Кузнецов, „всесоюзний каталог не може, очевидно, відображувати спеціальних потреб у музиці з боку кожної республіки. І ось що виходить: У репертуарних списках на рік 1956, розісланих підприємствам України, на 142 назви припадає тільки вісім оригінальних творів українських композиторів.... Це в списках. На ділі пластинок з тими творами не випускають.“ На запит Кузнецова керівник одного відділу в Міністерстві місцевої промисловості УРСР, П. Бондар, пояснив: „Нам ніхто не забороняє додавати до всесоюзного репертуарного пляну те, що ми хочемо. Але випускати платівки за нашим пляном ми не можемо, бо на Україні нема де записати музику і робити оригінали. Оригінали треба замовляти в Москві.“

Я навів цей голос Кузнецова 1957-го року, щоб Ви побачили, як мало на Україні змінилося в централістичній системі імперії. Дивне, що в колах тих людей, які сидять у міністерських урядах у Києві, не знайшлась досі жменька людей, що мали б амбіцію забезпечити Україні принаймні одну власну грамзаписну установу...

М. Д.

БАНКРУЦТВО ПРИМУСОВОГО ПЕРЕСЕЛЕННЯ

Українці повертаються з Сибіру. На кожних сто осіб, які виїжджають з України на Сибір, сто п'ятдесят повертаються на Україну. Масовий поворот переселенців і депортованих — це новий процес, який розпочався кілька років після смерті Сталіна і триває до сьогодні.

Ось кілька свідчень радянських авторів у цій справі.

„До всіх союзних республік (без РСФСР — М. Д.), за винятком Білорусії, з Сибіру вибуває більше трудящих, ніж прибуває. Взагалі спостерігаємо тенденцію руху населення зі сходу на захід. Найбільший відплив населення з Сибіру відбувається на Україну, до Казахстану і в Середню Азію” (В. Переведенцев, „Вопроси економіки”, 1962, ч. 5).

Не зважаючи на те, що (в обслідуваному періоді 1956-62 рр.) організований набір людей на Сибір продовжувався, „приріст населення Сибіру був трохи нижчий за його природний приріст; це значить, кількість населення, яке в цих роках вибуло з Сибіру, перевищує кількість тих, що прибули” (Е. Маневич, „Вопроси економіки”, 1965, ч. 6).

Найбільший відплив населення з Красноярського Краю (східний Сибір) відбувається на Україну, Північний Кавказ, Прибалтику, Казахстан і Середню Азію. На сто людей, які приїжджають до Красноярського Краю з Української РСР, повертаються на Україну сто тридцять осіб (Ж. А. Зайончковская, В. И. Переведенцев: „Современная миграция населения Красноярского Края”; Новосибірськ, 1964, стор. 33, 34).

Усі ці автори однозгідно стверджують, що маємо справу з новим явищем — стихійним рухом населення зі сходу на захід. Вони згодні не тільки в цьому, але й у всіх подробицях, що стосуються цього явища, хоч вивчали його в різних районах Сибіру і в різний час. Сибір — велетенська країна, багатуша на різні природні скарби, але нестача робочої сили віддавна гальмує його економічний розвиток. Тому „оргнабор” трудящих це необхідний засіб, щоб зарадити цій нестачі, заявляють однодушно названі автори. (Під словом „оргнабор” скривається примусова мобілізація людей до виїзду на Сибір.) Шляхом „оргнабору” за час 1956-60 рр. на Сибір скеровано 700 тисяч людей. Крім того, „ще більша кількість населення” прибула туди „самостійно” (В. Переведенцев). А все таки фактичний приріст населення Сибіру за цей період нижчий від природного приросту. Якщо деякі області Сибіру (Кемеровська, Іркутська) збільшили своє населення, то це сталося у рамках міграції внутрісибірської. Характерно, що людність відпливає з Сибіру, якому недостає робочої сили, до районів, які мають надвишку робочої сили. Значна більшість тих, що „не приживаються” на нових місцях, повертаються в західні райони, з них більше половини — в ті райони, з яких вони виїхали. Зокрема великий відплив населення сільського. За роки 1956-60 він на півтора рази перевищив природний приріст. Серед сільського населення, що покидає Сибір, переважають чоловіки. Найбільше вибуває людей із сіл Сибіру упродовж восьми місяців після їхнього прибуття.

Найгірші результати в переселенні дає „оргнабор”, тобто примусова мобілізація до виїзду на схід. „За свідченням керівників підприємств, на які відправляють робочу силу, оргнабор у його теперішніх формах перестав відповідати потребам народного господарства в територіальному перерозподілі трудових ресурсів” (Зайончковская, Переведенцев, стор. 54-55).

Цитовані на початку автори підраховали рух поворотців за республіками або районами. Роблю зведення на основі їх таблиць.

З Красноярського Краю на кожних сто осіб, що прибули, вибули до таких країн:

Прибалтика	429 осіб	Північний Кавказ	122 „
Молдавська РСР	161 „	Закавказзя	104 „
Середня Азія	153 „	Європейська РСФСР	89 „
Українська РСР	145 „	Білоруська РСР	86 „
Казахська РСР	134 „		

З міст Сибіру в роках 1956-59 на кожний сто прибулих вибули до міст „на південь” (в цьому й на Україну) 135 осіб.

З Кузбасу виїжджає до Української і Білоруської РСР 1.3 — 1.7 разів більше людей, як прибуває; до Прибалтики й Північного Кавказу 3 рази більше, до Середньої Азії 2.5 — 2.7 разів більше.

Загально з Сибіру найбільший відплив населення йде на Україну, Казахстан і Середню Азію (Переведенцев, „Вопроси економіки”, 1962, ч. 5, стор. 51). Тепер населення Сибіру поповнюється за рахунок населення європейської РСФСР (там же, стор. 50).

Чому ж покидають люди Сибір? Усі автори однозгідно стверджують: умови праці і житлові умови важчі як на батьківщині; постачання товарів масового вжитку гірше ніж в європейських районах; суспільна служба та охорона здоров'я відстають; транспорт — особливо відчутна болячка; суворий клімат вимагає додаткових коштів на харч, одяг і житло. Вища заробітна платія не рівнозначить вищих коштів життя, при чому життєвий рівень на Сибірі нижчий за рівень західних районів.

С також інші причини, але про них не пишуть. Єдиний В. Переведенцев натякає на „етнографічні” мотиви і згадує мову та загальний спосіб життя. Не може бути без впливу на цей рух і національна політика КНРС. Українське населення в Сибірі і взагалі в СРСР поза Україною, свідомо призначене комуністичним керівництвом на русифікацію. Тому воно позбавлене будь-якої опіки з боку уряду УРСР. Воно не має української школи, книжки, газети, театру, фільму. Національно-українські райони на території РСФСР, які створено за часів Скрипника, давно ліквідовані. Сьогоднішній київський уряд зовсім не цікавиться долею українського населення в СРСР поза межами УРСР. Тому то він знехтував вимогу республіканської наради з питань культури мови (11-15 лютого 1963), яка вимагала українських шкіл для української меншості поза УРСР — на зразок того, що має українська меншість на Україні.

Невдачна акція переселення з'їдає величезні суми народних грошей. За приблизною оцінкою Е. Маневича, плінність робочої сили, пов'язана з переселеннями, приносить економіці СРСР приблизно два мільярди карбованців втрати річно. Не зважаючи на це, всі три автори підкреслюють конечність організованого перерозподілу робочої

сили з перенаселених районів (до яких зараховують теж Україну), до різних районів Сибіру. „Винятково багата природними ресурсами східна половина СРСР має замало населення. На три економічні райони — Західносибірський, Східносибірський і Далекосхідний — припадає понад 50% усієї території СРСР, а живе там лише 10.4% населення”. Тому 22-ий з'їзд КПРС спеціально звертав увагу на те, що треба густіше заселити Сибір. Але виявляється, що люди з півдня не можуть і не хочуть жити на Сибірі. Стихійний рух переселенців назад до своїх батьківщин загрожуватиме реалізації багатьох плянів, дуже важливих для керівництва КПРС. Тут пляни економічні, національні, політичні, мілітарні. Наприклад: без освоєння скарбів Сибіру СРСР не може втриматись на довшу мету, як світова сила. У національній політиці великодержавних шовіністів Сибір мав стати казаном, в якому вони хотіли переварювати різні народи, щоб випродукувати „совєтський народ”. Західний Сибір повинен був стати новою житницею імперії, щоб замінити завжди непевну Україну. Але зростаючий конфлікт з Китаєм ставить під знаком запити багато старих плянів і створює нові проблеми: як на довшу мету оборонити слабо заселений Сибір у безпосередньому сусідстві з Китаєм, який задихається від перенаселення? Що буде, коли якийсь китайський Джінгісхан захоче повернути зголоділі маси на хліборобні простори Сибіру?

Отож Сибір треба заселити, але як? І над тим, як видно з названих тут праць, сушать собі мозки радянські економісти і соціологи. Бо сьогодні вже кожному очевидне, що величезна акція примусового переселення зазнала цілковитого банкрутства.

Просимо справити помилку: У статті „Що робити із Сталіним”, „Л. до Пр.” — кн. 3-4, на ст. 28, замість „В партійному журналі” має бути „В партійному жаргоні”.

КОДЕКС УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ МЕЛОДІЙ

науково опрацьованих і упорядкованих відомим музикологом
д-ром З. Лиськом.

Вже виїшов 2-ий том. Він має 576 сторінок нот і текстів пісень.

Цілий кодекс матиме 10 томів і вміщатиме 11,500 пісень.

Ціна видань: кожен том — понад 500 сторінок, в мистецькій твердій обкладинці, з текстами пісень і нотами — коштуватиме по 10,00 дол. *Умови передплати:* Перша грошова вплата — 20,00 дол. З цього 10 дол. за том, що вже виїшов, і який передплатник отримає негайно; другі 10 дол. — це заплата за останній том. Після появи кожного тому передплатник обов'язується протягом місяця влатити належність за нього (10 дол.).

Зголошення передплати, грошові перекази прохають скеровувати на адресу:

Selfreliance A/C 748, 558 Summit Ave., Jersey City 6, N. J.

Туди ж прохають звертатися за проспектами видання в українській і англійській мовах.

У вашому місті напевно є Публічна Бібліотека, а в ній окремий Музичний Відділ. Організуйте збірку передплату і подаруйте Бібліотеці цей великий документ пісенної культури українського народу.

*Чи не добре б нам, брати, зачати
Скорбне слово у скорботну пору,
Як мужам до мужеського збору,
Не як дітям у дзвінки бряжчати?*
І. Франко

“ТАК, ЩО Ж РОБИТИ?”

У попередньому числі „Листів до Приятелів” написано: „Особливо невиправданий, на нашу думку, оптимізм виявляється в тому, що проведення радикальних реформ автор зв'язує із...УККА, його Програмовим Конгресом. Приклад даремної спроби впливати свіже вино в старі, запліснілі і подірвані міхи.” В іншому місці цього ж числа, коли була мова про нові культурні, професійні та господарські організації, сказано: „Це наростає новий світ, світ форм відповідних для сучасного життя. Важливо, щоб суспільство розуміло суть цього розвитку і щоб присвятило цим новим формам хоч стільки уваги, скільки витрачає на досить безнадійні зусилля реформувати старі форми, як УККА, або витрачає на засуджені на “висушення”, перестарілі партійні суперечки і бої. Не революцією проти старих форм і не їх реформою усучаснимо наш світ. Але розбудовою задатків іншого, нового світу, які виріши затінять давні форми. Деякі з тих перестарілих форм відпадуть як шкаралупа, коли дозріє овоч.”

У відповідь на ці думки дістаємо запитання: Отже, що ж робити? Чи махнути рукою на УККА, не журитися його роботою, його делегатським з'їздом, що оце має відбутися? Чи може творити другу репрезентацію, якийсь другий „УККА” в США?

Наша відповідь: ні одне, ні друге.

Чи масмо на овиді групи осіб із відомими суспільству прізвищами, які сказали б собі: — Справа цієї нової централі, цього нового представництва хай би частини суспільства — це наша справа! Ця справа — це ми! Іншими словами: чи є такий гурт осіб, чи хоча б одна особа, які зв'язали б усі свої амбіції з цим „новим УККА”? Покищо їх не бачимо, і що важливе: не бачимо в середньому і молодшому поколінні. Причин цього можна назвати багато. Нарікаємо на масову втечу осіб цього молодшого і середнього покоління в привату, в улаштувальні мрії. Говоримо про нехті до всякого громадського навантаження. Це сумна правда, такі егоїстичні, або просто ліниві мотиви зустрічаємо на кожному кроці. Але цю втечу в своє житло, ситий стіл і теплу постіль, у свою родину і свій достаток — можна розуміти також як доказ, до якого ступня знищені в нашому суспільстві всякі політичні амбіції. Як скомпромітовані вони, між іншим, і методами дотеперішньої праці УККА... Можна наводити ще інші причини. Можна вказувати на злу кон'юнктуру, яка дає мало можливостей для політичних дій. Однак усе те не міняє факту, що амбітних, нових осіб для творення нового, кращого представництва української спільноти в США покищо на обрії не видно.

І дальше питання: чи масмо організації хоч приблизно так розбудовані і закорінені в суспільстві як ті, що на них спирається

УККА? Себто організації, які щодо поширення і матеріальної сили хоч здалека можна б порівняти з забезпеченими союзами і аскураційною прибудівкою церковної організації? Маємо надійні, молоді установи, об'єднання, товариства, але їх вирішальне значення в суспільстві — це пісня будучини.

І ще: чи маємо ідейну й організаційну устійненість у середині груп і партій, які стоять в опозиції до проводу теперішнього УККА, і які мали б бути політичною базою нової, репрезентації? Знову відповідь негативна. Саме у нутрі цих партій і груп ведеться боротьба за усучаснення, за духову й організаційну перебудову. Це надійний і здоровий процес, але покищо він не дозволяє цим партіям на якісь рішучі, узгіднені зовнішні виступи.

Зате маємо повчальний досвід. Адже були спроби творити репрезентативні, міжпартійні об'єднання, в Європі поза ЦПУЕ, в США побіч УККА. Де вони? Чи багато заважили вони на житті суспільства?

І вкінці ще одне питання: чи громадська думка в США приготована на те, щоб прийняти і підтримати таку нову репрезентацію? На наш погляд: ні, не приготована. Громадська думка заколисана похвальними піснями на честь теперішнього УККА, затуманена кадильним димом услужливої преси, залежної від союзів і поплентацьких „революціонерів”. Як може ця громадська думка раптово переставитися не то на опозицію, але просто на революцію проти установи, вірити якій її вчили, і з якою вона зв'язувала свої надії?

З цього перший висновок: не творити нової репрезентації, нового „УККА”. Зрештою такі „революційні” думки мусимо розуміти як емоціональний вибух, а не передуманий плян. Це крик розпуки, а не політика, яка мусить рахуватися з можливостями.

А все ж достойне представництво українського суспільства в США потрібне. Звідси другий висновок: не вільно відходити від бою за те, щоб існуюче представництво стало справжнім представництвом суспільства, а не комітетом замкнених спілок, що перетворюються в кліки; за те, щоб те представництво було достойне. За це відповідає не тільки група, що в проводі, але, певною мірою, і опозиція. Що нині владна група не доросла до своїх завдань, навіть їх собі не усвідомила, — це відомо. Але мусимо також щиро й одверто признатися, що і опозиція не виконала свого призначення. Тому треба нам спокійно і тверезо передумати наші недоліки, і звернути увагу і зусилля на те, щоб їх виправити.

Українські маси в США не приготовані не то до революції, але навіть до реформи УККА. Це вже, великою мірою, вина опозиційних груп. Вони мають за собою думаючу й незалежну частину суспільства, її настрої. Та це тільки настрої, а не оформлені, ясні переконання. І по-друге: ця частина суспільства не скерована до боротьби за оздоровлення УККА. Тепер плянується інтенсивна усвідомна діяльність перед делегатським конгресом. Вона необхідна, але пам'ятаймо, що критика, яка пробуджується і поживається щойно перед конгресом, себто перед виборами, дістає немитий по смак. Досі суспільство небагато чуло про опозицію. Про неї знали люди близькі до центрів, як Нью-Йорк, Філадельфія. Мало знали, або й не знали дальші осередки. А „урядова” преса реклямувала ухвали УККА ніби однозгідні, прославляючи розум і досягнення керівних верхів.

На ці недоліки ми не раз звертали увагу в „Листах до Приятелів”. Ставилися з признанням і пошаною до речників опозиції, які на засіданнях УККА зводили боротьбу з „естаблішментом” і його поплентачами. Це були чесні бої за честь представництва української спільноти в США. Однак опозиція не постаралася довести все це до відома не то мас, але навіть співзвучних із нею кіл суспільства. А треба було, конечно треба було, після важливіших вирішень видавати спільні звернення до суспільства і з'ясувати „вотум сепаратум”, окрему думку опозиції. Це було особливо необхідне після нерозумних, іноді просто засоромлюючих резолюцій УККА. Тоді думаюче суспільство орієнтувалося б, воно знало б, а від нього довідувалися б широкі маси, що в УККА є представники інших поглядів і що вони відмежовуються від недостойних ухвал і дій. Опозиційні групи, навіть ті, що мають у США чи в інших країнах свої чи споріднені органи преси, не використали цього, щоб систематично і докладно інформувати про те своє „вотум сепаратум”.

У наріканнях опозиційних груп повторяється закид, мовляв, замкнута горстка осіб, в руках якої влада в УККА, не хоче прислухатися до критики і легковажить опозицію. Це підриває демократичні основи такого представництва. Закид важкий і виправданий. Але знову спокійно і тверезо подумаймо, чи і тут частина вини не по стороні опозиційних груп. Кожна владна кліка не любить критики, не терпить ясного світла. Так у світі, так у нас. Так само звичайне явище, що такі кліки стараються заглушити критику, або представити її перед громадою як шкідництво, як підірив національного проводу. Так робили і роблять усі монополісти, в світі і у нас. Але затикати уха на всяку критику, а то й заглушувати її моральним терором — це одна справа. А не рахуватися з слабою опозицією — це друга справа. Також у здорових, демократичних суспільствах тільки організована, сперта на сильну суспільну базу опозиція з ясною програмою, здобуває вплив. Чи ми виконали передумови для того, щоб з нами рахувались?

Починаємо усвідомлювати собі, що цих умов ми не виконали. І це початок благовісного зрушення. Появляються програмові памфлети, статті. В попередньому числі журналу ми мали нагоду відзначити дві недавні публікації. Робляться спроби устійнити спільну програму дій на терені УККА. В памфлетах, статтях виявляються різні можливості розвитку, різноманітність доріг, шукання живої мислі. Узгіднені, сильні думки, зведені в упорядковану цілість, створюють дієву програму. Все це спонукуватиме людей думати, орієнтуватись, бачити сліпий і глухий кут, в який вперто заводять нас теперішній провід УККА.

Речником опозиції і критики офіційного курсу був, між газетами в США, тижневик "Українське Життя" в Чикаго. Та це щойно зародок преси, а не преса! Це неустійнений тижневик, що виходить із перебоями. Його видавці — не зарічкові підприємці, але політично вироблені громадяни, що шукають співпраці груп і готові віддати орган до послуг добрій справі. Коли ж, мимо того, досі всім опозиційним групам було не під силу розбудувати єдиний тижневик, то як можуть вони вимагати особливої уважливості з боку загосподарених спілок, які, забувши свої недавні розходження

і колишні суперництва, зцементувалися в один табір, готовий обороняти свої позиції — коли треба — „пер фас ет нефас”...

Перше на потребу — це постійно, систематично усвідомлювати суспільство. Щоб було ясно на наших вулицях! До недалекого делегатського з'їзду ми повинні ставитися як до доброї нагоди. Одним наскоком напевно не вдасться взяти замкнуту, обмуровану кріпость янїшніх володарів УККА. Але передконгресовою пропагандою можна показати суспільству, що народжується інший, новий світ, тільки він покищо прикритий перестарілими формами „естаблішменту” і його різношерстих поплентачів. Хай буде ясно! А для цього треба лямп незалежної преси.

Знову можна ствердити, що настрої у суспільстві для доброї, незалежної газети — сприятливі. Також варто відмітити почин, що про нього були повідомлення в пресі. В різних місцевостях організуються „клуби для підтримки незалежної преси”. Їх перше завдання: допомогти поставити на ноги незалежний тижневик. Щоб було ясно на наших вулицях! Як інакше виглядали б ми, який сильний був би голос опозиції в УККА, коли б вона мала за собою розбудований і поширений пресовий орган! Постільки легше було б створити для тієї опозиції необхідну суспільну базу! В нових об'єднаннях, товариствах, клубах багато людей, що відчують ненормальність нинішнього стану і ставляться критично до реклямованих „підпор суспільства”. Але це настрої, почування, це — немови, які чекають оформлення ясними думками дієвих програм і плянів. Органом цього формування був би добрий тижневик.

Коли маємо бути одверті, мусимо сказати собі: є добрі зародки, є навіть здорові елементи опозиції, але організованої, свідомої спільних завдань опозиції до теперішнього стану й його носіїв — немає. Щоб усі ці розпорошені складники звести в одне, треба, крім вище названих зусиль, ще й важливіших моральних передумов. Треба повної чесноти партнерів у взаєминах і співпраці. Справа в тому, чи окремі опозиційні групи здібні на те, щоб, звільнившись від еґотично-партійних замірів, узгіднити програму спільної дії, солідарно обстоювати її перед суспільством і обороняти на форумі УККА. Прикро пригадувати випадки з минулого, коли нинішню більшість рятувала раптова нестримність, стримання від голосування однієї чи іншої опозиційної групи. Так само сумно було довідуватися, що деякі немудрі резолюції ухвалювалися тоді, коли окремі члени опозиції обезсилювали її, поспішаючи до дому на спочинок. Або солідарний бій до кінця, або не треба пориватись!

Так, що ж робити? Відповідь міститься в попередніх роздумах. Треба передовсім пізнати й виправити організаційні, ідейно-програмові і моральні недоліки, які не давали опозиційним групам створити солідарний блок в ім'я обнови нашого світу. І так, тільки так треба розуміти поради віддавати стільки ж уваги цим проблемам, скільки віддаємо непередготованим як слід, незугідненим, іноді імпровізованим атакам на нинішній провід УККА. Треба скорботи, самокритичні думи мужів на мужеському зборі, щоб наша критика і опозиція здобували силу і впливали на вирішення, а не були тільки бряжчанням — музичним супроводом для дальших самовільних дій монопольної верхівки.

ЛІТЕРАТУРНІ НОТАТКИ

Юрій Дившич

НОВИНИ ДО ДЕСЯТИЛІТТЯ МОЛОДОЇ ПОЕЗІЇ
ЗА КОРДОНОМ

Зоря молодим горошком

Сходить на городі.

Емма Андіївська, „Первні“, 1964.

I.

Мій перший спомин про появу молодих в'яжеться з одним випадковим деталем. Мабуть, це був 1955 рік, коли одного вечора на нью-йоркському „давнтавні“ Юрій Тарнавський і Богдан Бойчук підійшли в ресторані до столу, за яким сидів зо мною Євген Маланюк, і почали читати свої вірші. Незабаром зродилось невеличке коло, яке окупувало аристократичні залі порожнього тоді Українського Інституту Америки на 5-й Авеню і зустрічалось там „за чашкою чаю“ майже щотижнево. Крім Маланюка, зрідка, ніби з неба, спадав Тодосій Осьмачка. Для молодих своїм у гуртку був Василь Барка, „Трояндний роман“ якого вони любили. З митців бували Юрій Соловій, Любослав Гуцалюк, Оленська-Петришин, зрідка Гніздовський. Одного разу митці принесли з собою по новій картині і вірші цим разом звучали при „акомпаньяменті“ одногодинної мистецької виставки.

Неофіти читали свої вірші — і тут за круглим столом пролунали їх перші ще недруковані збірки поезій, що звідси вже йшли до друку: „Життя в місті“ Ю. Тарнавського (1956), „Камінний сад“ Богдана Т. Рубчака (1956), „Час болю“ Богдана Бойчука (1957), „Народження ідола“ Емми Андіївської (1957), яка дебютувала ще кілька років раніше, „Короткі віддалі“ Жені Васильківської (1959). Нарешті 1960 року появилася і перша збірка українських поезій американки Патріції Килини (дівоче прізвище Воррен) — „Трагедія джмелів“. Вона доконала чуда в швидкому опануванні української мови, пісні її поезії.

Після з'їзду „Слова“, що відбувся в кінці грудня 1958 року і що не виявив зацікавлення до безпрецедентного факту народження в еміграції нового літературного покоління, молоді оформились в окремому так звану Нью-йоркську Групу, під маркою якої того ж року (1959) почав виходити річник „Нові поезії“ — видання своїм типом нове в нашій літературі.

На Україні Нью-йоркську Групу помітили чп не скоріш ніж на еміграції, що було видно із атак на молодих в радянській пресі. „Дух літас де хоче“ — через кілька років після старту Нью-йоркської Групи, без видимого зв'язку з нею, появилася київська група молодих, що назвала себе „Шестидесятниками“. Так молода генерація зайняла літературну арену по обидва боки залізної заслони, модернізуючи нашу поезію.

Поетів Нью-йоркської Групи характеризує не аматорський, а фаховий підхід до своєї творчості, постійність зусилля, власна „лабораторія“, увага до процесів у світовій поезії, естетично-стильова

самосвідомість. У цьому вони — західні європейці. Вони включили (з різним, правда, успіхом) в українську поезію найновіший арсенал європейського модернізму — зокрема його супер-сюрреалістичну метафору, цілковиту необмеженість поетичного матеріалу, вільної ритміки, і вимовну ошадність, що не вдається в жадні пояснення.

Саме за останній рік часу вийшли нові книжки поетів Нью-Йоркської Групи, мимоволі нагадуючи і підсумовуючи перше десятиліття нової літературної генерації за кордоном. Погляньмо на них.

II

Емма Андівська видала п'яту книжку поезій „Первні” (Мюнхен, в-во „Сучасність”, 1964, 34 ст.). Її перша книжка „Поезії” вийшла 1951 року, за нею з'явилися збірки „Народження ідола” (1957), „Риба і розмір” (1961), „Куті опостінь” (1962). Крім того, вона видала кілька невеликих розміром книжок прози.

Народилась Емма в Донбасі 1931 року, потім жила в Києві, де десятирічну дівчинку застала війна. Ніщо, здавалося б, не сприяло народженню в ній одного з яскравіших поетів наших днів. У Донбасі і Києві панувала русифікація і атмосфера поліцейського виховання дітей. Але вона родилась поетом. У книжці „Риба і розмір” є вірш „Дитинство героя”. Тут засобами сюрреалістичної техніки поетка оповідає, як вона росла: крізь ґрати нільчниних рук і заборон дитина проривається в „лісню на горішце до сторіч”, крутить гусячі шиї поглядів наглядачів і навіть запирає ті скручені шиї поглядів під корито до стокроток. Загорожу прорвано і героїєдність з білим свитом: на луту він стає ідолищем рослин, на болоті — богом бульок, у щільниках бачить вікно „в новий немислимий світів початок”, а ось на свіжій білизні він уже відпочиває в заболочених черевиках. Кінчається цей автобіографічний сонет так:

*Йому казали: ви́йми сказ ума!
На спину банки ставили в урок. —
Він пріє і з дощок витискає сомів.*

Це одні з кращих „сомів” нашої поезії. Дорослі втрачають свіжу первісність дитячої уяви і бачення. Микола Гоголь вважав це найбільшою з усіх можливих утрат людини, що стається на переході від юності до зрілості. Емма Андівська, як мені вже доводилося не раз відзначати, має талант поета зберігати й розвивати цей скарб дитинства.

Сама наша мова має своє історичне дитинство й юність, і ми живемо тисячолітніми скарбами праґрунту тієї мови, що є і праґрунтом нашої культури. Емма Андівська має інстинктивне відчуття історичних шарів мови. Є два способи відсвіження слів, які стираються, мов довговживані п'ятаки. Замінити їх новотворами — або ж оновити їх. Новотвори мають короткий віддик. Велемір Хлебніков, основоположник російського футуризму, від слів-новотворів пішов до нових звукотворів, створивши „заумну мову” чи „заумь”, як він її називав. В історії поезії це осталося хоч і видатною, а все ж тільки лабораторною спробою.

У Андівської трапляються новотвори, але її основний засіб — це оновлення старих і прастарих слів. Я хотів би, щоб термін оновлення слів сприймався тут психологічно так, як у виразі „чудотвор-

не оновлення ікон", яке було відоме на Україні в часи революційної руїни. Ми переживали це чудотворне оновлення слів у „Соняшних клярнетах" Тичини, у „Будівлях" Бажана, у віршах Йогансена, Свідзінського і Антонича. Емма Андівська належить до цього цеху „чудотворців" оновлення слова. Вона знає Потебнянський секрет внутрішньої форми слова, велику асоціативну здібність слів через їх змістовну подібність, чи зв'язок, внутрішню форму і зовнішню, тобто чисто звукову — алітерації тощо. Відціля в Емми Андівської — студії слова, його можливостей стати ключем концерту, чи сценою для красвидів і дійств. Так одне якесь слово родить цілу поему; левада, кінь, базар, ріка, кавун, риба, яблуко розгортаються під пером поетки у всесвіт. З цього родяться такі розділи в її книжках віршів, як „Господарства", „Красвиди", „З космогонії", „Рибн" „Базар" „Можливості". Справжнє господарство поета!

Ось приклад поетичної студії слова „вітер" із збірки „Кутн опостінь" у вірші названому зумисне лябораторно „Пов'язане з вітром". Тут і музичні і мальовничі можливості слова „вітер", і його психологічні глибини. Нарешті, хто хоче, має тут і соціальну тему руху і застою. З великою майстерністю Емма виконує свій задум.

*Вітер повіяв з урочища.
Розвіяв кульбаб парасольки
І, наче крізь воду, крізь речі цез...
„Без вітру всі в калашу сіли, —
Давайте вітер вернемо силою.”
І вже вітер сіють, а жати не встигають.
Женці вболівають:
Як рани загоїть,
Коли тичинки квасолі за вітром ідуть юрбою,
Всі лівою ногою,
І під серпом не вгинаються.
Вітер на скиби ламається,
Кришиться з дахів, з духовок,
З пуховиків, з підземних сховищ.
Кільце на ганку ляже: „Я тут!”
Аж глянь — вітер вже під полою понесли.
Щоб положити в інше русло.
І знову природа без вітру, як без соли,
Тополі не шумлять,
У полі тиша,
Хоч луски, воч вішайсь.
Тиша.*

Таких „студій" слова у всіх п'яти книжках Емми Андівської багато. В неї часто одно слово служить, мов призма, для спектралізації іншого слова. Її світ у своїй розмаїтості і плинності єдиний, мов океанічна сфера, немов „водоймище речей" за її власним виразом.

Синтетичний образ і філософію цього свого поетичного світу Емма цікаво втілила в прозовому творі „Джалапіта". Цей світ — дитина великої любові і закоханості поета в життя і слово, в творче багатство їх відтінків. Ось у вірші „Відтінок" (книжка „Первні") — всесвіт ставка, де купаються дівчата, де замість місяця світять го-

лосівки дівочих голосів і де елегантним жартом поетка дала контрастне місце також для старечого моралізаторства:

Листки вітками ловлять

Ходять води халабуду.

Пізнє купальниць вигуки.

На березі я білих штанях

Голосівки завбільшки в долоню

Дідок, що не вміє плачати.

Світять в лозі замість місяця.

Ріці привертас гідність.

Якщо цей вірш з його кінцівкою є відповідь Емми на численні „знищувальні” атаки на неї в нашій пресі, то треба визнати, що ця відповідь найвищою мірою людяна і невідрадна.

Покійний Володимир Державин незвичайно високо оцінив перші дві книжки поезій Андіївської. Він, між іншим, назвав її „основоположницею українського сюрреалізму”. Справді, хоч початки сюрреалізму в нашій поезії давніші (Свідзінський, Осмачка, Антонич і Барка вживали сюрреалістичну техніку свідомо), але Андіївська розвинула послідовно сюрреалізм як стиль, з його казковою метафорою і гіперболою.

Сюрреалізм створили французи, при чому певна течія його позначена такими негативістичними рисами, як фетишизація Фройда і комплексу підсвідомого, нахил до певного демонізму, що походить або з розпачу або з бажання стати магом, стати на місце Бога, одним махом розкрити нерозкривальне, усвідомити підсвідоме, відкрити безодню ірраціональності, не відповідаючи за наслідки. Це викликало кризу сюрреалізму, хоч у ньому є безумовно і інше — творча течія.

Цікаво, що іще найприхильніший до поезії Андіївської В. Державин сказав їй про безодні, які розкривав в її пізнішій поезії демонізм. Вперше це явище ясно показалося у другій збірці поезій під симптоматичним своєю негативною програмовістю наголовком „Народження ідола”. З контексту не трудно бачити, що йдеться про народження самого поета — „він сам, він ні з чинї ласки”, для нього не існує добра і зла. Який же контраст являє цей еготичний „ідол” супроти Джалапіти, який у всьому є непостійний і мінливий, за винятком однієї постійної риси — його безмежної доброти, що являє не якусь його чесноту, а просто його натуру.

Я, звичайно, тут не виступаю проти „магічного”, в поезії. З магії слова, як могутнього знаку речей і духів, родилась первісно поезія. Легендарний Орфей рухав своєю піснею не тільки людей, а й звірів та каміння, і в боях давав перемоги Аргонавтам. Вальтер Мушг пише, що в ті прастарі часи люди потребували мистецтва, щоб не втратити природу і Бога; що магічна поезія являла самовідкриття людини і що в наші часи великим чаром Європи стала мистецька майстерність — найвище добро людства. Але ми знаємо, що і грецькі класики, і Шекспір (в особі його Просперо, що зламав і викинув свою магічну паличку) і Гете — не пішли шляхом ані мага Орфея, ані шаманів-священнослужителів чарівництва. Може якраз у тому і була одна з ознак їхньої геніяльності, що вони найшли в собі силу поставити межу демонічному началові, не впадаючи в самоспожовування, але й не відмовляючись від поетичної поезії, а збільшуючи їх.

Магія слова, як творче майстерство, — одна з прикрас поезії Андіївської. Ми бачимо, як вона творить або відкривав світ. В її системі поетичних засобів перетопились зокрема ще дохристиянські народні

заклинання і заговори, в яких різні слова мають самостійну силу, а потім ідуть в один потік і творять словесний водоспад.

Проте, в нових книжках Емма Андіївська дедалі частіше переступає поріг між магією слова, як творчим майстерством, і магією слова — як самообожуванням. Рівнобіжно до того нарастають у її поезіях випадки самоповторювання, слова втрачають „магічну” силу „валентности”, доконечної для творення сполук; замість магічного водоспаду слів, несподівано виходить брязкотіння і мигтіння механічно зсипаних бляшок. У поетки зникає віра в себе і вона вдається в такі фокуси, як містифікаційні „переклади з грецького” в книжці „Рибка і розмір”, які дали так багато смачної поживи людям далеким від поезії.

За правду платить той, хто її каже, а за улесливі компліменти той, хто їх приймає. В час як поетка переживає такого роду кризу — найбільш зрадливим, просто таки „данаїським даром” є для неї рулады про її геніяльність, зокрема рулады з Парижу.

Коли в чисту ріку вливається з якогось іншого краю великий каламутний доплив — дві течії ще довго ідуть біч-о-біч, як контраст, але далі змишуються в в одну сіраву течію. Подібні дві течії мени вмикаються нині у поезії Андіївської. Вони ще не змішалися. Хочеться всією силою душі вірити, що каламутна течія опустить на дно свій мул. Адже Емма Андіївська (всупереч її власним словам) — поетка таки з ласки Божої, з 15-літнім творчим досвідом, а при тому ще молода!

III. Ще один поетичний дебют в умовах еміграції

У статті „Вічна молодість поезії” в пражівському часописі „Нове Життя” за 17 липня 1965, Віталій Коротич пише: „Молодість у поезії ніколи не визначалась паспортним віком. (...) Поетів не буває молодих і старих. Лиш гарні та погані. Тільки так.”

Останні два слова в цьому безсумнівному твердженні зайві. Бо ж чверть століття з часу розстрілу українських поетів було мертво в поезії на Радянській Україні, бо фізично зацілілі після геноциду старші поети осталися із зламаним хребтом. Аж ось прийшло суцільно молоде віком і духом покоління, яке назвало себе шестидесятниками і яке проломило лід „соцреалізму”. Нове покоління (шестидесятники) назавжди останеться епохальним поняттям в історії нашої поезії.

Так само глибоко закорінений в нашій добі факт народження нового літературного покоління на еміграції. Чому досі світова література не знала подібного факту? Чому ціле покоління поетів українських мусіло народитись-вирости на чужині? Чи не є цей факт наслідком того самого геноциду, що змусив Україну ждати 25 років на поетичну молодь дома і вислати за кордон таку велику еміграцію і з таким духовим навантаженням, які змогли дати окрему галузку нашої літератури і оформлене на еміграції молоде літературне покоління.

Після появи в 50-х роках Нью-Йоркської Групи, здавалося, що більше чекати нічого. Але ось маємо ще кілька нових молодих імен, в тому і ще один дебют першою книжкою: Юрій Коломиець: „Гранчає сонце”, поезії (Нью-Йорк-Чикаго, в-во Нью-Йоркської Групи, 1965, 80 ст.). Юрій Коломиець народився 1930 р. на Полтавщині,

закінчив освіту в Чикаго, де тепер працює інженером. Він пише здавна, але тільки під впливом активності Нью-йоркської Групи зважився видати збірку своїх поезій. Також і стиль його віршів стоїть близько до того сорту сучасного модернізму, яким позначено вірші Богдана Рубчака і Юрія Тарнавського.

Сучасний західний і американський модернізм і в малярстві і в поезії супроводжується велетенською надпродукцією, при чому в безмежному морі модерних картин і віршів нелегко відрізнити справжній твір від нетвору. Трудно помітити неповторну індивідуальність в цьому бистрому потоці.

Чи Юрій Коломисць зумів вибратись із цього моря з власним обличчям? Він розуміє, що в цьому головне: „І днем вже клявся не одним: себе шукати буду“. На пів сотні вміщених у книжці віршів приблизно четверта частина дають нам уяву про індивідуальність автора, решта — це більш менш механічні скупчення і маніпуляції слів. Отже, якби поет зменшив був удвос розмір книжки — він мав би досить добрий результат.

Найкращі вірші в збірці ті, в яких найменше претенсій на оригінальність, на нову модерністичну ідіому і в яких автор з більшим довір'ям до себе селекціонує і естетично оформлює свій власний поетичний матеріал (вірші „Пустий пляж“, „Без літа“, „Після довгого літа“ та інші). Ось елегантний і наскрізь свіжий метафорою та ритмом „Пустий пляж“:

*Не коні,
біжать хвилі
білогриві
і мшють стежна
осіннім довгим тіням.
Широко
Розкрив жмені
вітер,
і бавиться пляжем,
де лежало
літо.*

*Ще невиміло
шарудить піском
вітер,
проганяючи з пляжу
недокурки літа.
І пляж,
мов день по весіллі:
тільки
дві чайки,
два човни,
обнялись
два вітрила.*

Поруч із пучком такої чистої лірики в книжці є кілька зразків непоганої драматичної лірики, з яких врізаються в пам'ять такі, як „Нове місто“, і „Штихарям мертвого“, а також перегук із київськими поетами — „Шестидесятникам“.

Ці поезії дають право читачеві побажати Юрієві Коломийцю, щоб він не допускав таких слабих віршів, які, замість лірики справляють враження ненарочитого гумору:

*Я димом кинує шаль
на плечі;
в плачах покинув
ліжко,*

*під небо. в сірій
вісні,
повів себе на прохід.*

Автор готує другу збірку віршів — бажасмо йому повнішого успіху.

Р. З. За браком місця доводиться відкласти до наступного числа

враження з нових творів Богдана Бойчука („Вірші для Мексико" і його ж драматичний етюд „Приречені" з успіхом виставлений театром В. Лисняка), Патриції Килини („Легенди і сні"), Юрія Тарнавського („Ідеалізована біографія" і „Споминин"), Віри Вовк („Зелене вино"), Жені Васильківської і Богдана Рубчака.

Прот. проф. Ігор Губаржевський

1000 КРИЛАТИХ ВИРАЗІВ

УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

(Вид-во „Наукова думка", Київ, 1964)

Під такою назвою побачила світ книжка, укладена Аллою Коваль і Віктором Коптіловим. У цій книжці є 838 виразів українською мовою, і далеко не всі вони „крилаті". Багато з них сломіце притягнені за волосся зі сторінок творів різних „клясиків марксистською, латинською, французькою, англійською та деякими іншими зму" і „марксистуючих". Решта виразів (162) — подані російською, латинською, французькою, англійською та деякими іншими мовами. Але не це в даний момент нас цікавить.

Подібну збірку під назвою "Крылатые слова" уклали Н. Акушіна і М. Акушіна (видання друге вийшло в Москві 1961 року). У передмові до цієї книжки є таке місце: „Крилаті слова, за висловом В. І. Леніна, „з подивутідною влучністю висловлюють сутність явищ" (Соч., т. 20, стор. 261)". Являючи собою лаконічні формулювання, ідей та зображень, конденсуючи складні образи, вони викликають у нашої свідомості низку асоціацій" (стор. 4).

Ми навмисне навели ту цитату з передмови до російської збірки крилатих слів, в якій укладачі збірки посилаються на "самого" Леніна, бо в ній Ленін і вони підкреслюють величезне ідеологічне значення добору вживаних у тій чи іншій мові крилатих слів і виразів, оскільки ці вирази є „лаконічними формулюваннями ідей", „сутности явищ"...

Безперечно, укладачі збірки крилатих виразів і слів сучасної літературної мови робили при укладанні все можливе (і, з нашого погляду, неможливе), щоб словник українських крилатих слів і виразів, уживаних тепер, напередодні відзначення 50-тої річниці існування совєтської влади, тобто півстолітньої окупації більшовиками України, мав якомога совєтський вигляд і свідчив про „блискучі наслідки перевиховання мас" та прищеплення їм комуністичної свідомості. Тому, цілком зрозуміло, у реєстр зібраних у збірці слів не попало дуже багато вживаних у сучасній українській літературній мові крилатих виразів, що прямо скеровані своєю суттю проти совєтсько-більшовицької ідеології. Ми пам'ятаємо, як за випадливо випислювали совєтські контролери такі вирази з цитат, поданих у звичайних загальноомовних українсько-російських і російсько-українських словниках для витлумачення значення того чи іншого слова, і як карали за це укладачів таких словників.

Та не зважаючи на це, ми бачимо в українській збірці совєтського видання на 838 крилатих слів сто вісімдесят один вираз, взяті із Святого Письма, тобто майже чверть виразів, поданих

у ній крилатих слів, які, нагадуємо цитоване вище місце передмови Акушніних з цитатою Леніна, являють собою „лаконічні формулювання ідей і зображень”, висловлюють „сутність явищ”.

Кількість цитат із Святого Письма у збірці А. Коваль і В. Коптілова у порівнянні з цитатами, взятими з інших джерел, безконкурентна.

Безконкурентні вони і якісно. Це справді лаконічні формулювання ідей, сутності явищ. Деякі з цих формулювань більшовики навіть намагалися привласнити. Так було з виразом „Хто не працює, той не їсть”, а також і з виразом „Хто не з нами, той проти нас”, правда, перефразованим советськими пропагандистами.

Довгий час советська преса старанно замовчувала, кому належить вираз, такий поширений у советській літературі: „Хто не працює, той не їсть”. Створювалося враження, що він є одним з ідеологічних формулювань комуністичного походження. Ленін писав: „Хто не працює, той хай не їсть” це зрозуміло всякому трудящому” (В. І. Ленін. "О голоде", соч. т. 27, стор. 355). Вживав цього виразу і Сталін: „...труд як обов'язок і довг честі кожного працездатного громадянина за формулою: „хто не працює, той не їсть” (І. В. Сталін. О проекте конституции Союза ССР. "Вопросы ленинизма", вид. II-ге стор. 554). Не забував про цей вираз і більшовицька "Правда": „Варто нагадати деяким молодим советським громадянам принцип нашого життя: хто не працює, той не їсть”. (Передава стаття у „Правді” з 2 травня 1956 р.). Але ніхто не згадав, що вираз цей, — отже і ідея, що кожний, хто може працювати і не працює, тобто не вносить свого вкладу в творче життя суспільства, не має права брати від суспільства засоби для свого існування, — є частиною християнської ідеології, є однією з підвалин християнського світогляду і належить цей вираз апостолові Павлові: „Якщо хто не хоче трудитися, той нехай і не їсть” (2-ге послання Ап. Павла до солунян, 3:10).

Перед нашими очима довгою низкою проходять у збірці такі вирази, як „легше верблюдові пройти крізь голчане вухо, ніж багатому увійти в царство небесне” (Матф. 19:24, Лук. 18:25); „не самим хлібом житиме людина” (Матф. 4:4); „скинути ветхого Адама” (Ап. Павла: до римл. 6:6, до ефес. 4:22, до колоссян 3:9); „випити чашу до дна” (Матф. 26:39); віддати кесареви кесареві, а Боже Богові” (Матф. 13:24-30); „віра без діл мертва” (Соб. посл. Ап. Якова 1:20); „старе вино в нових міхах” („Не впливають нове вино в старі міхи”) Матф. 9:17); „гнати крамарів з храму” (Марк. 11:15-17); „дух і буква” (2-ге посл. Ап. Павла до коринтян 3:6-7); „замість хліба дають камінь” (Матф. 7:9); „не судіть, щоб і вас не судили” (Матф. 7:1-2); „прощайте ворогам вашим” (Матф. 5:44); „тасмне стане явним” (Марк. 4:22, Лук. 8:17); „хто взяв меч, від меча й загине” (Матф. 11:15); тощо.

Впадають у вічі також крилаті вирази і словосполучення метафоричного і афористичного характеру чи й окремі слова — метафори й алегорії, частина яких з причин повсякденного їх уживання майже втратила враження свого первісного значення. На кожній майже сторінці натрапляємо на такі вирази, як „блудний син”, „вавілонська вежа”, „глас вопіючого в пустині”, „голгофа”, „ісрихонська труба”, „іудин поцілунок”, „камін преткновення”, „козел відлучення”, „лепта вдовиці”, „Марфа і Марія”, „наріжний ка-

минь", „ не знають, що творять", „нема пророка в своїй країні", „нести хрест", „нині отпущасяш", „ні на йоту", „первородний гріх", „плач і скрегіт зубовний", „притча во язицех", „розпни його", „своя своїх не познаша", „святая святых", „сінь землі", „страха ради іудейська", „страх божий", „страшний суд", „тернистий шлях", „тридцять срібняків", „тьма кромішня", „умивати руки", „хліб насущний" тощо. Бачимо також тут і окремі слова, згаданого типу напр., „голгофа", „іуда", „каін", „фарисей", „месія", „хам" і багато інших.

Чи можна було б вважати повноцінною сучасну українську літературну мову без крилатих виразів і слів, що ввійшли в наш активний словник із Святого Письма, переважно з Нового Заповіту і стали органічною її частиною? Я навіть вагаюся сказати, що ці слова і вирази „ввійшли в нашу мову", бо ж вони у переважній своїй кількості ввійшли ще в літературну мову Київської Русі чи навіть були в складі основного мовного фонду тих часів, коли на Русі-Україні ширилося й змінювалося християнство, як ідеологічно-культурна база народу. Саме на цій ідеалістично-християнській культурі український народ виріс і оформився в націю, скріплюючи свою будову, як цементом, єдиною в своїй основі літературною мовою — її охоронцем і прапором („І на сторожі коло їх поставлю слово" — Шевченко).

Християнська віра, яку наш народ прийняв за князя Володимира, відкрила перед ним широкі ідеологічно-культурні обрії. На святий і багатий ґрунт душі народної падали зерна ідей учених Христового в їх неперевершеній своєю чистотою, глибиною і відвагою сутності. Ці зерна западали глибоко і давали багатий урожай в українських душах, починаючи згори і до самого низу тодішнього суспільства. Для ілюстрації досить згадати кілька глибокохристиянських думок з повчання Володимира Мономаха дітям, в якому він пише: „...убогих не забувайте, але скільки можете по силі годуйте, і подавайте милостиню сироті, і вдовицю виправдуйте самі, не дозволяйте сильним загубити людину. Ні невинного, ні винного не вбивайте, і не наказуйте забити його..., а особливо гордоців не майте в серці і в розумі, але скажемо: смертні ми, сьогодні живі, а завтра в труні; це все, що Ти нам дав, не наше, а Твоє доручив нам це на малий час. Лжи остерігайтеся, і п'янства, і блуду, адже від того душа гине і тіло... Хворого відвідайте, покійника проведіть, бо всі ми смертні. Ні однієї людини не пропустіть, не привітавши її і не обдарувавши її добрим словом. Жінку свою любіть, але не давайте їй над собою влади. А ось вам і кінець усьому: страх Божий майте понад усім..." („Повість временних літ"). Хіба це не коріння ідеологічного дерева українського народу? Яка колосальна дистанція між Моисейовим „Око за око, зуб за зуб" і Христовим „І прости нам провини наші, як і прощасмо винуватцям нашим". Далі: між „Прощайте ворогам вашим" і проголошуванням большевиками на пликатах: „За зуб две челюсти", що падає нижче Мойсейового „Око за око" і, навіть, нижче родової помсти деяких східних народів.

І це коріння з кинутого в душу нашого народу християнського зерна пішло так далеко вглиб її, що стало недосяжним для зни-

НОТАТКИ З МИСТЕЦТВА

Роман Пачовський

ЮВІЛЕЙНА ВИСТАВА УСС У НЬЮ-ЙорКУ**Ювілейна вистава УСС у Нью-Йорку**

Ювілейна вистава Українських Січових Стрільців, яка відбулася в травні ц. р. в Народному Домі в Нью-Йорку, була, безперечно, визначною подією в житті нашої громади в Америці. Про неї були згадки й дописи в щоденній пресі, проте видається, що пройшла вона занадто швидко в гамірливому буденному житті метрополії. Люди не мали доволі часу познайомитися з подробицями поодиноких експонатів, як ось документи, книжки, фотографії, мистецькі шкідці й рисунки, малюнки тощо. Звичайно в світі так буває, що такі вистави прищипуються по музеях на довгий час і це дає глядачам змогу познайомитися з виставою поступово, а установі, яка влаштує виставу, дає відповідний простір і місце для праці. В нас, на жаль, немає на чужині таких музеїв, тож виставу влаштували в трьох залах Народного Дому в Нью-Йорку, при чому кожна з них була на іншому поверсі. Це було незручно для цілості вистави й невигідно для глядачів, особливо старших віком, яким важко було ходити по крутому лабіринті сходів цієї нашої установи.

щення його комуністичною отрутою, яка безсила, як бачимо з великої кількості фактів, знищити в нашому народі Христові ідеї.

Большевики це знають, але вважають свої неуспіхи в ділянці боротьби з християнством за явища „переходового періоду” (хоча не відомо, скільки такий „переходовий період” може тривати, адже тим, які народилися в рік революції 1917 року і не знають „старого режиму” вже..., 48-й рік, не кажучи про молодші покоління).

Ми далекі від того, щоб спрощувати це питання. Те, що напівпокійний Хрущов, як відомо, у своїх многословних виступах не раз уживав виразів „Слава Богу”, „Не дай, Боже”, „Боже, спаси” ще далеко не свідчить про релігійність цієї людини, як і багатьох інших атеїстів, що користаються такими виразами і крилатими словами з скарбниці Святого Письма чи церковного вжитку, — але це свідчить про відображення духа цілої нації в дзеркалі її мови як духа християнського (чверть крилатих слів сучасної української літературної мови з усієї суми тих які мусів подати короткій совєтській словник, це безумовно не випадковість).

На світовому бойовищі, зокрема, на українській ділянці фронту, розпалася нещадна, тотальна війна. Вона ведеться також і на мовному фронті. Тут нашим завданням є любовно оберігати українську мову від комуністично-русифікаційних і інших неоправданих впливів і піднести та скріплювати її національно-християнську ідеологічну базу, яку ворог, як бачимо, пробує захитати запровадженням у склад крилатих слів цілком непопулярні в нашому народі „висловлювання клясиків марксизму-ленінізму” та іншого, мертвого в сучасній українській літературній мові фразеологічного матеріалу.

Мені припала шана впорядкувати цю виставу з мистецького боку, що було завданням нелегким, але завдяки підготовчій роботі Братства Січових Стрільців у Нью-Йорку перед виставою, я мів упоратися з кінцевою працею впродовж кількох днів. Мені було відомо, що вистава готувалася із знахідок архіву кол. Босвої Управи у Відні, який чудом зберігся після двох світових воєн. Цією справою займався довгий час невтомний д-р Степан Ріпецький, головний русій ювілейних святкувань. Коли мені довелося вперше оглянути частину знайденого архіву, я був широко захоплений і приобіцяв співпрацю при влаштуванні вистави. Січові Стрільці можуть радіти, що такий цінний архів не пропав на рідних землях, де його б напевно знищили наші добрі сусіди з так званих братніх народів. Тут слід окремо згадати, що жертвенну працю для збереження фотографічної частини архіву провів мгр. Володимир Грицин, який з великою дбайливістю скопював уже трохи знищені й вицвілі фотографії того часу, забезпечивши цим їх збереження.

Коли мені доводиться писати про виставу після майже трьох місяців часу, то я свідомий, що не зможу дати повного опису такої різномірної вистави, бо затерлися навіть ті думки і враження, які були в мене під час вистави, а відновити їх годі, бо вистава закрита. А крім цього, неможливо одній людині писати про все, коли вона необізнана з подробицями. Тимто мої завваги відноситимуться головню до мистецької частини вистави.

Започаткувавши працю 12-го травня з мгр. Грицином, я почав під фотографічного матеріалу, який був найприступнішою атракцією встави для пересічного глядача. Люди звичайно оглядають те, що найлегше сприймати. Про ті фотографії можна сказати, що вони безцінні для українського історика, дарма що з точки погляду якогось західного воєнного звітодавця вони могли б видаватися замало характеристичним відзеркаленням військової дії УСС-ів. Бракус в них дії, зате знаходимо всю романтику того часу. Майстрам фотографічного мистецтва в Пресовій Кватирі не бракувало вміння робити мистецькі світлини, та бракувало репортерської жилки професійних воєнних звітодавців. Ці документальні світлини не завжди появлялися в пресі Австро-Угорщини, і фактично ювілейна вистава була чи не першим прилюдним показом тих документальних світлин після піздоріччя. Серед звітодавців Пресової Кватирі були відомі мистці й письменники, які одначе скоплювали перші воєнні враження, немов романтичні школярі — статично. Дитуватися не доводиться, бо життя в довоєнній австрійській імперії було мирне, і цього не було де навчитися навіть професійному волюкові. Дбайливо зафіксовано такі моменти, як ось маніфестації, походи, бранка, вишкіл, постій, маючі, лінії окопів, кавалерійські стежі, а зате немає, наприклад, світлин метушні рукопашного бою чи гарматного обстрілу, що безперечно було б найцікавішим документом не тільки для нас, але головню для чужинців, яким ми хочемо переконливо представити наші визвольні змагання. Тут, очевидно, мусимо брати на увагу ще один фактор, а саме швидкість фотографічної клішки чи камери, які в тому часі не були такі, як сьогодні. Завдання звітодавця було надзвичайно утруднене при швидкій дії. Він мусів би бути людиною залізних нервів, готовою гинути для зроблення сміливої світлини. З другої сторони, треба пам'ятати, що УСС, як на-

ціональна одиниця в австро-угорській армії, були трактовані помачушиному, одержуючи гірший військовий виряд на кожному кроці. Треба думати, що звітодавці теж користувалися не найновішими фотоапаратами і ніколи не мали змоги фільмувати апаратом, пристосованим до швидких знімок, як це напевно могли робити німецькі чи австрійські звітодавці того часу.

Цікаво, що подібне явище можемо спостерігати і в мистецьких рисунках, шкідках чи малюнках того часу. Ця частина вистави була в окремій залі, при чому треба сказати, що в мистецькій частині були ще й твори сучасних мистців еміграції, які тематично теж в'язалися з цілістю. Мушу зазначити, що більша частина цієї мистецької спадщини стрілецьких малярів була не підготована до вистави, тому треба було мені поступово оправляти ці рисунки і шкідки та додавати їх до вже розвішених мною по стіні рисунків.

В архіві збереглися окремі шкідівники О. Куриласа і І. Іванця. Їх рисунки висіли поруч себе на стіні без виразного розмежування, що було спричинене постійними додатками з архіву. Проте, оглядаючи рисунки Куриласа і Іванця, уважний глядач міг бачити різницю. Курилас залишив ряд майстерних портретних рисунків. Декого він залюбки малював у різних позах і різною технікою (наприклад, полк. Гриця Коссака). Майстерність Куриласа в акварелі дозволила йому легко створити ліричні ілюстрації до стрілецьких пісень. Вони видаються своєю технічною легкістю співзвучними до мелодійних віршів Богдана чи Лева Лепких. На одній із світлин, яка представляє нутро студії Куриласа на фронті, можемо бачити стіни сільської хати, завішані портретами Коссака. Сам маляр сидить при мольберті, а над ним уважно похилився І. Іванець, який може тоді вчився, спостерігаючи Куриласа при праці. Можна відчувти спокій творчої праці без ніяких хвилювань з фронту. Я знаю, що Курилас малював бої на Лисоні, але серед його шкідів нема нашвидку схоплених босвих сцен. В нього можна завжди відмітити безпосередність передачі вражень і певну документарність поруч типової стрілецької романтики.

Рисунки І. Іванця тоді вже позначувалися більшою свободою лінії і динамікою. Він створив потім на еміграції в ЧСР чимало баталістичних картин у таборі в Йозефові. В інших стрілецьких малярів теж не видно було баталістичних сцен. На виставі була тільки репродукція однієї цікавої картини Назарка „Барабанний вогонь”, яку довелось мені оглядати в оригіналі ще у Львові. Праці інших стрілецьких мистців, як Л. Геца, Сорохтея, Будманюка були на виставі тільки у відбитках. Будманюк намалював портрет Вітовського окремо на виставу. Надіслав теж свої стрілецькі композиції Едвард Козак, який створив дванадцять картин на теми стрілецьких пісень і побуту, відновлюючи цим атмосферу стрілецької романтики в пам'яті УСС-ів. Тут часто вистоявали колишні воєнки, згадуючи давні часи. Стилізовані малюнки Козака були предметом дискусій і спорів.

Були ще на виставі в окремій залі картини І. Кучман із стрілецького побуту. Серед них треба відмітити особливо „Маківку”, де представлено воєків УПА, яким колишній стрілець розказує про бої і стрільців. Композиція робить враження сценічної картини в театрі.

М. Мороз виставив „Стрілецьку пієту“, таку характеристичну для його кольорової гами, і добрий портрет старенького Президента Витвицького. І. Матура показав свою меланхолійну „Візію 22-го січня“. Бракувало на виставі більших картин з баталістичною тематикою, яких годі творити мистцям без матеріальної допомоги з боку громадянства.

Слід ще згадати, що поважну частину вистави на головній залі творили збірки документів того часу. Серед них були різномірні друки, листування Босвої Управи, щоденники, мапи, шкідливі позиції, рідкісні книжкові видання і причинки до історії УСС-ів. Описати ці всі документи і впорядкувати за певним принципом — це окреме завдання для історика чи архівара. Були ще цікаві реквізити з того часу, як багнет чи булава, та не було одностроїв, хоча б реконструйованих в Америці з подібних матеріалів, про що слід би подбати Стрільцям, ще поки є кому їх точно пригадати. Реконструкція стрілецького прапора за оригінальним рисунком І. Іванця показала, що такі речі можливо зробити навіть на чужині гарно і вдатно.

Дам'ян Горняткевич

ЕДВАРД КОЗАК

При наświetленні творчого шляху кожного мистця вирінає основне питання про духове посвоячення даного мистця, про його безпосередню залежність від його педагогів, отже про вплив т. зв. школи, яку він репрезентує. Коли ж ідеться про цю особисту залежність Едварда Козака від тих чинників, то слід ствердити, що він зовсім не піддавався впливові єдиного професора — Олексі Новаківського, в якого студював. Сам Новаківський — абсолюте і лавреат кравківської Академії мистецтв, що відбував там свої студії впродовж повних десяти років, — мусів силою факту просякнути духом того мистецького середовища, яке й частково позначилося на його творчості. Сам цей напрямок він мусів згодом пропагувати, коли його майстерня перемінилася на добре поставлену мистецьку школу у Львові.

Сам Козак розказував нещодавно про такий епізод із часів свого мистецького вишколу в Новаківського. Одного разу маестро, звертаючи увагу своїм учням на необхідність уважного спостереження природи, вказав на рисунок Козака, будім то виконаний за всіма приписами цього педагога. На цю заввагу сказав один з учнів: „А саме цей свій рисунок Козак виконував частково з пам'яті, вже без моделі“. Це неприємно вразило професора й він продовж двох тижнів уникав неслухняного Козака.

Цей епізод має своє окреме значення: Едвард Козак належить до тих талановитих мистців, які мають досконало розвинено зорову пам'ять, що допомагає їм визволитися з академічної рутини й іти власним шляхом за голосом фантазії.

Огож Козак займає в українському мистецтві самостійне становище, він є оригінальним мистцем, на якому не позначилися впливи т. зв. школи, ні принципи його педагога. Таке явище зустрічаємо в історії українського мистецтва ще в творчості Василя Гр. Кричевського й Петра Ів. Холодного. Козак, як кожний критично наставлений мистець, не потребував позбуватися після закінчення студій сторонніх засвоєнь, бо він їх не сприймав.

Едвард Козак здобув собі в нас загальне признание й популярність перш усього в ділянці карикатури. Чи він мав уже своїх попередників у нас на цьому полі? Тут я згадав би тільки три прізвиська з невеликого гуртка наших карикатуристів у Галичині з останньої доби: це Осип Курилас, Олекса Карпенко й Роман Сорохтей. Щоправда, карикатура не була спеціальністю Куриласа, він належав до категорії мистців-універсалістів, що працювали на нашому галицькому терені на всіх ділянках, де тільки виринала потреба. Але під час військового змагу в службі УСС-ів, він радо звеселивав своїх товаришів зброї сатиричними рисунками у січових публікаціях. Як Курилас, так і Олекса Карпенко виконували свої шаржі більше для розваги, а не як вияв спеціального мистецького наставлення щодо змісту й форми в напрямі перебільшування. Окреме місце в жанрі української карикатури зайняв щойно Роман Сорохтей із своєю гострою спостережливістю сатирика та високими технічними досягненнями. Про його творчість появилася колись низка статей, але цим ще не вичерпалася ціла суть його мистецької спадщини. Сорохтей як карикатурист заслужив собі на спеціальну монографію.

Зате Козак, як карикатурист, мусить іти не раз на делікий компроміс у своїх мистецьких аспіраціях. Він не може присвятити більше часу й уваги виконанню окремих рисунків, призначених для місячника „Лис Микита“. Але він має великий дар викликати одною рисочкою пера несподіваний ефект, рисуєчи, здавалося б, зовсім мало важливі деталі, який несподівано оживлює цілу постать з усім комічними прикметами і надає їй властивий характер. І лише вряди-годи появляється в його „Лисі“ якась збірна сатирична композиція, де кожний зображений у ній персонаж має свій окремий вираз і значення. Тоді така композиція перестає бути звичайним дотепним шаржом, а стає вже повноцінним мистецьким твором. До тієї категорії його творів слід зачислити „Княжу дружину“, „Члени УКК пишуть листа до Маленкова“ та ювілей „Свободи“, а над усе його завжди настріві листопадові поминки,

Уже вище була згадка, що Козак відзначається феноменальною зоровою пам'яттю. Він не зарисовує в шитку для ескізів окремих етюдів, а всі потрібні йому персонажі зберігає дуже живо в своїй непомилній пам'яті.

Другою прикметою його таланту є легкість мистецького вислову. Це проявляється в його щорічних виставках, які він влаштовує в літні місяці у Гантері. Після десятих місяців праці в Дітроїті, Козак привозить з собою кількадесят образів, різномірних під оглядом змісту й форми. Перед очима глядача він розкриває цілу галерею на найрізномірніші теми: є там ілюстрації до українських народних пісень, скомпонованих у вишуканій декоративній формі, далі народні типи, козацька епопея, мітологічні сюжети і звичайно пару більших полотен, які являються атракцією виставки.

Цього літа Козак виступив, крім цілої низки менших композицій, з двома більшими образами: „Весілля“ й „Козаки в стену“. В першому з цих творів Козак поділив поверхню полотна на цілу низку площ, здебільшого у формі трапезоїдів, на яких представив сцени, зв'язані з обрядом і звичаями вінчання. Є в цій композиції тісне поєднання двох мистецьких принципів: синтези й аналізу. Глядач зосереджує спершу всю свою увагу на окремих сценах, щоб пізніше обняти зором цілість і врешті подивляти інвенцію автора. Є в цьому

образі відтворена глибока обрядова спадщина, сперта на найважливішому родинному святі: сватанні й весіллі. Мистець Козак являється одним із найкращих українських знавців фолкльору й етнографії. Такі його твори, як „Весілля” мають не тільки документарну, але й музейну вартість. Цей твір Козака належить безумовно до його шедеврів, як своїм багатим змістом, так і мистецьким виконанням. Цю композицію можна прирівняти до таких його праць з давніх часів, як „Село” й „Січ”.

В аналізі цьогорічних праць Едварда Козака годиться звернути спеціальну увагу теж на важливі технічні досягнення цього мистця: він залюбки доповнює замальовану площу ще й напівпластичними ефектами та використовує їх гру світла й дуже дискретних тіней для своїх задумів у композиції. Але як досвідчений майстер він уміє здобутися теж на сильні бравурні акорди, як у „Козаках в степу”, або в іконі св. Юрія.

Окреме місце на цьогорічній виставці Козака займає галерія портретів у карикатурі, в склад якої входить д-р З. Лисько, інж. Е. Маланюк, популярний Іван Керницький, Святослав Гординський і чи не найкращий з тих портретів — Ігор Соневицький. Саме ці портрети втішалися великою увагою відвідувачів. Усі наші експонати Козака, виставлені цього літа в Гантері, це, можна б сказати, українські пісні в образах. Не ілюстрації до українських народних пісень, а наші рідні пісні зачаровані у форми й кольори. Вони такі життєрадісні, як самі наші „співаночки”, повні соняшних настроїв і погоди. В кожній із цих композицій виривають нові задуми, нові оригінальні форми. Все обняте тут окремим своєрідним стилем, але спосіб мистецького вислову завжди інший, не трафаретний, наскрізь оригінальний. В цих композиціях Козака можна шукати певних аналогій і тематичних зближень до творів інших українських мистців, як, наприклад Миколи Бутовича, Галини Мазепи і Святослава Гординського. Але при докладнішій обсервації доходимо до висновку, що Козак поміж тими мистцями займає все таки своє самостійне, окреме місце. Бутович доволі часто виходив у своїх працях з обсервації природи і з тієї його настанови випливали мимохіть деякі розходження поміж його творчим задумом, а самою реалізацією композиції; а попри це в його творах переважає гротесковий підхід. Гординський, малюючи народні типи, шукає здебільшого декоративних ефектів. Галина Мазепа йде в своїх працях виключно за розв'язкою малярських проблем, спро-

(Далі на 64 ст.)

Нотатки з Мистецтва

Об'єднання Мистців Українців в Америці Відділ у Філадельфії

ч. 3. Травень, 1965. Ст. 68 великого формату.

Зміст: С. Рожко: Чи існує українське мистецтво? — В. Павловський: Спогади про Анатолія Петрицького. — Д. Горняткевич: „Шляхом українського ренесансу” — українські середньовіч-

ні малювання на землях Польщі. — М. Зубар: Мистецтво і Літургія. — П. М.: Огляд графічних оформлень українських книжкових видань. — В. Дорошенко: Про маргінеси в книжці. — Мистецька хроніка. — З жалобної хроніки.

Багато ілюстроване, дуже старанне, справді репрезентативне видання. Відділові ОМУА у Філадельфії належить подяка від суспільства.

Книжки готові

ДРУГИЙ ТОМ СПОМИНІВ КОСТЯ ПАНЬКІВСЬКОГО „РОКИ НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ”

Це велика книга на 480 сторінок. Книга дає образ бурливих часів, їх невпевностей, надій і розчарувань, трагічних подій і разом із цим деяких національних здобутків. Книга написана з погляду не тільки приглядача, але співучасника у формуванні тодішнього нашого життя, який стояв на керівному пості. Книга старається дати по можливості об'єктивну оцінку подій, сперту на документах того часу, і з перспективи двадцяти років. Для пізнання років німецької окупації, для історика і публіциста — необхідна праця. Для всіх, хто свідомо переживав ті роки, упорядкований і передуманий їх огляд.

З огляду на значні кошти видання такої книги, ми друкували її в невеликому накладі.

Ціна книжки — 7,00 дол. В твердій обкладинці — 8,00 дол.

Книжку розсилаємо в найближчому часі. В першу чергу отримують її Вшан. ПП, що вже раніше прислали передплату. Коли б хтось із них бажав мати книжку в твердій обкладинці, прохасмо негайно (поки книжку не вислано) повідомити нас про це і вкласти доларя. Кількість книжок у твердій обкладинці обмежена.

Маємо на складі зовсім мало примірників 1-го тому споминів К. Паньківського „Від держави до комітету”. Тому висилаємо цей том вже тільки тим, що разом замовлять і 2-ий том. Ціна 1-го тому — 2,00 дол.

Грошові перекази прохасмо адресувати:

Selfreliance, Federal Credit Union,
98 Second Ave., New York, N.Y. 10003

або “Letters to Friends”
Box 428
Newark 1 N. J.

щуючи при тому форму до примітивних залогень. Козак натомість має свій власний світ феєрій. Він візіонер і переважна скількість найновіших праць побудована на декоративних принципах, в дусі українського мистецтва. Коли один рід мистецтва переходить у другий, то в творах Козака відчувається доволі виразно музичні настрої. В зображених ним струнких постатях українських дівчат, чи юнаків, зокрема козаків, звучить завжди чудова українська пісня.

Едвард Козак — визначний мистець і журналіст, ніколи не забуває скласти свою дань заслуженим ювілятам. Так теж відзначив він 50-літній ювілей УСС-ів окремим виданням: випуском 12 листівок. Ця його публікація є вже третьою з черги, після його циклу Ілюстрацій до українських народних пісень і серії листівок п. з. „Село” з капітальними типами наших галицьких селян.

Наближається ювілей Едварда Козака. Це 40-річчя його мистецької і журналістичної діяльності. Будемо ж надіятися, що наша громада належно відзначить заслуги ювілята в такій важливій діяльності, як гумор і сатира.

АЛЬБЕРТ ШВАЙЦЕР

згідно з лікарським бюлетенем, заснув на віки у достойному спокою.

Він був проповідником і професором теології, не першим, навіть не одним із перших. Він був музикою і музикологом — відомим у світі, але не одним із найбільших. — Він був лікарем, та напевно поступався перед світочами сучасної медицини. — Він був мислителем; його мислі зворушували і заспокоювали багатьох сучасників. Але в історії філософії він не залишиться на довго сонцем, докрути якого кружлятимуть філософічні сателіти.

Але він був людиною у найглибшому слова значенні, втіленням сучасної християнської святости. В 30-ім році життя зрікся слави, щоб наступних шістдесят років віддати вповні діяльній любові ближнього і лікувати прокажених у джунглях Африки.

Смертю перемажемо смерть. Альберт Швайцер, зрікшись слави, здобув славу. Його яскраві могили в болотяних джунглях поклоняються не тільки „пастирі” — звичайні люди, але й „царі”, Заходу і Сходу, церковні і державні володарі світу.

Альберт Айнштайн

ІЗ КНИГИ „ІДЕЇ І ДУМКИ”

У квітні ц. р. сповнилося 10 років з дня смерті визначного вченого фізика, творця теорії відносності, Альберта Айнштайна. Подасмо уривки з його книги і при цій нагоді пригадаємо, що Айнштайн був дійсним членом НТШ у Львові.

„У нас смертних — дивна доля! Кожний з нас перебуває короткий час у цьому світі. І пощо він тут — він не знає, хоч іноді думає, що про це здогадується. Однак, не треба занадто глибоко роздумувати, щоб знати, що в повсякденному своєму житті людина існує для інших людей.”

„Кожного дня, сотню разів, я нагадую собі, що все моє життя, як внутрішнє так і зовнішнє, ґрунтується на праці інших людей, живих і мертвих, і що я мушу докласти всіх зусиль, щоб повернути стократ те, що я від них отримав і отримую.”

„Я ніколи не дивився на легке, приємне життя і на щастя, як на остаточну мету людського існування. Такий ідеал я назвав би „ідеалом свинаря”. Ідеали, які освітлюють мій шлях і з дня на день дають мені мужність бадьоро дивитися в обличчя життя — це ідеали Добра, Краси і Правди...”

„Мій політичний ідеал — демократія. Нехай кожна людину шанують, як особистість. І нехай не буде жодної людини, яку б піднесли на п’єдестал ідола. Я розумію, що для досягнення деяких цілей організація повинна мати людину, яка могла б керувати і нести тягар відповідальності. Але ті, хто за такою людиною йдуть, повинні мати право вибирати свого провідника. На мою думку, система, що має за підставу примус, швидко вироджується. Бо сила завжди притягає людей неморальних і, мені здається, незмінним правилом є, що коли якийсь геніальний деспот сходить із сцени, на його місце приходять пікчемні негідники. По-справжньому цінним у людському житті

я уявляю собі не державу, не політичну організацію, але творчу, наділену почуттям людину, особистість. Лише вона здібна створювати шляхетне й піднесене, тоді як отарне життя породжує тільки тупі думки і тупі почуття.”

„Найгарніше почування, яке може дати нам життя, це відчуття тасмничого, недосяжного. Це те основне почуття, що носить над коліскою справжнього мистецтва і справжньої науки. Хто не пережив почуття тасмничого, недосяжного, хто вже ні в чому не дивується, той мертв'як, живий труп із погаслим зором. Свідомість, що існує щось, чого ми не можемо зрозуміти, жадібне бажання проникнути в незвичайні глибини розуму, чи піднятися до сяючих висот краси — ця свідомість і ці емоції творять справжню релігійність. У такому розумінні, і тільки такому, я глибоко релігійна людина.”

Відійшли на вічний спочинок

Визначні вчені:

проф. д-р Володимир Залозецький, історик мистецтва і політичний діяч (кол. член УНРади ЗУНРеспубліки і діючий Президент Правління Буковини). Помер 13 липня в Австрії.

проф. д-р Володимир Тимошенко, український і американський учений-економіст. Професор УТГІ в Подєбрадах, професор Стеффордського університету в Каліфорнії. Дійсний член УВАН і НТШ. Помер 15 серпня в Каліфорнії.

проф. Павло Зайцев, шевченкознавець, дійсний член УВАН і НТШ, голова Комісії Шевченкознавства в НТШ, дійсний член Міжнародної Вільної Академії Наук у Парижі. Помер 2 вересня в Мюнхені.

Представник Вик. Органу УНРади в США:

д-р Євген Приходько, помер 4 серпня в Нью-Йорку, похоронений на Українському Православному Цвинтарі в Баунд Бруку.

„Листи до Приятелів” прощаються з своїми адресатами-читачами:

д-р Євген Боднарук, кол. адвокат у Чорткові, Отинії (Галичина) помер 12 липня в Торонто.

д-р І. Верховин, лікар і громадський діяч, член контрольної комісії Осередку Укр. Публ.-Наукового Інституту в Едмонтоні.

д-р Лев Ростислав Лепкий, зв. член НТШ, діяльний прихильник Музею-Архіву УВАН. Помер 11 серпня в Нью-Йорку.

д-р Володимир Бемко, адвокат і сотник УГА. Помер 15 серпня в Ньюарку.

Якщо в Церкві живий дух Христа, в ній є місце для кожної форми християнської побожності.

Альберт Швайцер

Я вірю, що добрі вчинки мають добрі наслідки, тільки не знаю: коли...

Шастрі
прем'єр Індії

Границю віку переступаємо без усяких формальностей і паспортів.

—

Eugen Roth
нім. письм.

Вадим Дорош

НОТАТКИ З ЛЕКТУРИ

І. „Віхи” Гаммершилда

Як відомо, американська преса проголошує кожного тижня список так званих „бестселлерів”, тобто найбільш розпродуваних книжок. Видима річ, ходкість книги на книжковому ринку ще не свідчить про її вартість, а коли додати до цього могутній вплив американської реклами, то й поготів. Але, коли книга потрапила на такий список, то це все ж таки свідчить про її хай і тимчасову, та популярність. А тим більше, коли книга втримується на цьому списку довгий час. І ось саме тепер одна книга втримується на списку „бестселлерів” уже 45 тижнів, з того 36 тижнів безперервно на першому місці!

Мова тут про книгу покійного генерального секретаря Об'єднаних Націй Дага Гаммершилда. Як відомо, він загинув трагічно 1961-го року під час катастрофи літака в Центральній Африці, куди він поспішав припинити воєнні дії між військами ООН і військами Котангві. Були тоді чутки, що Гаммершилд упав жертвою атентату, почалось було слідство, яке однак безрезультатно.

Оригінальний шведський заголовок книги „Вегмеркен” можна б, умовно перекласти українським словом „Віхи”. Насправж- ки ж цей заголовок означає купини каміння, яке для позначки залишав за собою альпініст, спускаючись на ще не досліджену гору.

Цікава історія книги: після смерті Гаммершилда знайдено в його нью-йоркському помешканні рукопис книги разом з листом покійного до одного з його шведських друзів, Лейфа Белфраге.

У листі автор дозволяє оприлюднити після своєї смерті рукопис, який раніше взагалі не збирався друкувати. Книга появилася в багатьох мовах; в англійській під заголовком „Маркінгс”. У передмові до цього англійського видання перекладач Вістан Оден пише:

„Читаць буде, мабуть, здивований тим, чого в книзі немає, а саме, що Даг Гаммершилд не згадав безпосередньо ні разу про свою працю міжнародного діяча, ні про осіб, з якими він стрічався, чи про сучасні йому історичні події, в яких він грав важливу роллю.”

Який же зміст цієї книги? Це збірка афоризмів, філософських роздумів, спостережень, міркувань, а також і віршів, про життя, долю людини, релігію. Все це у формі щоденника, в якому покійний робив записи в різних життєвих ситуаціях. Сам автор називав ці записи „віхами, які ви починаєте ставити після того, коли досягли тієї точки, де вони стають потрібними, а саме тієї постійної точки, що в жодному разі не має бути втрачена з очей”. Такої „альпіністичної мови” автор уживав досить часто, висловлюючи свої життєві міркування. Наприклад:

„Коли на місце вранішньої бадьорости прийшло полуденне виснаження, коли м'язи ніг тремтять від напруги, а спинаю на гору не видно кінця, і коли притьма все складається чомусь то зовсім не так, як ти бажав, — саме тоді ти не смієш зупинятися”.

Або ж:

„Ніколи не міряй височини гори, поки не зійдеш на її верх.

Тоді побачиш, яка вона була низька”.

В іншому місці Гаммершилд називав свій щоденник „своєрідною білою книгою, що відноситься до моїх розмов із самим собою та з Богом”. І справді, покійний автор був людиною глибоко релігійною. Свої релігійні й етичні принципи він старався запроваджувати в усій своїй діяльності — приватній чи політичній. У книзі читаємо:

„По лінії мого батька (батько Гаммершилда був шведським прем'єр-міністром — В. Д.) я успадкував від поколінь вояків і державних діячів віру, що немає більш задовільного життя, як самовіддана служба своїй батьківщині чи людству. А від учених і священників по лінії матері я успадкував віру, що — як сказано в Євангелії — всі люди рівні, як діти Бога”.

Завдяки такій благородній життєвій філософії і завдяки високим прикметам розуму й характеру, Даг Гаммершилд досяг небаяжких успіхів, як посередник у міждержавних конфліктах і непохитний захисник миру. Не зважаючи на постійні обвинувачення й інтриги Москви, Гаммершилд здобув собі в світі великий моральний престиж і то не тільки між представниками великодержав, але насамперед серед новостворених африканських держав. Про його велетенські заслуги написано декілька книг і надруковано безліч статей. Немає сумніву, що Даг Гаммершилд займе тривке місце в історії людства.

Але з посмертної книги цього великого міжнародного діяча проглядає також і інше обличчя. На її сторінках ми бачимо людину самотню, шарпану сумнівами, терзану невдачами і власними неспроможностями, яка одначе призначається до своїх слабостей з по-

дивогідною щирістю і завжди знаходить нову надію і нову силу у своїй вірі в Бога. Тож релігійний читач читатиме цю книгу, як світлий документ релігійної віри й відданості. Одночасно читач високо оцінить мудрість і глибину життєвої філософії автора. Але всі читачі, без різниці релігійних, політичних чи будь-яких інших поглядів, знайдуть у книзі покійного секретаря Об'єднаних Націй те, що так гарно окреслив у передмові її перекладач, а саме: почуття, що читаючи цю книгу, ви мали щастя перебувати з людиною великою, доброю і шляхетною.

Daг Hammarskjöld, Markings.
New York, A. Knopf, 1964. 221 p.

2. „Установа війни і миру”

Як забезпечити тривалий мир між народами? — ось питання, над яким тепер ідуть у світі ніяк не мирні, а навпаки, нераз дуже войовничі дискусії. Беруть у них участь голови держав, міністри, політичні й громадські діячі, вчені, теологи, журналісти. За звідомленням американського „Інституту дослідів над миром”, на Заході діє тепер не менш як півтори тисячі всяких організацій і установ для сприяння світовому замиренню. На теми ядрової зброї і замирення опублікувано від 2-ої світової війни досі приблизно сто тисяч наукових розвідок, книг, статей, звідомлень тощо.

Одна з найновіших публікацій на цю тему — це книга американського автора Артура Герцога під заголовком „Установа війни і миру”. Проте, від інших цього роду публікацій вона відрізняється тим, що подає не проєкти, а тільки огляд проєктів та пропозицій інших осіб чи установ на терені США. Автор задав собі чимало труда, провівши низку ін-

терв'ю з найвизначнішими американцями різних політичних поглядів. Ці розмови і складають зміст його книжки. Тим то для дослідника мирового руху книга Герцога становитиме цінний довідник.

Своїх співрозмовників автор поділив на три головні групи. Першу з них можна б назвати „відстрашувачами“, коли перекласти дослівно авторову англійську назву (detergers). Про них автор пише:

„Відстрашувачі, що їх погляди підтримує більшість публічної opinio США, це ті, які висловлюються за найвищий рівень ядрової сили США, тому що це найкращий спосіб запобігти війні“.

Прапороносцем цієї групи можна вважати покійного президента Кеннеді, який у своїй інавгураційній президентській промові 1961 року заявив:

„Тільки тоді, коли напана зброя буде понад усякий сумнів достатня, ми зможемо бути понад усякий сумнів певні, що нам ніколи не доведеться її вжити“.

Але група „відстрашувачів“ несуцільна. Серед них автор виділяє так званих „стратегів наступу“, які пропагують політику „твердої руки“ супроти СРСР. Остаточною метою американської політики вони вважають витиснення комуністичної ідеології з країн Східної Європи, а згодом і з Росії. Провідниками цієї „наступальної стратегії“ є директор „Інституту дослідів закордонної політики“ — Роберт Стравін-Юпе, і винахідник водневої бомби — професор Едвард Теллер. У розмові з автором Теллер заявив:

„Росіяни — як ми всі знаємо — важать на опанування світу. Якщо теперішня наша

політика не зміниться, то я не сумніваюся, що ще перед кінцем нашого століття світ буде оформлений на російський кшталт“.

Інша підгрупа „відстрашувачів“ — це так звані „реалісти“. Серед них такі визначні особи, як колишній американський амбасадор у Москві Джордж Кеннен (м. ін., відомий із своїх різних протидієвських виступів), сенатор Вільям Фулбрайт, геолог Рейнголд Нібур та інші. Вони відрізняються тим, що не ставлять своєю метою усунення комунізму. Наприклад, сенатор Фулбрайт заявив:

„Комуністичний імперіалізм, а не комунізм як такий, причиною конфлікту СРСР із Заходом“.

Цю тезу Фулбрайта завзято (і слушно) оспорожують „стратегі наступу“, доводячи, що держава комуністична вже із самої своєї природи — імперіалістична.

Окремої уваги серед „відстрашувачів“ заслуговують діячі, що їх очолює Валт Вітмен Ростов, доцент Державного Департаменту у плануванні закордонної політики. У розмові з Герцогом він сказав, що однією з головних мет „холодної війни“ мусіло б стати здійснення принципу самовизначення народів Східної Європи.

Середущу із своїх груп автор назвав „експериментаторами“. На її чолі професори Чарлз Озгуд і Ганс Бет. Вони заперечують потребу безкінечної розбудови атомної зброї США, бо, на їхню думку, існуючих запасів тієї зброї цілком досить, щоб тримати агресора на припіні. Треба тільки розмістити цю зброю в певних схованиках на території США чи в субмаринах, щоб таким чином охоронити її від небезпеки знищення. Характеристична риса цієї групи така, що в стосунках

з СРСР вони наголошують на потребі культ-обміну.

Остання група авторових співбесідників — це члени різних американських мирових організацій, які не створили жодного конкретного плану світового замирення, не цікавляться реальним питаннями стратегії чи політики, а обмежуються проповідницько-декламаційним моралізаторством про потребу замирення. Ця група ділиться на багато дрібних гуртків, які ведуть запеклу боротьбу, називаючи одні одних „замаскованими паліями війни“. Проте є одна риса спільна для всіх цих гуртків, а саме: всі вони вимагають, щоб США роззброїлися негайно, не чекаючи, поки роззброяться інші держави. Тож неважко здогадатися, що в цій групі не самі тільки найвішні ідеалісти-моралізатори, але й цілком не найвішні комуністичні агенти, які й просовують таку політику „негайного беззастережного роззброєння США“.

Arthur Herzog:
The War-Peace Establishment.
New York, Harper & Row,
1965. 271 p.

3. „Вигнанець у світі“

Нещодавно появилася в США нова книжка д-ра Джозефа Шехтмана п. з. „Вигнанець у світі“. Її автор — це американський спеціаліст у справах „населення й перенаселення“, співробітник Об'єднаних Націй та Управління Стратегічної Служби США. Для українських читачів автор цікавий ще й тим, що народився він в Одесі (1891 р.), а в 1917 році був обраний членом Української Центральної Ради. Після більшовицької окупації України Шехтман сам став вигнанцем. Він був тоді відомий, як сіоністичний діяч, у багатьох країнах Європи. 1941

року переселився до США. Серед численних друкованих праць Шехтмана чимале зацікавлення викликала видана два роки тому книга „Післявоєнні переселення в Європі, 1945-1955“.

Спокоєнвіку життя вигнанця вважали „малою смертю“. Уже Йов оплакував смерть людяни неначе свого роду бездомність („Він уже не повернеться до свого дому й не узріє отчого порога“). 500 років до народження Христа Айхсіль писав: „О, я знаю, що на вигнанні люди живуть тільки тугою“.

Туга за батьківщиною це постійний мотив також і в нашій літературі, починаючи від „Слова о полку Ігореві“ („О, земле руська, за шеломяним еси!“), по через Шевченкові „захаяльні книжечки“ аж до творчості сучасних поетів-в'язнів і поетів-емігрантів.

У вступі до своєї книжки автор стверджує, що від початку 2-ої світової війни приблизно сорок мільйонів людей були примушені покинути рідні оселі та мандрувати вигнанськими шляхами на чужину. Тож цілком справедливо називають першу половину нашого століття „добою викорієніє“ або „епохою бездомних людей“. Про зміст книги автор пише в передмові:

„Читач помітить, що в цій праці присвячено менше місця європейським країнам, ніж Азії. Такий розподіл пояснюється і розміром і гостротою ситуації втікачів в Європі і в Азії. Центр ваги світової переселенської проблеми пересунувся з Європи до Азії“.

Усе ж таки в першому розділі автор широко обговорює питання тих втікачів з Радянського Союзу, які ще й досі не переселилися з західноєвропейських країн за океан (залишенці). Наступні розділи з'ясовують проблему мен-

ших груп утікачів із сателітних країн. Цікавий розділ у праці Шехтмана становить розповідь про найновіших утікачів з новостворених африканських держав. Але найбільша частина книжки, як уже сказано, присвячена втікачам в азійських країнах, як, наприклад, Китай, Корея, В'єтнам, Лаос.

Важливість книги Шехтмана насамперед в тому, що вона показує проблему вигнання у її світовому масштабі. Вартість цієї книжки також у тому, що вона допомогла розвіяти безпідставний оптимізм, який останнім часом спричинив чимало серйозних помилок у підході до проблеми вигнання. Деякі західні політичні кола не рахуються з існуванням постійних запальних місць (наприклад, в Азії), де проблема втікачів либухає раз-у-раз з новою силою. Тож дуже доречний був виступ Дага Гаммершльда після закінчення т. зв. Світового Року Втікача (1963). Покійний секретар ООН гостро виступав тоді проти такого небезпечного (і невідомо звідки інспірованого) оптимізму, остерегаючи, що „це початок, а не кінець”. Автор нагадує теж заяву Айзенхауера на пресовій конференції у Вашингтоні, що проблема втікачів „залишиться гострою і постійною, поки світ терпітиме політичну ворохобню та агресію”.

Як відомо, представники СРСР в ООН завжди розбивали всі спроби цієї установи розв'язати наболілу справу втікачів-емігрантів. У такому наставленні радянської делегації нічого дивного нема. Адже комуністична пропаганда ще й далі називає емігрантів „зрадниками й ворогами народу, що повтікали за кордон від народного пралосуддя”. Тільки ж така назва звучить як несусвітня нісенітниця або цинічний жарт, коли її сконфронтувати з цифрою

сорока мільйонів утікачів, що її подає у своїй книжці Джозеф Шехтман бо: сорок мільйонів зрадників це такі „трохи” забагато.

Відзначаючи появу цієї цікавої книги д-ра Шехтмана, не можна одначе проминутти мовчки одного її недоліку, який — для українського читача зокрема — є справжньою „ложкою дьогтю”:

Відома річ, що серед багатомільйонної і різнонаціональної маси втікачів українці своєю кількістю і якістю становлять одну з численніших і найвагоміших груп. Але, на жаль і на диво, д-р Шехтман не звернув на українських вигнанців аніякісної уваги. Це правда, що головна частина книжки займається азійськими втікачами. Але правда також, що, коли українцям не присвячено ні однієї сторінки, то, наприклад, утікачам з Болгарії і Югославії відведено окремі кількосторінкові розділи, дарма що ці країни неазійські. А може автор вичерпав тему українських вигнанців у своїй попередній праці („Післявоєнні переселення в Європі”), яка займається спеціально європейськими переселенськими проблемами? Нічого подібного. Поза кількома рядками, автор і там не присвятив нам пропорційно належної уваги. Таке тенденційне нехтування фактами обнижує вартість праць д-ра Шехтмана, бо ж об'єктивність це передумова кожної наукової публікації.

А наприкінці справжній курйоз: з біографічної нотатки, що її видавці додали до книжки, довідусмося, що після свого вїзду за кордон у 1920 р. д-р Шехтман не вертався „до своєї рідної Росії” (to his native Russia) аж до часу своїх відвідин у 1959 р. А в поданому списку творів д-ра

(Далі на 72 ст.)

ЯК НЕ ТРЕБА РЕКЛЯМУВАТИ...

Є події, про які прикро згадувати. А все ж, як не хотілося б обійти їх мовчанням, трудно це зробити, коли цілий ряд визначних музик і музикологів вважав потрібним прилюдно заговорити про ці справи. Нам прислано для відмічення дві збірки статей-рецензій на книжку Антона Рудницького „Українська музика” — Історично-критичний огляд. Мюнхен, 1963. Ці збірки:

Проблеми музичної історіографії. — Статті та рецензії Д. Гординської-Карапанович, І. Ковалева, З. Лиська, І. Сопевицького. — Нью-Йорк, Ст. 55.

„Українська музика” Антона Рудницького — історично-критичний огляд чи пасквіль? — Автор: М. Федорів і Р. Андрушко. — Видання Оборонців Української Культури в Чикаго. 1964. Ст. 60.

Вже заголовки виявляють, як автори статей оцінюють рецен-

зовану працю: „Книжка без почуття міри вартостей”, „документ еміграційних відносин”, „нерозважна книжка”, „чи не плагіят”, „огляд чи пасквіль”. До таких сумних висновків дійшли автори після, іноді детальної, аналізи. „Кінцеве слово” (чомусь невідписане) документально доказує, що автор рецензованої книжки також піддався, зрештою поширеній, покусі самовільно присвоювати собі різні титули, в даному випадку — титул доктора.

На щастя, маємо вже низку поважних праць поважних музикологів до історії української музики. Тож солідний чужий дослідник, зацікавлений українською музичною культурою, матиме можливість кращої орієнтації, ніж її дає ця, за оцінкою знавців, „шкідлива книжка”. Гірше, коли любителі-аматори музики захотіли б познайомитися з нашою музичною культурою. Вони не вивчатимуть української мови, щоб читати історичні огляди. Вони слухатимуть платівок реклямованих англійською мовою. Ось англійські пояснення до платівок награної під час концерту хору „Кобзар” у Філадельфії, у точному перекладі:

Уривок інформації про хор: „Хор „Кобзар” (Філадельфія), слушно вважається найвизначнішою українською групою мішаного хору не тільки в США, але також у вільному світі. Під проводом свого теперішнього директора він став незвичайно чутливим інструментом.... Майже в усіх концертах хор „Кобзар” виступав з Українською Малюю Симфонічною Оркестрою, що є безпрецедентним досягненням посеред українських хорових груп, і першорядною новістю.”

Про диригента (подаємо в ці-

Шехтмана чомусь то пропущено одну з раніх його книжок п. з. „Євреї і українці”.

Звичайно, нічого курйозного тут не було б, якби автором не був... український парламентарист. Адже підступні і безглузді змішування нас з росіянами зустрічаються на кожному кроці. Тож могли і видавці не знати чи не хотіти знати, в якій країні лежить Одеса. Але д-р Шехтман знає, де він народився. Чому ж тоді він дозволяє своїм видавцям осміювати його?

Joseph B. Schechtman:
The Refugee in the World. New York, A. S. Barnes; London, T. Yoseloff, 1964. 424 p.

— Postwar Population Transfers in Europe 1945-1955. Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1962. 417 p.

лості): „Музичний директор хору „Кобзар” — і також Об'єднання Українських Хорів у США — Антін Рудницький довгими роками був однією з найбільш кольоритних і багатобачних особистостей в українській музиці, і міжнародно визнаним композитором і диригентом. Народжений у Зах. Україні, д-р Рудницький закінчив 1926 р. „Вищу Музичну Школу”, де він учився гри на фортепіані у Егона Петрі і Артура Шніабеля, а композиції у Франца Шрекера і Феручіо Бусоні, і закінчив університетські студії у Берліні, Німеччина (д-р філософії, д-р музикології). Спочатку концертний піаніст, 1927 р. став диригентом державної опери в Харкові (згодом у Києві), в Україні, і диригентом оркестри Української Державної Фільгармонії. Як гість диригував багатьма європейськими оркестрами. На цьому континенті д-р Рудницький диригував Carnegie Hall Рор-оркестрою і Торонтською Фестивальною Оркестрою. Його композиції, між якими є опера і три симфонії, відзначені багатьма нагородами. Їх друкували і виконували в США і в багатьох європейських країнах. Знаменитий музичний письменник і критик, доповідач і вчитель. Д-р Рудницький був довгими роками членом факультету Музичної Консерваторії в Філадельфії.”

Ми з великою пошаною ставимося до наших хорів, між ними до одного з кращих: хору „Кобзар”. Радіємо їх виступами, подивляємо їхню любов до співу і відданість, яка каже їм вільні від роботи години присвячувати пропам. Але не вважасмо такої реклами корисною. Коли б вище згадані чужинці-аматори хотіли оцінювати нашу музичну культуру мірою „найвизначнішого” хору в вільному світі, їх оцінка мо-

гла б бути не такою, на яку заслуговує суспільство, серед якого діяв хор Кошиця... І коли б ті аматори-чужинці хотіли оцінювати досягнення української музики на основі творчості однієї з її „найбільш кольоритних” особистостей, „інтернаціонально визнаного композитора”, диригента американських і європейських оркестр, Антона Рудницького, може уявлення їх було б інакшим, ніж ми цього українській музиці бажали б...

Зразки, як не треба рекламувати ні себе, ні українську музику!

ПРИСЛАНЕ ДО РЕДАКЦІЇ

Юрій Шерех

Не для дітей

Літературно-критичні статті і есеї.

Вступна стаття Юрія Шевельова. Обкладинка Якова Гніздовського. В-во „Пролог”, 1964. Ст. 415.

Зміст: Юрій Шерех (Матеріали для біографії). Стаття Юрія Шевельова. — Шоста симфонія Миколи Куліша. — Людина і люди („Місто” Валеріяна Підмогильного). — Легенда про український неокласицизм: 1. Теза; 2. Риси; 3. Поезія Михайла Драй-Хмара; 4. Поезія Миколи Зерова; 5. Поезія Павла Филиповича. — Правда почуттів і спекуляція на почуттях. — Так було, чи так мало бути? — Стилі сучасної української літератури на еміграції. — Українська еміграційна література в Європі 1945-1949. — Над Україною дзвони гудуть. — „Поет” Теодосія Осьмачки. — Незустрічаний друг („Китиці часу” — Осьмаччина лірика). — Поезія ясновишнього вечора („Батько й син” Василя Барки). — *Semper fidelis*. — Не для дітей. — Реабілітація людини. — Господь, Бог наш — се полум'я жеруще. Бог ревнивий. — Велика стаття про малий вірш. — Два стилі літературної критики.

ВІСТІ З УКРАЇНСЬКОГО ПУБЛ.-НАУКОВОГО ІНСТИТУТУ

Праця і успіхи Осередку в Едмонтоні

Управа Осередку провела в діловому році 1964-65 низку важливих дій.

Найбільшим успіхом можна вважати те, що у шкільних підручниках провінції Алберта виправлено відомості про Україну. Голова Осередку інж. М. Фляк виготовив тексти меморандумів до міністра освіти Алберти і до видавництв шкільних книжок. Наслідком цих старань Шкільна Рада Алберти відтягнула з ужитку один підручник (*The Story of Nations*), а в другому (*Our European Heritage*) пороблено відповідні зміни.^{*)} Крім цього міністр освіти повідомив, що в новому виданні цього виправленого підручника чотири сторінки буде відведено для історії України. Голова Осередку вже виготовив про-

ект тексту цих сторінок. Його висилають тепер визначному знавцеві українських справ, проф. Г. Симсонові.

Другою ширшою дією Управи Осередку була передача визначним особам Алберти п'ятьох примірників англomовної Енциклопедії Українознавства. Ці примірники куплено за гроші Осередку. Кожен переданий примірник мав красномисну присвяту даному діячеві від Осередку. Примірники вручено: міністрові освіти п. Р. Т. Меккіннонові, видавцеві „Едмонтон Джорналу" п. Б. Дінові, президентові університету в Келгарі Г.С. Астронгові, редакторів келгарського щоденника „Албертан" і один примірник вислано редакторів „Нешенел Джеографік Мєгазін" у Вашингтоні з супровідним листом. Делегати Осередку (М. Лучкович, проф. М. Вайрак,

Alfred R. Oxenfeld (Колумб. університет).

Всеволод Голубничий (Гантер коледж, Нью-Йорк).

Economic System in Action

The United States, the Soviet Union, and France (Економічні системи в дії: США, Радянський Союз і Франція).

Pbl.: Holt, Rinehart and Winston, Inc., New York, Chicago, San Francisco, Toronto, London. — 3-тє видання, 1965. Ст. 264.

Поль Половецький: Цар премудрий Саривон. — Історична поема-сатира накладом автора Ст. 108.

Корисна праця д-ра А. Жуковського для української справи. — Уложив Л. Бачинський. — Український Музей-Архів, ч.9. — Клівленд, 1965. Ст. 24.

Союз Українок Америки. Ювілейна брошура 64-го Відділу в Нью-Йорку. Авторки статей: Л. Бурачинська, І. Рожанковська, М. Савицька, М. Вовкодав, А. Книш, М. Ржепецька, Г. Гошовська, Яр. Левицька, Р. Захарченко, Л. Артимішин, О. Соневицька.

Нова повість

Зосим Дончук

Ясновидець Гері

Сатирична повість. Обкладинка Василя Дорошенка. — Накладом автора. — Філадельфія, 1965. Ст. 264.

Перша частина цієї трилогії вийшла під назвою — „Гнат Кіндратович“. — Друга частина цієї трилогії вийшла під назвою — „Море по коліна“. Обидві ці частини, як і всі інші твори цього автора, можна набути на такій адресі:

Z. Donczuk, 1915 N. 7th St.

Phila., Pa. 19122

Р. Рошак, проф. О. Малицький, д-р Гладишевський) мали довгі приязні розмови з особами, яким передавали ЕУ, і інформували їх про українські справи.

Осередок звернув увагу на жалюгідний стан українки в бібліотеці албертського університету. Було там дев'ять книжок, і то здебільшого перестарілих. Управа Осередку вислала листа до Провінційного Секретаря, п. А. Головача, і подала список новіших, англومовних книжок з різних ділянок українознавства. П. Головач повідомив, що листа і список передав директорів провінційної бібліотеки і також спікерів албертського парламенту для прихильного поглядження.

Треба відзначити співпрацю Управи Осередку з іншими українськими організаціями й установами Едмонтону. Парох церкви св. Юра, о. В. Тарнавський перевів збірку для Осередку і цим допоміг придбати примірники англومовної ЕУ. Звернення до міністра і видавництва в справі шкільних підручників виготовляв Осередок, але передавав їх, залежно від зв'язків і доцільності, через місцевий Відділ КУК і місцевий Осередок НТШ. Така співпраця в ім'я важливої спільної цілі може правити за зразок для інших міст.

Осередок провадив листування

У ПІДГОТОВІ

Наступними виданнями Інституту будуть дві більші книжки, а саме:

Проф. С. І. Гольдельман: *Жидівська національна автономія на Україні (1917-1920 рр.)* — Переклад із української на англійську мову.

Проф. Гольдельман — колишній міністр УНРеспубліки, тепер професор університету в Єрусалимі.

Ален Дерон: *Оголь і політ. Українська проблема і Симон Петлюра.* — Переклад із французької мови на англійську.

з різними вченими і установами, виправляючи неточності в їхніх працях і виданнях, коли була в них мова про Україну. Такі листи вислано м. і. до таких осіб: Prof. R. R. Palmer (Princeton Univ., USA), Prof. D. Thomson (Cambridge Univ., England), Prof. M. Wren (Montana State Univ., USA), Prof. A. Mazour (Stanford Univ., USA), Prof. P. Scheibert (Marburg Univ., Germany), Senator D. Cameron, Prof. G. F. Kennan (Princeton, Univ., USA), A. Alborg (Minister of Ed., Edmonton), Prof. Kirkconnell (Acadia Univ., Canada), Між установами і видавництвами зустрічався: The Crowell Collier Publ. Co., Head Office of Encycl. Americana, National Geographic Magazin (Washington), J. D. Dent and Sons Ltd.

Треба відмітити, що від усіх названих осіб і установ Осередок отримав на загал прихильні відповіді.

30 травня ц. р. відбулися загальні збори Осередку. Вибрано нову Управу в такому складі: голова: інж. М. Фляк, заст. голова: проф. Яр Славутич, секретар: мгр. М. Хом'як, скарбник: проф. Л. Байрак, реф. інформ.: Р. П. Рошак. Контрольна комісія: д-р І. Ярема, О. Роїк. Дотеперішнього голову Осередку, М. Лучковича, який через стан здоров'я не міг (Далі на 76 ст.)

Як тільки буде устійнена ціна, Управа Інституту звернеться до Осередків в справі зібрання передплат, щоб покрити значні кошти таких видань.

далі очолювати Осередок, вибрано Почесним Головою. Кількість членів Осередку, у порівнянні з початковою, тепер трічі більша.

Праця Осередку в Едмонтоні може правити за зразок для всіх наших Осередків.

*) В давніх підручниках, у двох розділах "The Beginnings of Russia" і "The Russians Become Christians" Київська Русь і її населення завжди називались „Росією” і „росіянами”. У виправлених підручниках назви "Russia" і "Russians" послідовно змінено на „Київська Русь” і „народ Київської Руси”. Також на двох географічних мапках змінено "Russia" на „Київська Русь”. — У нотці під текстом зазначено, що докладні інформації про назви „Русь” і „Росія” подані в англомовній ЕУ, що її редагував В. Кубійович і видав УНСоюз. Там же додано, що згідно з цим джерелом, назва „Русь” виставлено відноситься до України, тоді як „Росія” до Московщини.

ШЛЯХЕТНИЙ ПОЧИН

Табір „Стежки Культури” — нова ділянка пластування

На пластовій оселі „Вовча Тропа” в Іст Четам, Н. Й., від 14-28 серпня, вперше в історії Пласту відбувся табір (Стежки Культури ч. 1.), в програму якого входили тільки ділянки української духовної творчості.

Сорок учасниць, від 16-26 року життя, прибули з різних сторін Канади й США: з Вінніпегу, Чикаго, Дітроїту, Оттави, Торонта, Кентакі, Нью-Джерсі, Нью-Йорку, Філадельфії і т. п. Всі учасниці табору — це пластунки зацікавлені літературою, музикою, мистецтвом, драмою, журналістикою.

Крім проводу табору, членом куренів **Перші Стежі**, доповідачами були: Богдан Бойчук, Тит Гаврик, Йосиф Гірняк, Докія Гуменна, Любослав Гуцалюк, Христия Карпевич, Теодор Крупа, Микола Кузьмович, Ольга Кузьмович, Юрій Лавріненко, Володимир Лисняк, Ліда Палій, Ігор Соневицький, Марта Хом'як і Ростислав Хом'як.

Недалеко від Іст Четам, в околиці Бермшайр, літом перебував культурний центр цієї частини США, тож таборівчкки мали можливість відвідати театр (драма Тенессі Вільяма „Скляні іграшки”), мистецькі галерії, концерт Бостонської симфонічної оркестри (під диригентурою Л. Стоковського), та концерт сучасної американської музики. Пластунки також оглянули гуцульську церкву в Гантері і мистецьку виставку Ека.

Таборовий журналістичний гурток при співпраці літературного, мистецького та драматичного гуртків видали ілюстровану одноднівку „Естафета” (тираж 100, 38 ст.). В одноднівці поміщено інтерв'ю з доповідачами, рецензії, таборівчкки знімккк і числені спроби творчості в поезії, прозі та модерній музиці.

Табір **Стежки Культури** організували і перевели членки куренів **Перші Стежі**. Командантка — Любомира Крупа, бунчужна — Галина Сагата, керівник програми — Лариса Окишківнич.

Від редакції: Чекаємо подібного повідомлення про пластові „табори культури” чоловічої молоді. Пані і дівчата дали добрий почин і вказали „стежки культури”. Сподіваємось, що проти такої шляхетної покуси не встояться і їхні юні товаришккк.

З ПОЛІТИЧНОГО ГУМОРУ

Після ліквідації Хрущова ЦК КПРС одержав телеграму:

„Чи товариш Брежнєв має дочку?”

Підписано: Аджубей.

— Чому Швейцарія має міністерство морських справ?

— А чому б ні, Адже Українська РСР має міністерство прохарчування.

Щойно тепер виявилось, що справжньою причиною ліквідації Хрущова були його ідеологічні ухили в сільському господарстві. Він знахабнів до того, що на пленумі ЦК КПРС висловився проти світової комуністичної революції, кажучи: — Якщо комунізм запанує над цілим світом, то де ми купуватимемо пшеницю?

Оптиміст: — Якщо так далі піде, то нам доведеться хіба їсти... ніщо.

Песиміст: — Але чи вистачить для всіх?

Голова колгоспу викликав свинаря:

— Наближаються роковини Жовтневої революції. Наш колгосп повинен належно відзначити перемогу більшовиків. Треба зарізати свиню...

— А що вона в цьому винна?

Заповідач (у радіо): — Тепер піяністка виконає „Пісню без слів” Мендельсона...

Жінка: — А де ж слова?

Чоловік: — Партія заборонила.

— Яка різниця між ящіркою і крокодилем?

— Нема жодної. Ящірка це попросту крокодил, який пройшов через комунізм.

— Які кваліфікації потрібні,

щоб стати членом Спілки Письменників України?

— Треба видати одну книжку і двох приятелів.

— Чому в Україні не вистачає мук?

— Бо її додають до хліба.

— Тату, хто придумав комунізм?

— Учені.

— А чому вони не випробували спершу на собаках?

Два в'язні розмовляють під час проходку на подвір'ї львівської тюрми:

— Що таке теорія релятивності?

— Це, бачиш, подібно, як з нашим проходком: ніби ходимо, а насправді сидимо.

До крамниці в Харкові заходить турист:

— Скажіть, будь ласка, чи нема у вас масла?

— Ви не туди попали; в нашій крамниці нема м'яса, а масла нема в тій крамниці, що навпроти.

У київському тролейбусі два „випивші” приятелі розважаються анекдотами:

— Чи знаєш, яка різниця між пудрою і нашим урядом?

— Ні.

— Пудра є до лиця, а наш уряд до... нічого.

У цьому моменті втрутився тип, що стояв поруч:

— Ви, громадяниве, підете зо мною!

Пополотнілий оповідач пробує рятуватися:

— Я... я мав на увазі екзильний уряд у Мюнхені, а не наш київський.

— Ви мене за дурня вважаєте?! Думаєте, я не знаю, котрий уряд є до... нічого?!

САТИРИЧНІ МІНІАТЮРИ

Кар'єра Цигарки

Цигарка недокурена
Врочисто
На смітнику казала всім:
Я цілувалася
З артистом.
Він був моїм!

А. Гарматюк

Нової професії

Анкету ремінь заповняв.
В графі „професія” —
„Учитель” написав.

Пихата борода

Сказала борода пихато:
— Був кожен клясик бородастий!

Килим

Він гідності не має:
Під ноги всім лягав.

Добродійниця

— Ти шубу носиш не таку.
Вона тепер не модна, —
Лисиця мовить їжаку.
Коли була голодна.

П. Ларін

Незамінний

Ціпок звільнення з посади не боявся.
На нього ж сам директор опирився.

О. Терещенко

ЗАМІСТЬ ЛИСТІВ ДО РЕДАКЦІЇ

Лист від редактора

Дякую Вам, добрі Знайомі і
Приятели, за те, що Ви звернули
мені увагу на статтю в журналі
„Вісті Комбатанта”, ч. 2. 1965.
Автор статті: п. Іван Кедрин. За-
головок: „Відгуки рутенства”.
Але мушу Вас розчарувати: від-
повіді якої чекаєте, не даватиму.

Ред. Кедрин закликає собі на
допомогу дужів УСС-ів, дивізійни-
ків, упівств, щоб усі вони, разом
з ним, станули на бій із рутенст-
вом. Вияви цього рутенства до-
бачило бистре око р. Кедрина

в „Листах до Приятелів” і в ме-
не, їх редактора. „Голосом з-поза
могили”, який затривожив п. Ке-
дрина, була замітка в „Чому
(„Листи”, чч. 11-12, 1964), де з
усмішкою відправлено некультур-
ний випад голови Об'єднання був-
ших Вояків Українців в Амери-
ці проти діячів української куль-
тури. Ред. Кедрин мобілізує мерт-
вих, живих і ненароджених ком-
батантів проти такого святотат-
ства.

Відповідати, дискутувати —
який глузд? Це значило б допо-
магати робити шум довкола осо-
би п. Кедрина, і творити новий
фронт. П. Кедрин уперто старас-
ється перекопати всіх, що він
справді „комбатант”... Минулого
року він створив фронт проти „но-
вого радянськості”. Боевою
славою не вкрився. То ж на цей
рік винайшов інший фронт проти
„рутенства”...

Усе це було б смішною заба-
вою, коли б не в'язалося з поваж-
ними справами. В нашому суспі-
льстві є виразні фронти, в яких
комбатантам справді достойне мі-
сце: фронт проти звиродніння
УККА, політичної репрезентації
українців в США, проти посилен-
ної асиміляції, проти розбивання
єдності церкви... Але для нашого
„комбатанта” ці фронти небез-
печні. По другому боці можуть
знайтися його зверхники „гене-
рали”... Зате робити диверсії, від-
вертати увагу від цих справжніх
фронтів, скеровуючи її на дешеві
вигадки — це нагода і виявити
„хоробрість”, і не наражати себе
на немилі зударі. Сумно, що на
таку диверсію, на творення уяв-
ного фронту — вжито органу
ОбВУА, поважної і справді по-
важаної організації.

І ще одне: п. І. Кедрин — це
голова Спільки Українських Жур-
налістів Америки, отже спільки
діячів культури. І ось він висту-
пає не в обороні діячів культури,

ЧОМУ?

● Ви звертали увагу на те, як часто в нашій пресі повторяються вістки про щораз то нові українські успіхи. Цього року я відносив собі заголовки, як наприклад, „Знову великий успіх“, „Ще один український успіх“, „Успіх нашого — нашої (ім'ярек)“ і т. п. Але разом із цим закреслював я й інші заголовки, в роді: „Ще одна невдача комунізму“, „Нова поразка більшовиків“ і т. д. У нас: від успіху до успіху. У них: від невдачі до невдачі. А наслідок? У них імперія, якої світ боїться, а у нас? Чи треба казати? Дивно, і чому це так?

Відповідь: Добре, що Ви відзначили цей дивовижний вибрик історії. Може, це здивування передається і авторам цих заголовків. Казав Арістотель, що здивування — це початок мудрости. Тож побажаймо ще й цього успіху в додатку до інших.

● Як маємо це розуміти? В газетах знаходимо різні повідомлення про нових членів одного чи іншого союзу, про розвагові вечори в одній чи іншій „союзівці“, про смерть цієї чи іншої особи... Але не буває згадок про смерть цілих українських громад. А вони вмирають. Коли якась українська церква переходить на англійську мову в відправах, то вона, як українська церква, перестає існувати, вмирає. Про такі випадки не було згадок, хоч вони трапляються останнім часом. Чому? Це ж

дуже важлива справа! Смерть окремої людини болюча для родини, для приятелів. Смерть церкви — це знак, що громада-парафія перестас бути українською і їй треба заспівати „Вічну пам'ять“. Але чому цей перехід на чуже робиться по-зłodийськи, в темряві? Чому газети допомагають у цьому, заслоняючи такі випадки плащем мовчання? Чому не подати докладно, де, коли стався такий перехід? За чим почином і за чим дозволом? Чому не назвати „піонерів“ такої почесної зміни? В кожній парафії є члени союзів, тож союзним газетам легко дістати ці дані. Мовчати в таких випадках — це ставати ніби співником...

● Відповідь: Ви, правдоподібно, члени котрогось, або і двох, союзів. Чи Ви вимагали від своєї газети, щоб вона не закривала правди? Чи намовляли знайомих, щоб і вони писали?

● Вишляється, що слушність мав л. не Ви. Ви занадто довірливі, або занадто обережні. Я писав Вам, що звіту управи Комітету Пам'ятника Шевченкові не буде до того часу, поки комітетчики не пробенкетують і не видадуть на адміністрацію всіх грошей. Ви радили чекати, мовляв, Комітет обіцяв дати звіт. Ви надіялися, що все таки щось капне на культурний фонд. Якщо забули, загляньте у чч. 11-12, 1964 р. — А що вийшло? Тоді було 33 тисячі в касі, а тепер... з цієї суми зникла одна нулька при кінці... А решти ледве вистачить на ліквідаційний бенкет для вшанування лавреатів Шевченківської премії, „найкращих наших шевченкознавців“: професорів Лева Добрянського і Романа Смалко-Стоцького... Чому так вийшло? Бо суспільство довірливе, як і Ви, або байдуже і не підняло справи вчасно. І ще тому, що у нас ніхто ніколи не скомпромітується. Ті

яких хотіли образити в пресі, але навпаки — обороняє автора некультурного виступу, до якого був скерований жарт висловлений у культурній формі.

Дискутувати? О, ні! Хіба висловити співчуття Об'єднанню бувших Вояків і Спілці Журналістів.

М. Штемкевич

самі панове видумують якусь свіжку велику національну справу, і збиратимуть пожертви.

Відповідь: Ви її вже дали! Тож звільнені від того, щоб відповідати, порадимо дещо Комітетові Пам'ятника Шевченкові. Вище надруковані (і пропущені нами) слова кореспондента дають уявлення, що люди думають. Скажимо одверто: господарювання великим капіталом понад 400 тисяч доларів — було зовсім зле. І то не тільки з фінансового погляду. Адже Комітет диспонував не тільки грошми, але й капіталом довіря суспільства, яке склало більшу суму, ніж сподівалися. Цього не напрувлять ніякі виправдання. Але зле господарювання — це одна справа, а чесність — друга. Честь урятувати можна. Радимо Комітетові на це звернути увагу. Решти грошей вистачить на дуже докладний, детальний звіт. А такий звіт необхідний. Суспільство не вдоволилося загальними цифрами прибутків і витрат. Коли можна було видавати гроші на рекламу членів Комітету, то можна, навіть конечно треба видати, порівняно, малу суму на звітну книгу з детальними рахунками. Це справа честі! Думасмо, що коли не всім,

то все ж багатьом членам Комітету на цій справі залежить. Чекаємо!

● ...Я хотів би Вас просити перевірити, чи не доцільніше й більше гідно було б для „Листів“, коли б у статтях на церковні теми не називати князів Церкви по імені, ні не „лаяти“ їх, вживаючи навіть доволі драстичних висловів. Я вповні поділяю і розумію, що деякі події, а ще відповідно зреферовані, можуть святого випроводити з рівноваги. Я особисто люблю тоді переспати одну, або навіть дві ночі, і гаряча справа — остигає...

Відповідь: Знаменита рада для всіх вірнопідданих! На злодіяння князів відповідатиме заспокоєним сном... Коли б слухати цієї поради, то реакцією суспільства на подвиги наших світських і церковних князів був би всенаріональний, як каже, „доцільний“ „гідний“ хрепін! Але що ж, коли не всі можуть спати, дивлячись на сумну дійсність. Їх і поночі лякає хвилина пробудження з такого сну, коли українське суспільство в США, за словами Шевченка, приспане лукавими „князями“ прокинеться обкраденим — із своєї мови, своєї церкви, свого національного обличчя...

Від Видавництва

Те, що „ЛИСТИ до ПРИЯТЕЛІВ“, спізналися, було нашою постійною журбою. Прохасмо Вшан. Передплатників розуміти труднощі, які доводиться поборювати журналові без фондів, спертому виключно на добру волю і безплатну працю співробітників, і на передплату; і то журналові, зміст і стиль якого не особливо сприяє масовому поширенню.

Цього року надійшли значніші датки на пресовий фонд замість квітів на свіжі могили знайомих, зокрема датки замість квітів на могилу дружини редактора. Це дає нам можливість здоганяти час. Нашим пляном було видати подвійне число на 128 сторінок. Несподівана перешкода дозволяє нам виконати задум тільки частками. Удвоє збільшене число не вміщалося в наші на цілий рік заготовлені коверти. Тому розклали додаткові сторінки на кілька чисел. Наступне число вийде в першій половині листопада і знову у збільшеному розмірі.

ЗАМІСТЬ ВІНКІВ

Замість квітів на свіжу могилу б.л. н. Д-ра Євгена Боднарука на пресовий фонд „Листів до Приятелів” прислали М. і А. Слободянин, Торонто — 10,00 дол.

Замість квітів на могилу Констинтини Шлемкевич: Я. і М. Гайди, Бостон — 10,00 дол. І. Л. Рудницький, Філя. — 10,00 дол. Галина Чернобицька, Австралія — 5,00 дол.

У першу річницю смерті б.л. н. Ірини Домбчевської складають на пресовий фонд „Листів” — А. і В. Александри, Вудлин, ПА — 5,00 дол.

Видавництво щиро дякує.

НА ПРЕСОВИЙ ФОНД „ЛИСТІВ ДО ПРИЯТЕЛІВ”

передали Вшан. ПП.: П. Головатий, Торонто — 50,00 дол., М. Шафранюк, Торонто — 50,00 дол.

Видавництво щиро дякує.

ЗБІРНЕ МЕЦЕНАТСТВО

На цей фонд прислали від травня до вересня Вшан. ПП: По 12,00 дол.: С. Дорошак, Бфло; Р. Залуцький, Чикаго; Р. Криштальський, Ньюарк; Нат. Пазуняк, Філя; М. Пежанський, Л. А. Сіті; С. Сенишин, Едмонтон; А. Слободян, Торонто; Д. і М. Стахів, Мидлсекс; Євг. Стецьків, Тонаванда; Б. Томків, Алєгіні.

Щиро дякуємо

Усім членам Збірного меценатства вислано окремі листи. Коли б хто з Вшан. ПП не отримав, прохасмо повідомити.

ФОНД ПОМОЧІ НЕСПРОМОЖНОМУ БРАТОВІ

На цей фонд від травня до вересня прислали Вшан. ПП: 10,00 дол. — Б. Бойчук, Реґо Парк. — По 5,00 дол.: Як. Давид, МКізрак; С. Дорошак, Бфло; Ю. Шараневич, Пітсб. — 4,00 дол.: Л. Мостович, Лексинґтн. — 3,00 дол.: — С. Сенишин, Едмнтн. — 2,50 дол.: І. Ямрозик, Джекс. Г. — 2,00 дол.: Як. Кодний, Ютіка. — 1,50 дол.: С. Бровчук, Отава. — 1,00 дол.: М. Ступницький, Гартфорд.

Щиро дякуємо. Далі буде.

